

1998 års vårdnadsreform och social- tjänsten

HÖGSTA DOMSTOLENS KANSLI
BIBLIOTEKET

Anita Wickström

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

1998 ÅRS VÅRDNADSREFORM
OCH SOCIALTJÄNSTEN

Anita Wickström

1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten

HÖGSTA DOMSTOLENS KANSLI
BIBLIOTEKET

NORSTEDTS JURIDIK AB

Adress till förlaget:

Norstedts Juridik AB, Box 6472, 113 82 Stockholm

Fax 08-690 90 70, telefon 08-690 91 00

Beställningar:

Norstedts Juridik AB, Kundtjänst, Box 6454, 113 82 Stockholm

Fax 08-690 90 30, telefon 08-690 96 96, växel 08-690 91 00

1998 ÅRS VÅRDNADSREFORM OCH SOCIALTJÄNSTEN

Anita Wickström

Upplaga 1:1

ISBN 91-39-10247-5

© 1998 Författaren och Norstedts Juridik AB

Tryck: Norstedts Tryckeri, Stockholm 1998

Att mångfaldiga innehållet i denna bok, helt eller delvis, utan medgivande av Norstedts Juridik AB, är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande: genom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

Innehåll

Förord.....	11
Förkortningar.....	12
1. Allmänt om 1998 års reform.....	13
1.1 Nyheterna	13
1.2 Syftena med reformen.....	14
1.3 Vad innebär reformen för kommunerna?	15
2. Barnets bästa	17
2.1 Den nya portalparagrafen om barnets bästa	17
2.2 Barnets behov av kontakt samt risken för att barnet far illa	18
2.3 Barnets rätt att komma till tals	20
2.4 Ytterligare om bedömningen av barnets bästa	22
2.5 Några ord om växelvis boende och umgänge med små barn	25
3. Avtal om vårdnad, boende och umgänge.....	29
4. Prövning av avtal om vårdnad	31
4.1 Ramarna för föräldrarnas avtalsmöjligheter	31
4.2 När kan avtalsmöjligheten användas?	33
4.3 Formkrav för ett giltigt avtal	34
4.4 Föräldrarnas valmöjligheter.....	34
4.5 Socialnämndens prövning av ett avtal om vårdnad	35
4.5.1 Den materiella prövningen.....	35
4.5.2 Den formella prövningen	39
4.5.3 Socialnämndens beslut.....	40
4.5.4 Vad gäller om nämnden inte godkänner avtalet?	41
4.5.5 När börjar avtalet att gälla?.....	41
4.6 Förfarandet	42
4.6.1 Socialnämndens utredningsskyldighet.....	42

4.6.2	Behörig socialnämnd	45
4.6.3	Delegering av socialnämndens beslutande- rätt	48
4.6.4	Socialnämndens underrättelseskyldighet...	50
4.7	Några ord om verkställighet av ett av social- nämnden godkänt vårdnadsavtal	52
4.8	Kontrollista	53
5.	Prövning av avtal om barnets boende	55
5.1	Ramarna för föräldrarnas avtalsmöjligheter	55
5.2	När kan avtalsmöjligheten användas?	56
5.3	Formkrav för ett giltigt avtal	57
5.4	Föräldrarnas valmöjligheter	57
5.5	Socialnämndens prövning av ett avtal om boende ..	58
5.5.1	Den materiella prövningen	58
5.5.2	Den formella prövningen	60
5.5.3	Socialnämndens beslut	60
5.5.4	Vad gäller om nämnden inte godkänner avtalet?	60
5.5.5	När börjar avtalet att gälla?	61
5.6	Förfarandet	62
5.6.1	Socialnämndens utredningsskyldighet	62
5.6.2	Behörig socialnämnd	62
5.6.3	Delegering av socialnämndens beslutande- rätt	62
5.6.4	Socialnämndens underrättelseskyldighet...	62
5.7	Boendebegreppet och barnets folkbokföring	63
5.8	Växelsvis boende eller umgänge?	65
5.9	Några ord om verkställighet av ett av social- nämnden godkänt boendeavtal	67
5.10	Rätten att flytta med barnet	69
5.11	Kontrollista	70
6.	Prövning av avtal om umgänge	71
6.1	Ramarna för föräldrarnas avtalsmöjligheter	71
6.2	När kan avtalsmöjligheten användas?	73
6.3	Formkrav för ett giltigt avtal	73
6.4	Föräldrarnas valmöjligheter	73
6.5	Socialnämndens prövning av ett avtal om umgänge	74
6.5.1	Den materiella prövningen	74

6.5.2	Den formella prövningen	77
6.5.3	Socialnämndens beslut	77
6.5.4	Vad gäller om nämnden inte godkänner avtalet?	77
6.5.5	När börjar avtalet att gälla?	78
6.6	Förfarandet	79
6.6.1	Socialnämndens utredningsskyldighet	79
6.6.2	Behörig socialnämnd	79
6.6.3	Delegering av socialnämndens beslutande- rätt	79
6.6.4	Socialnämndens underrättelseskyldighet ...	79
6.7	Umgänge eller växelvis boende?	80
6.8	Några ord om verkställighet av ett av social- nämnden godkänt umgängesavtal	80
6.9	Kontrollista	81
7.	Hjälp med avtal om vårdnad, boende och umgänge	83
7.1	Allmänt	83
7.2	Exempel på avtal	85
7.2.1	Avtal om vårdnad	85
7.2.2	Avtal om boende	87
7.2.3	Avtal om umgänge	88
7.2.4	Avtal i flera av frågorna	91
7.2.5	Tidsbegränsade avtal om umgänge	92
7.2.6	Interimistiska avtal	93
8.	Hjälp med avtal om fördelning av resekostnader	95
8.1	Allmänt	95
8.2	I vilka fall gäller bestämmelsen om fördelning av resekostnader?	96
8.3	Kommunens skyldighet att sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal om fördelning av rese- kostnader	97
8.4	Fördelningsmetoden	97
8.5	Vilka kostnader skall beaktas?	99
8.6	Beräkningsmetoden	100
8.7	Närmare om beräkningen	101
8.7.1	Steg 1 – Resekostnaderna beräknas	102
8.7.2	Steg 2 – Föräldrarnas ekonomiska för- måga (överskott)	102

8.7.3	Steg 3 – Proportionering.....	110
8.7.4	Steg 4 – Kontroller och skönsmässig bedömning	111
8.7.5	”Beräkningsblankett”.....	111
8.7.6	Ett tillämpningsexempel	112
8.8	På vilka sätt kan kostnadsfrågan regleras?	114
8.9	Ändring av vad som bestämts om resekostnader	116
8.10	Exempel på avtal.....	117
8.11	Vad gäller om ”boföräldern” inte kan bidra till kostnaderna?	120
9.	Samarbetssamtal	121
9.1	Åtgärder för att öka samarbetssamtalens tillgäng- lighet och kvalitet.....	121
9.2	Samarbetssamtalen lyfts fram i föräldrabalken.....	125
9.3	Ändringar som påverkar samarbetssamtalen.....	126
9.4	Samarbetssamtal och sekretess	126
9.5	Frågeförbudet i rättegångsbalken	128
10.	Utredningar om vårdnad, boende och umgänge	131
10.1	Även boendet kan behöva utredas.....	131
10.2	Förslag och konsekvensbeskrivningar	132
10.3	Riktlinjer för utredningens bedrivande.....	134
10.4	Innehållet i utredningarna	135
10.5	Uppgifter från polisregistret	137
11.	Övriga nyheter, m.m.	139
11.1	Gemensam vårdnad mot en förälders vilja	139
11.2	Beslut om boende vid gemensam vårdnad	142
11.3	Umgänge.....	143
11.3.1	Barnets rätt till umgänge och föräldrarnas gemensamma ansvar för umgänget.....	143
11.3.2	Beslut om umgänge vid gemensam vårdnad.....	144
11.3.3	Individuellt anpassat umgänge	145
11.3.4	Annan kontakt än umgänge	145
11.3.5	Umgängesavdrag.....	145
11.3.6	Resekostnader	147
11.3.7	Kontaktperson vid umgänge.....	147
11.4	Övergångsregler.....	148

12. Författningar och referenser.....	151
Litteratur, m.m.	151
Ur föräldrabalken	153
Ur socialtjänstlagen.....	161
Ur polisregisterkungörelsen.....	162
 Bilaga 1: Faktisk ekonomisk situation eller verklig förvärvs-	
förmåga?	163
Bilaga 2: Normer för 1998 års bostadskostnader.....	166
 Sakregister.....	169

Förord

Föräldrabalkens regler om vårdnad och umgänge m.m. ändras den 1 oktober 1998. Samtidigt görs vissa ändringar bl.a. i socialtjänstlagen. Lagen om medling mellan samlevande upphävs.

Ändringarna syftar till att lyfta fram samarbetssamtalen och till att öka möjligheterna för föräldrar att så långt möjligt komma överens i frågor som nära berör barnen.

Av betydelse för kommunernas del är framför allt skyldigheten att se till att föräldrar kan få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge samt uppgiften att ta ställning till om föräldrarnas avtal i sådana frågor skall godkännas.

Kommunerna har också ett visst ansvar för att information om reformen når ut till enskilda.

I denna bok lämnas en redogörelse för de nya och ändrade bestämmelserna. Syftet är att tillgodose behovet av snabb information om huvuddragen i reformen i samband med att den träder i kraft. Någon redovisning av den praktiska tillämpningen har av naturliga skäl inte varit möjlig att ge. Hänvisningar har dock gjorts till rättsfall och JO-uttalanden som bedömts vara av intresse för att belysa reformen. I boken behandlas dessutom ett antal frågor som har aktualitet för kommunerna men som inte berörs i förarbetena. De utvecklingar som görs har till stor del sin grund i de frågor som jag under mitt arbete med reformen har fått från socialsekreterare och andra tjänstemän i kommunerna.

Avsnittet 3–6 innehåller en hel del upprepningar. Vissa frågor behandlas också på flera ställen i boken. Avsikten är givetvis inte att trötta läsaren utan att göra boken användbar i det praktiska arbetet.

Det är min förhoppning att boken skall vara till nytta för dem som inom kommunerna behöver kunskap om de nya reglerna.

Synpunkter på bokens innehåll tas tacksamt emot av undertecknad.

Stockholm i juli 1998

Anita Wickström

Förkortningar

BO	Barnombudsmannen
Ds	Departementspromemoria
FÖD	Rättsfall från Försäkringsöverdomstolen (och försäkringsrätterna)
JO	Riksdagens ombudsmän (Justitieombudsmannen)/JO:s ämbetsberättelse
LU	Lagutskottet
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. I
prop.	Regeringens proposition
RFV	Riksförsäkringsverket
RFFS	Riksförsäkringsverkets författningssamling
RH	Rättsfall från hovrätterna
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens Offentliga Utredningar

I. Allmänt om 1998 års reform

I.1 Nyheterna

- Föräldrar som är ense kan reglera frågor om vårdnad om barn, barns boende och umgänge med barn genom avtal som godkänns av socialnämnden. Ett godkänt avtal gäller och har samma verkan som en dom. Det betyder bl.a. att avtalet kan verkställas (dvs. genomföras tvångsvis).
- Kommunerna skall se till att föräldrar kan få hjälp med att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.
- Har föräldrarna gemensam vårdnad om sitt barn kan domstol vägra att lösa upp den gemensamma vårdnaden även om en förälder motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad. En förutsättning är dock att gemensam vårdnad är bäst för barnet.
- Har en förälder ensam vårdnad om barnet kan domstol besluta att vårdnaden i framtiden skall vara gemensam även om en förälder motsätter sig det. En förutsättning är också här att gemensam vårdnad är bäst för barnet.
- I en lagregel slås fast att barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med.
- I en annan lagregel slås fast att föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte bor tillsammans med barnet tillgodoses.
- Domstol kan besluta om umgänge även i de fall då föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet.
- Har föräldrarna gemensam vårdnad om barnet kan domstol besluta vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med.

- Den förälder som barnet bor hos är skyldig att bidra till de resekostnader som kan uppkomma i samband med att barnet umgås med den andra föräldern.
- Rätten till s.k. umgängesavdrag vidgas. En förälder som betalar underhållsbidrag får göra ett avdrag om han eller hon haft barnet hos sig i minst sex hela dygn under en kalendermånad. Liksom i dag får avdrag göras också vid umgänge under fem hela dygn i följd. Motsvarande rätt till avdrag föreligger när föräldern återbetalar underhållsstöd till försäkringskassan.
- I en bestämmelse i 6 kap. föräldrabalken upplyses föräldrar om att de har möjlighet att genom samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Samarbetssamtalen är dock alltså frivilliga.
- I inledningen till 6 kap. föräldrabalken införs en övergripande bestämmelse – en portalparagraf – om att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. En motsvarande bestämmelse införs i det kapitel i föräldrabalken som handlar om verkställighet (21 kap.).
- Lagen om medling mellan samlevande upphävs.

1.2 Syftena med reformen

Reformen syftar till att

- a) betona vikten av samförståndslösningar i frågor som rör barnen,
- b) underlätta för föräldrar att i så stor utsträckning som möjligt komma överens om hur frågor om vårdnad, boende och umgänge skall lösas,
- c) skapa en ordning där frågor om vårdnad m.m. kan hanteras i mindre konfliktskapande former och utanför domstolarna,
- d) bereda vägen för en ökad användning av gemensam vårdnad,
- e) betona principen om barnets bästa.

Vad gäller gemensam vårdnad sägs i förarbetena att målet bör vara att föräldrarna har gemensam vårdnad i samtliga fall där den vårdnadsformen är bäst för barnet.

1.3 Vad innebär reformen för kommunerna?

För kommunerna kommer framför allt skyldigheten att se till att föräldrar får hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge samt uppgiften att ta ställning till huruvida föräldrars avtal skall godkännas att få betydelse.

Vad gäller samarbetssamtalen innebär ändringarna att samtalen kan avse även frågor om barnets boende och resekostnadernas fördelning. Ändringarna innebär i övrigt inte några nya skyldigheter för kommunerna med avseende på samarbetssamtalen. Möjligheten för föräldrar att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge och betoningen av att föräldrar bör försöka lösa konflikter som rör barnen i samförstånd kan emellertid antas leda till att samarbetssamtal kommer att användas i större utsträckning än tidigare. Å andra sidan bör en ökad användning av samarbetssamtal och tidiga insatser kunna leda till att vårdnads- och umgangesutredningarna blir färre än om reformen inte genomförts.

En följd av att domstolarna vid gemensam vårdnad kan besluta om barnets boende är att domstolen innan ett interimistiskt boendebeslut meddelas nu kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan samt att domstolen innan den avgör frågan skall ge socialnämnden tillfälle att lämna upplysningar och att nämnden, om den har tillgång till några upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning, är skyldig att lämna domstolen sådana upplysningar. Domstolen får också uppdra åt socialnämnden att utse någon att göra en boendeutredning.

I anledning av reformen lämnas ett generellt statsbidrag till kommunerna med 12 miljoner kr för det första året och med 7,5 miljoner kr per år för följande år.

Nya eller utvidgade uppgifter:

- Socialnämnden beslutar om att godkänna eller inte godkänna föräldrars avtal om vårdnad, boende och umgänge.
- Om föräldrarna vill få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge (inkl. fördelningen av eventuella resekostnader) är kommunen skyldig att se till att de får sådan hjälp.
- Skyldigheten att se till att föräldrar kan erbjudas samarbetssamtal avser numera även samtal om hos vem av föräldrarna barnet skall bo.
- Samarbetssamtal beträffande umgänget kan avse också frågan om resekostnadernas fördelning.

- Domstolen får uppdra åt socialnämnden att utse någon att göra en boendeutredning.
- Domstolen kan inför ett interimistiskt boendebeslut begära in upplysningar från socialnämnden.
- Innan domstolen avgör en boendefråga skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för bedömningen är nämnden skyldig att lämna domstolen sådana upplysningar.

2. Barnets bästa

2.1 Den nya portalparagrafen om barnets bästa

I föräldrabalken har införts en uttrycklig bestämmelse om att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad om barn, barns boende och umgänge med barn.

Att frågor om vårdnad m.m. skall avgöras efter vad som är bäst för barnet är ingen nyhet. Det angavs redan före 1998 års reform i flera bestämmelser i föräldrabalken. Någon övergripande regel om barnets bästa fanns emellertid inte.

Den allmänt hållna regel om barnets bästa som nu införts är inte avsedd att innebära någon ändring i gällande rätt. Den markerar emellertid att barnets bästa alltid skall finnas med som en bas för bedömningen och den utgör en grundval för de mer konkreta reglerna i 6 kap. föräldrabalken.

Bestämmelsen gäller inte endast domar och beslut av domstolarna utan även beslut av socialnämnderna att godkänna eller inte godkänna avtal om vårdnad, boende eller umgänge (se avsnitten 3–6).

I lagen anges inte närmare vad som skall anses vara barnets bästa. Det låter sig nämligen inte göra att en gång för alla precisera innebörden av ett sådant begrepp. Barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena.

Som framgår av avsnitten 2.2 och 2.3 pekar lagen på några omständigheter som skall beaktas. Det rör sig dock inte om någon uttömmande uppräknings. Vid bedömningen måste hänsyn tas till *allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling*. Så långt det är möjligt skall därvid *såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter* för barnet beaktas (se prop. 1997/98:7 s. 104).

Det säger sig självt att det ofta är nära nog omöjligt att objektivt slå fast vad som är bäst för barnet. I sådana fall blir det till sist socialnämndens resp. domstolens uppfattning, antaganden och bedömningar som blir avgörande.

De mer detaljerade bestämmelserna i 6 kap. föräldrabalken som hänvisar till att barnets bästa skall vara avgörande (se t.ex. 14 a §) liksom de bestämmelser som innehåller delvis andra bedömningsgrunder (se t.ex. 7 och 10 a §§) har inte ändrats. De gäller vid sidan av den införda portalparagrafen. Avsikten med den nya allmänna bestämmelsen har som sagt inte varit att förändra rättsläget. Bestämmelsen innebär dock att rättsläget för vissa situationer har preciserats. Som exempel kan nämnas det fallet att en förälder som ensam haft vårdnaden om ett barn dör. Domstolen skall i sådana fall på ansökan av den andra föräldern eller på anmälan av socialnämnden anförtro vårdnaden "åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare". Av portalstadgandet följer att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid bedömningen av om det är *lämpligare* att anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

2.2 Barnets behov av kontakt samt risken för att barnet far illa

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas.

Regler som tog sikte på barnets behov av kontakt med båda föräldrarna samt risken för att barnet far illa fanns före 1998 års reform. Genom reformen har reglernas tillämpningsområde emellertid vidgats. Bestämmelsen som anger att särskilt avseende skall fästas vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna gällde tidigare bara vid bedömningen av frågor om vårdnad. Den gäller nu även vid bedömningen av frågor om boende och umgänge. Bestämmelsen om att risken för att barnet far illa skall beaktas tog tidigare endast sikte på frågor om umgänge. Den bestämmelsen gäller numera även vid bedömningen av frågor om vårdnad och boende.

Den omständigheten att föräldrabalken utgår från att det är viktigt för ett barn att ha kontakt med båda sina föräldrar även om dessa bor isär innebär givetvis *inte* att det *alltid* är bäst för barnet att umgås med

den förälder som det inte bor tillsammans med (se prop. 1990/91:8 s. 38 och 61 samt avsnitt 11.3.1 nedan).

Det bör observeras att redan *risk*en för att barnet far illa skall beaktas. Det behöver alltså inte – som ibland hävdas – vara ställt utom all tvivel att förhållanden kommer att inträffa som kan leda till att barnet far illa för att förhållandet skall få inverka på beslutet. Det räcker med att det föreligger konkreta omständigheter som talar för att det finns en risk för att barnet kommer att fara illa (se prop. 1992/93:139 s. 28 f. och 37 samt 1997/98:7 s. 48).

Följande två rättsfall kan belysa bestämmelsen.

NJA 1995 s. 727 (fråga om umgänge skulle vägras med hänsyn till risken för att barnet skulle föras bort): Barnets mamma, som var svensk medborgare, motsatte sig att pappan, som var syrisk medborgare, skulle få umgås med sonen. Mamman hävdade att det fanns risk för att pappan i samband med umgänget skulle föra bort pojken ur Sverige. Som stöd för sin uppfattning åberopade mamman att pappan uttalat hot om ett sådant bortförande, ett hot som var föremål för åtal. Högsta domstolen förklarade att det för att den aktuella regeln skall tillämpas "inte är tillräckligt att den förälder vars umgänge med barnet är i fråga har sitt ursprung i ett annat land och har anknytning till det landet genom anhöriga eller på annat liknande sätt". Det måste, enligt Högsta domstolen, krävas att det föreligger en mera konkret fara för bortförande. Som exempel på omständigheter som kan utvisa en sådan risk som bör inverka på umgängesfrågan nämner domstolen en faktisk åtgärd som framstår som vidtagen för att förbereda ett senare bortförande eller uttalanden som tyder på ett sådant syfte hos föräldern. Högsta domstolen påpekar dock att åtgärder eller uttalanden som sedda för sig kan väcka misstänksamhet, kan ha en naturlig förklaring om de sätts in i sitt sammanhang. I sin bedömning av det aktuella målet utgick Högsta domstolen från att pappan vid flera tillfällen gjort uttalanden av den innebörd mamman påstått. Vid bedömningen av uttalandena, som låg två år tillbaka, beaktade Högsta domstolen att de gjorts vid en tid då relationen mellan föräldrarna nyligen hade upplösts och starka motsättningar rådde mellan dem. Det fanns därför, enligt domstolen, inte skäl att tillmäta uttalandena någon avgörande betydelse. Härtill kom att pappan bott i Sverige i ungefär sex år, att han saknade fast anställning men hade en praktikanställning i en kiosk, att han var förlovad med en kvinna från Bosnien som varit i Sverige i tre år och att de nyligen hade skaffat en lägenhet där ett rum inretts för sonen. Pappan hade vidare uppgett att han betraktade sig som svensk, trots att han ännu inte ansökt om medborgarskap här. Högsta domstolen ansåg inte att det fanns en sådan risk för bortförande att detta utgjorde hinder mot umgänge. Med hänsyn till mammans oro beslutade domstolen dock att umgänget tills vidare skulle ha en begränsad omfattning och ske i närvaro av kontaktperson.

RH 1990:74 (frågan om betydelsen av misstankar om sexuella övergrepp): Målet gällde umgänge under den tid umgängesutredning pågick. Pappan var miss-

tänkt för att sexuellt ha utnyttjat dottern. Förundersökningen var färdig och pappan hade delgetts misstanke om brott. Åklagaren hade dock ännu inte beslutat om åtal skulle väckas. Hovrätten konstaterade att utredningen gav underlag för misstanke att dottern utsatts för sådana handlingar från pappans sida som kunde ha inneburit sexuella övergrepp. Visserligen vore det enligt hovrätten, åtminstone på kort sikt, menligt för förhållandet mellan dottern och pappan att för obefogad misstankes skull resa hinder mot umgänget mellan dem. Men hänsynen till dotterns sunda utveckling vägde enligt hovrättens mening så mycket tyngre än de intressen som bär upp umgänget att dottern inte borde utsättas för den risk för skada som det innebär om misstanken mot pappan skulle visa sig vara befogad. Hovrätten förordnade att umgänget skulle upphöra till dess att tingsrätten slutligen avgjort saken.

Bestämmelserna skall beaktas bl.a. när socialnämnden prövar om föräldrarnas avtal om vårdnad, boende eller umgänge skall godkännas eller inte.

Att vissa omständigheter nämns i lagen är i första hand ett uttryck för att dessa omständigheter aldrig får glömmas bort. Men det är också ett uttryck för vad lagstiftaren särskilt velat fästa uppmärksamheten på. Däremot behöver inte de angivna omständigheterna nödvändigtvis betyda mer än andra viktiga förhållanden i ett enskilt fall.

2.3 Barnets rätt att komma till tals

Vid avgörande av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Att barnets vilja skall beaktas gällde redan före 1998 års reform. Den grundprincipen gäller numera även frågor om boendet. Den gäller också vid socialnämndens bedömning av föräldrarnas avtal (se avsnitten 3–6).

Barnets vilja är *en omständighet att beakta vid bedömningen av barnets bästa*. Ibland bör barnets vilja emellertid beaktas fristående från den bedömningen. Frågor om vårdnad, boende och umgänge skall givetvis alltid avgöras efter vad som är bäst för barnet. Men man kan tänka sig situationer där det är mycket svårt att avgöra vad som är bäst för barnet och där barnets vilja såsom *en fristående omständighet* bör bli avgörande för ställningstagandet.

Om barnet har en bestämd uppfattning och har nått en sådan mognad att dess önskemål bör respekteras, bör barnets önskan i allmänhet följas. Frågan när barnet har nått en sådan mognad kan inte besvaras generellt (se prop. 1981/82:168 s. 66 och prop. 1994/95:224 s. 32 f.).

Att barnets ålder och mognad skall beaktas betyder att det normalt skall fästas mer avseende vid de äldre barnens inställning än vid de yngres. De yngsta barnen kan över huvud taget inte ha någon uttalad uppfattning. Regeln innebär för de fallen att hänsyn inte alls behöver tas till barnets vilja (se prop. 1994/95:224 s. 53).

NJA 1988 s. 448: Fråga i ett vårdnadsmål om betydelsen av olika yttranden som en nästan 13-årig pojke gjort. – Enligt den utredning som gjorts motsvarade pojakens utveckling hans ålder. Hans egna synpunkter ansågs under sådana förhållanden böra tillmätas stor vikt i vårdnadsfrågan. Båda föräldrarna hade redogjort för olika yttranden som pojken gjort och som, enligt deras uppfattning, visade hans önskan att få bo kvar hos pappan resp. flytta till mamman. Ett vittne hade gett uttryck åt önskemål från pojakens sida att få bo tillsammans med sin mamma. Högsta domstolen ansåg att det saknades anledning att ifrågasätta att pojken yttrat sig på det sätt som påståtts. Yttrandena var emellertid motstridiga och det var, ansåg Högsta domstolen, svårt att av dem få en klar bild av pojakens inställning. Av vårdnadsutredningen framgick också att pojken vid samtal med utredarna inte velat ta ställning för eller emot någon av föräldrarna. Pojken ansågs inte ha gett uttryck för en så bestämd uppfattning att den kunde ges avgörande betydelse i målet.

NJA 1995 s. 398: Vid val av vårdnadshavare togs hänsyn till en 13-årig flickas bestämda vilja. – Flickan ansågs ha en mognad som var normal för hennes ålder. Hon hade både vid förhör i hovrätten och vid åtskilliga andra tillfällen klart och otvetydigt förklarat att hon inte ville leva med sin mamma utan att pappan skulle ha vårdnaden om henne. Även om pappans lämplighet som vårdnadshavare av olika skäl kunde ifrågasättas, var förhållandena enligt Högsta domstolen inte sådana att en lösning i enlighet med flickans bestämda vilja kunde antas medföra bestående fara för hennes hälsa eller utveckling på sätt sägs i 6 kap. 7 § föräldrabalken (den bestämmelse som handlar om överflyttning av vårdnaden på grund av brister i omsorgen om barnet). Med hänsyn till detta fick pappan vårdnaden om flickan.

RH 1998:2: Vid valet av vårdnadshavare för en 11-årig pojke togs hänsyn till pojakens bestämda vilja. – Hovrätten konstaterade i domen att båda föräldrarna var lämpliga som vårdnadshavare och att det saknades anledning att ifrågasätta pojakens uttryckliga önskan att bo hos sin pappa. Även om pojakens vilja, enligt hovrätten, inte kunde tillmätas helt avgörande betydelse var den av vikt vid den helhetsbedömning som skulle göras. En flyttning till pappan skulle innebära att pojken måste byta skola, att han skulle få nya kamrater samt att den vardagliga kontakten med syskonen (en tre år yngre syster och en halvsysster på tre år) skulle upphöra. Mot bakgrund av vad som upplysts om pojakens person fann hovrätten att allt talade för att han var medveten om de konsekvenser som ett byte av skola och kamrater skulle medföra och att han i det avseendet mycket väl skulle klara av en sådan förändring som en flyttning till pappan skulle utgöra. När det gällde relationerna till syskonen var det oundvikligt att en överflytt-

ning av vårdnaden till pappan skulle innebära att pojken förlorade den dagliga kontakten med syskonen och den nära gemenskap som detta i sig utgjorde. Detta problem, som pojken kanske inte var helt medveten om, kunde man, enligt hovrätten, inte bortse från. Hovrätten ansåg dock att det för pojkens del trots allt var viktigare att han gavs möjlighet till en ännu närmare kontakt med sin pappa. Kontakten med syskonen borde dessutom, bedömde hovrätten, kunna upprätthållas i sådan utsträckning att syskonen skulle kunna behålla en meningsfull relation till varandra. Vid en sammantagen bedömning av samtliga omständigheter ansåg hovrätten att det var bäst för pojken att pappan fick vårdnaden om honom.

I lagen finns alltså inte – som många tror – någon bestämmelse som innebär att ett barn som nått en viss ålder har rätt att bestämma hos vem av föräldrarna det skall bo. Däremot finns en 12-årsgräns när det gäller verkställighet, dvs. tvångsvis genomförande av vad som bestämts om vårdnad, boende eller umgänge. Har barnet fyllt 12 år får verkställighet som regel inte ske mot barnets vilja (se avsnitten 4.7, 5.9 och 6.8).

2.4 Ytterligare om bedömningen av barnets bästa

Barns grundläggande rättigheter

Frågan vad som avses med barnets bästa har utvecklats i olika sammanhang. I föräldrabalken framhålls, som framgått av avsnitten 2.1–2.3, vissa omständigheter som skall beaktas vid bedömningen. Också den uppräkning av barnets rättigheter som görs i föräldrabalken kan vara till hjälp när det gäller att bestämma vad som är barnets bästa.

Barn har enligt föräldrabalken vissa grundläggande rättigheter. De har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (6 kap. 1 §).

I rätten till omvårdnad ingår inte endast rätten för barnet att få sina materiella behov tillfredsställda. Minst lika viktigt är det som kan hänföras till barnets psykiska och sociala behov. I barnets rätt till trygghet ligger bl.a. att få leva under stabila förhållanden och att ha någon att lita på. Till en god vård och fostran hör att barnet får känna att det behövs och att det får pröva sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att efter hand frigöra sig från sitt beroende av föräldrarna. I en god

fostran ligger också att barnet får lära sig att sätta gränser för sitt handlande och att ta ansvar.

Barnets rätt att behandlas med aktning för sin person och egenart innebär att hänsyn och respekt skall visas barnet i fråga om de individuella egenskaper och de särdrag som barnet har. Barnet har med stigande ålder rätt till ett allt starkare integritetsskydd.

Uppräkningen av barnets grundläggande rättigheter kan få betydelse vid avgörande av frågor om vårdnad, boende och umgänge på så sätt att den lösning bör väljas som kan antas bäst främja att de angivna rättigheterna blir tillgodosedda (se prop. 1981/82:168 s. 22).

Barnkonventionen

Genom den nya portalparagrafen om barnets bästa har regleringen av frågor om vårdnad, boende och umgänge knutits till FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Artikel 3 i konventionen föreskriver i svensk officiell översättning att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn.

För att övervaka att barnkonventionen följs finns en särskild FN-kommitté för barnets rättigheter. Kommittén har inte diskuterat kriterier för hur barnets bästa skall bedömas generellt. Däremot har den lagt vikt vid att konventionen skall ses som en helhet och särskilt framhållit relationen mellan de grundläggande principerna (art. 2 om icke-diskriminering, art. 3 om barnets bästa, art. 6 om barnets rätt till liv och utveckling och art. 12 om barnets rätt att komma till tals). Vid bedömningen av barnets bästa skall särskild hänsyn tas till icke-diskrimineringsprincipen, barnets rätt till utveckling och barnets rätt att komma till tals.

Det kan i detta sammanhang vara av intresse att återge följande uttalande av Barnkommittén (SOU 1997:116 s. 134):

Genom denna hänvisning till barnets rätt att komma till tals ger kommittén även en anvisning om hur man som beslutsfattare kan gå tillväga för att bedöma barnets bästa: Man kan tala med det berörda barnet.

Denna aspekt har tagits upp av den brittiske familjerättsexperten John Eekelaar. Han menar att det i huvudsak finns två sätt att avgöra vad som är barnets bästa. Det ena är att beslutsfattare på olika nivåer gör bedömningar som grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det handlar alltså om att skaffa sig kunskap om barn eller inhämta sådan kunskap från experter. Det andra sättet är att det berör-

da barnet tillåts ge uttryck för sin uppfattning om vad som är dess bästa (dynamic self-determinism). Detta förutsätter dock att barnet vistas i en trygg miljö där det inte påverkas alltför mycket av någon enskild vuxen. Det bästa underlaget för att bedöma vad som är barnets bästa får man genom att kombinera dessa båda perspektiv. Alltså både ett objektivt (det man vet om barn genom forskning och erfarenhet) och ett subjektivt perspektiv (genom att höra barn själva och bygga in deras synpunkter i beslutsfattandet).

Av intresse är också Barnkommitténs uttalande om barnperspektivet (SOU 1997:116 s. 138):

Begreppet perspektiv betyder synvinkel. I detta sammanhang kan det betyda att se olika beslutsalternativ ur barnets synvinkel, att se med barns ögon. Det handlar om att försöka ta reda på hur barn uppfattar och upplever sin situation och eventuella förändringar. Det räcker alltså inte med att man gör någonting som man som vuxen anser vara till barnets bästa. Barnperspektivet innefattar ett visst mått av empati, inlevelse och förmåga att identifiera sig med barnets situation.

Barnet själv kan inte "ha ett barnperspektiv". Det lever i barnperspektivet. Det som avses i detta sammanhang är att vuxna (beslutsfattare) försöker se "med barnets ögon" hur olika beslut uppfattas av barnet själv. Barnperspektiv innebär alltså att barnet sätts i fokus. Det kan också betyda att den vuxne har barnet i sin "synvinkel". Att ha ett barnperspektiv innebär att se barnet som "expert" på dess egen situation. Ingen vet bättre hur det är att vara fem år än en femåring. Detta betyder att det inte bara finns ett barnperspektiv. En femåringens värld är inte densamma som en 16-åring. Ett barnperspektiv skiljer sig alltså från ett ungdomsperspektiv. Att ha ett barnperspektiv i beslutsfattandet innebär också att man noga analyserar vilka följder ett beslut kan få för ett enskilt barn eller för barn som grupp.

Att ha ett barnperspektiv innebär vidare att man sätter sig in i och försöker förstå barns och ungdomars situation. Förståelsen är central och en förutsättning för att kunna vidta åtgärder för barnets bästa. Därmed inte sagt att förståelsen alltid behöver betyda ett accepterande. Att byta perspektiv, att se världen med andras ögon, förutsätter också förmåga att sätta gränser för sin egen inlevelse så att man inte helt anammar barnets eller tonåringens värld. Det är i sista hand den vuxne som utifrån ett vuxet perspektiv, kunskaper och erfarenheter måste fatta beslut och ta ansvar för beslutet.

2.5 Några ord om växelvis boende och umgänge med små barn

När det i lagen talas om *vårdnad* menas *det juridiska ansvaret* för barnets personliga angelägenheter. Oftast svarar den juridiska vårdnaden också mot den faktiska vården, dvs. vårdnadshavaren sköter själv om barnet och bor tillsammans med det. Det är dock inte alltid så att vårdnadshavaren bor ihop med barnet. Vårdnadens juridiska natur kommer kanske klarast till uttryck i de fall då föräldrarna har gemensam vårdnad men inte bor tillsammans. Vanligen har då den ena föräldern huvudansvaret för den dagliga omvårdnaden om barnet. Gemensam vårdnad betyder alltså inte – som många tror – att barnet skall bo lika lång tid hos varje förälder.

Det förekommer ibland att ett rättvisetänkande ligger bakom en överenskommelse om växelvis boende. Detta hindrar givetvis inte att boendeformen är förenlig med barnets bästa. Men det är viktigt att bl.a. socialtjänsten är uppmärksam på de problem som kan vara förknippade med denna boendeform. Som alltid måste det prövas i varje enskilt fall vilken lösning som är bäst för barnet.

Professor Lars Tornstam har i en forskningsöversikt granskat undersökningar som jämför effekterna av bl.a. skilda boendeformer för barn till separerade föräldrar. Undersökningsresultaten pekar på fördelarna med att föräldrarna delar det dagliga praktiska ansvaret genom att barnet bor växelvis hos dem (se Separationsbarns boende, Nordisk Socialt Arbeid 3-96).

Det kan i detta sammanhang finnas anledning att återge vad som sägs om växelvis boende i Allmänna råd från Socialstyrelsen 1985:2 (s. 23).

Att barnet bor växelvis hos föräldrarna förutsätter i regel att dessa bor nära varandra. Ofta återkommande långa resor är en stor påfrestning för ett barn. Barnet är för sin skolgång eller daghemsvistelse vanligen beroende av att kontinuerligt vistas på samma plats. Likaså är det viktigt att kamratkontakter kan uppehållas. Även om föräldrarna bor så nära varandra att någon förändring i dessa avseenden inte behöver ske vid flyttning mellan dem, kan ändå ständiga uppbrott innebära en otrygghet för barnet.

I uppsatsen "Barn – skilsmässa, vårdnad och umgänge" tar överläkaren Carl Göran Svedin upp bl.a. boendefrågan. Han konstaterar samman-

fattningsvis att mindre barn (0–3 år) sannolikt har störst behov av att bo hos den förälder som barnet tidigt utvecklat starkast band till (vanligtvis mamman) men att äldre barn (> 6–7 år) har störst behov av att bo med föräldern av samma kön (se Ds 1989:52, bilagan s. 5–8, 10 f. och 15).

Vid bedömningen av frågor om umgänge måste hänsyn tas till bl.a. barnets ålder och mognadsgrad samt den anknytning som barnet har till den förälder det skall umgås med (se prop. 1980/81:168 s. 75).

Hänsyn måste även tas till barns tidsuppfattning (se bl.a. Allmänna råd från Socialstyrelsen 1985:2 s. 99). Det förekommer att föräldrar av okunskap kommer överens om att utforma umgänget på ett sätt som kanske inte är det bästa för barnet. I det följande återges några uttalanden som bedömts vara av intresse här.

Överläkaren Torgny Gustavsson (SOU 1995:79, s. 326): Ofta kan konventionella umgängesintervall vara helt fel ur det lilla barnets utgångspunkt. Det tar för lång tid emellan, är för kort för att bygga upp trygghet och kontakt och t.ex. är ett sommarumgänge ofta för länge att vara ifrån sin trygga huvudvårdare.

Överläkaren Carl Göran Svedin (Ds 1989:52, bilagan s. 13 f.): Barn behöver inte bara ett regelbundet och konfliktfritt umgänge utan även ett individuellt anpassat och flexibelt umgänge med sina föräldrar. Optimalt är när föräldrar och barn tillsammans kan diskutera detta med ömsesidigt hänsynstagande. Små barn som inte internaliserat föräldrarna, dvs. har en bra inre minnesbild av föräldrarna, behöver ett ganska tätt umgänge för att bilden av föräldern inte skall försvagas. När barnet blir äldre behöver det en regelbunden kontakt för att hålla kvar och utveckla relationen till den icke hemmaboende föräldern och för att det skall kännas meningsfullt för bägge att träffas. Det är vanligtvis först i pro-adolescens som barn har ett så väl uppbyggt kamrat- och fritidsliv att de själva kan/vill avstå från kontakt med föräldern för att träffa kamrater, åka på läger etc.

Barnombudsmannen (BO) har uppmärksammat problemet med att umgänge och boende inte alltid ordnas på ett sätt som överensstämmer med barnets bästa. Vid kontakt med BO har följande allmänna utgångspunkter vid fastställande av umgänge m.m. angetts:

När det gäller umgänge för de mindre barnen, under ca 3 år, kan allmänt sägas att de behöver rutiner, lugn och stabilitet. Små barn är vanemänniskor och behöver långsamt vänjas vid de nya rutiner som en separation mellan föräldrarna eller umgänge med en förälder de inte bor hos innebär. Generellt kan sägas att umgänge med de mindre barnen bör ske ofta men under korta tider.

Barn upp till 3 år bör i princip bo på ett ställe och sedan träffa den förälder de inte bor med på dagtid. Om umgänget innebär boende

hos umgängesföräldern bör det vara under en eller två nätter t.ex. en helg. Längre tids boende, som ett par veckor under semestrar bör beslutas med försiktighet. När det gäller de allra minsta barnen, upp till 1–1,5 år, bör de helst inte alls bo växelvis och umgänge endast ske på dagtid. Om barnet ammas måste detta vägas in.

Slutligen kan dessa regler endast ses som en allmän riktlinje. Alla barn måste bedömas individuellt. Faktorer som bör vägas in i bedömningen är bl.a. kontakten med umgängesföräldern, stabiliteten i relationen till den förälder barnet bor hos och hur djup konflikten är föräldrarna sinsemellan och hur de hanterar den.

3. Avtal om vårdnad, boende och umgänge

Föräldrar som är överens kan numera reglera frågor om vårdnad, boende och umgänge genom avtal. För att avtalet skall gälla krävs att det godkänns av socialnämnden. Någon egentlig avtalsfrihet råder alltså inte. Ett privat avtal mellan föräldrarna är inte juridiskt giltigt och kan inte läggas till grund för verkställighet (dvs. genomföras tvångsvis).

Att ett godkänt avtal gäller innebär att det får samma verkan som en dom. Det betyder bl.a. att avtalet kan verkställas.

Att föräldrar kan träffa avtal om vårdnaden är en nyhet jämfört med tidigare. Föräldrarna kunde visserligen på ett enkelt sätt redan före 1998 års reform få gemensam vårdnad om sitt barn genom en registrering hos skattemyndigheten efter en gemensam anmälan, antingen till socialnämnden i samband med att nämnden skulle godkänna faderskapsbekräftelsen, eller till skattemyndigheten under förutsättning att förordnande om vårdnaden inte hade meddelats tidigare och att föräldrarna och barnet var svenska medborgare. I övriga fall – t.ex. om domstol redan en gång tagit ställning i frågan om vårdnad eller om föräldrar efter en separation ville upplösa den gemensamma vårdnaden – var de tvungna att väcka talan vid tingsrätten (vilket i och för sig kan ske relativt smidigt genom en gemensam ansökan).

Att föräldrar kan träffa avtal om umgänget är i och för sig inte någon nyhet. Redan före reformen var det vanligt med sådana avtal. Nyheten är att avtalet numera – om socialnämnden godkänner det – blir gällande (juridiskt giltigt) och verkställbart.

Inte heller är det någon nyhet att föräldrar kan avtala om hos vem av dem barnet skall bo. Nyheten är även här att avtalet, om det godkänns av socialnämnden, blir gällande och verkställbart.

Att föräldrar inte fritt med rättslig verkan kan reglera frågor om barnets boende och umgänge med barnet innebär inte någon som helst garanti för att frågorna kommer under socialnämndens (eller domstolens) bedömning. Det finns inte heller några garantier för att ett godkänt avtal (eller ett domstolsavgörande) verkligen kommer att följas.

Under avsnitten 4–6 behandlas sådana avtal som kommer under socialnämndens bedömning och som alltså blir juridiskt giltiga, om de godkänns av nämnden.

Möjligheten för föräldrar att lösa frågor om vårdnad, boende och umgänge genom avtal som godkänns av socialnämnden har funnits i Finland sedan år 1984. Förfarandet har därför i Sverige kommit att kallas den finländska modellen.

Socialnämndens prövning blir aktuell först när föräldrarna har nått fram till en överenskommelse. Dessförinnan kan föräldrarna behöva hjälp med att nå enighet i frågorna och med att träffa avtalet. Dessa frågor tas upp i avsnitten 7–9.

Den skyldighet socialnämnden har att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge har avgjorts (se 12 § socialtjänstlagen) gäller även i de fall som är aktuella här, dvs. när föräldrarna kommit överens och socialnämnden prövat deras avtal. Det kan också i dessa situationer vara värdefullt att socialtjänsten ger föräldrarna en möjlighet till en uppföljande kontakt.

4. Prövning av avtal om vårdnad

4.1 Ramarna för föräldrarnas avtalsmöjligheter

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna (gemensam vårdnad) eller en av dem (ensam vårdnad), får föräldrarna avtala att vårdnaden skall vara gemensam eller att en av dem skall ha vårdnaden om barnet.

En förutsättning för att föräldrarna skall kunna träffa ett juridiskt giltigt avtal om vårdnaden är att åtminstone en av dem har vårdnaden om barnet. Föräldrarna kan alltså inte sinsemellan träffa en överenskommelse om vårdnaden, om vårdnaden är anförtrodd åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Föräldrarna kan inte heller med bindande verkan avtala om att vårdnaden om barnet skall anförtros åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet kan avtalet gå ut på att pappan i framtiden skall ha ensam vårdnad eller att mamman i framtiden skall ha ensam vårdnad.

Har en av föräldrarna ensam vårdnad om barnet kan avtalet gå ut på att föräldrarna i framtiden skall ha gemensam vårdnad eller att den andra föräldern i framtiden skall ha ensam vårdnad.

Avtalsmöjligheterna kan illustreras på följande sätt:

Typfall A

Föräldrarna har gemensam vårdnad

Mamman får ensam vårdnad

Pappan får ensam vårdnad

Typfall B

Mamman har ensam vårdnad

Gemensam vårdnad

Pappan får ensam vårdnad

Typfall C

Pappan har ensam vårdnad

Gemensam vårdnad

Mamman får ensam vårdnad

Avtalsmöjligheten tar sikte på de fall då föräldrarna vill ha till stånd en *ändring* i fråga om vårdnaden. Emellertid torde det inte vara ovanligt att föräldrarna efter diskussioner kommer fram till att det är bäst att låta gällande vårdnadsförhållanden bestå. Det är ingenting som hindrar att föräldrarna då träffar ett avtal för att befästa vad de kommit överens om, dvs. det som redan gäller. Ett sådant avtal får dock ingen rättslig verkan och avtalet är inte underkastat socialnämndens prövning.

Möjligheten att träffa avtal om vårdnaden gäller endast föräldrar. Särskilt förordnade vårdnadshavare kan inte med bindande verkan träffa ett sådant avtal.

Sammanfattning

- ◆ En förutsättning för att föräldrar skall kunna ingå ett giltigt avtal om vårdnaden är att barnet står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem.
- ◆ Har föräldrarna gemensam vårdnad kan avtalet gå ut på att en av dem i framtiden skall ha ensam vårdnad.
- ◆ Har en av föräldrarna ensam vårdnad kan avtalet gå ut på att den andra föräldern skall ha ensam vårdnad eller att föräldrarna skall ha gemensam vårdnad.

4.2 När kan avtalsmöjligheten användas?

Möjligheten att reglera frågor om vårdnad genom ett avtal som godkänns av socialnämnden är inte begränsad till de fall där något förordnande angående vårdnaden inte har meddelats tidigare.

Den kan användas för att ändra på ett förhållande som gäller direkt på grund av lag.

Exempel: När föräldrarna är ogifta får mamman automatiskt – direkt på grund av lag – ensam vårdnad om barnet. I ett sådant fall kan föräldrarna komma överens om att vårdnaden skall vara gemensam. Deras överenskomelse gäller om den godkänns av socialnämnden. (I detta fall kan föräldrarna som regel också få gemensam vårdnad genom en registrering hos skattemyndigheten.)

Möjligheten att träffa avtal kan användas i de fall där föräldrarna har fått gemensam vårdnad genom en registrering hos skattemyndigheten (se 6 kap. 4 § föräldrabalken) och nu vill få en ändring i vårdnaden.

Avtalsmöjligheten kan användas även i sådana fall där det redan finns ett av socialnämnden godkänt avtal. Ett sådant avtal kan alltså ändras genom ett nytt avtal som godkänns av nämnden. Ett godkänt avtal kan ändras också genom ett domstolsavgörande.

Vidare kan ett domstolsavgörande ändras genom ett avtal som godkänns av socialnämnden. Ett domstolsavgörande kan givetvis ändras också genom ett nytt domstolsavgörande.

I de fall där avtalsmöjligheten används för att endast delvis ändra ett tidigare godkänt avtal eller ett domstolsavgörande ställs givetvis stora krav på tydlighet. Det måste klart framgå i vilka delar det tidigare godkända avtalet eller domstolsavgörandet alltjämt gäller.

Sammanfattning

- ♦ Föräldrarna kan träffa avtal för att
 - a) ändra ett förhållande som gäller direkt på grund av lag (ex lege),
 - b) ändra ett förhållande som gäller genom en registrering hos skattemyndigheten,
 - c) ändra ett tidigare godkänt vårdnadsavtal,
 - d) ändra ett tidigare domstolsavgörande om vårdnaden.

4.3 Formkrav för ett giltigt avtal

För att ett avtal mellan föräldrarna skall gälla krävs att det är

- a) skriftligt,
- b) undertecknat av båda föräldrarna (detta anses ligga i kravet på skriftlighet) och
- c) godkänt av socialnämnden.

4.4 Föräldrarnas valmöjligheter

Föräldrarna avgör själva på vilket sätt de vill få vårdnadsfrågan reglerad. Det innebär att även föräldrar som är överens har möjlighet att vända sig till tingsrätten (talan kan väckas genom en gemensam ansökan) och få frågan reglerad i ett domstolsavgörande. Erfarenheterna från Finland talar dock för att de flesta föräldrar kommer att vända sig till socialnämnden för att få sina avtal godkända.

Ingenting hindrar heller att föräldrar som vill ha gemensam vårdnad använder sig av möjligheten att få sådan genom en registrering hos skattemyndigheten (se 6 kap. 4 § andra stycket föräldrabalken). Någon prövning av huruvida gemensam vårdnad överensstämmer med barnets bästa görs inte i dessa fall. Skattemyndighetens prövning kan sägas vara begränsad till att kontrollera att ett fåtal formella förutsättningar är uppfyllda.

Hur en vårdnadsfråga har reglerats kan få betydelse i verkställighets-hänseende.

När det gäller ett *domstolsavgörande* eller ett av socialnämnden *godkänt avtal* om vårdnad kan länsrätten vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan avgörandet meddelades eller socialnämnden godkände föräldrarnas avtal, och det av hänsyn till barnets bästa är motiverat att vårdnadsfrågan prövas på nytt. Länsrätten får även i andra fall vägra verkställighet, om det finns en risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas (21 kap. 6 § föräldrabalken).

Har föräldrarna fått gemensam vårdnad genom en *registrering* hos skattemyndigheten och har en av föräldrarna utan något beaktansvärt skäl egenmäktigt fört bort eller hållit kvar barnet kan länsrätten – förutom i de ovan angivna fallen – vägra verkställighet *också* under hänvisning till att det av hänsyn till barnets bästa är motiverat att frågan om

vårdnaden prövas av allmän domstol (21 kap. 7 och 8 §§ föräldrabalken). Länsrätten har alltså här en något större frihet vid bedömningen än när det finns ett domstolsavgörande där vårdnadsfrågan prövats eller ett av socialnämnden godkänt avtal.

Vidare kan det inte uteslutas att domstols dom i internationella sammanhang i vissa fall kan väga tyngre än ett av socialnämnden godkänt avtal.

Sammanfattning

- ◆ Föräldrarna väljer själva på vilket sätt de vill få vårdnadsfrågan reglerad.
- ◆ Det sätt på vilket vårdnadsfrågan regleras kan få betydelse i verkställighetshänsende.

4.5 Socialnämndens prövning av ett avtal om vårdnad

4.5.1 Den materiella prövningen

4.5.1.1 Ett giltigt avtal

Föräldrarna skall vara ense om ändringen. Det betyder dock inte att de måste vara helt nöjda med avtalet eller att avtalet skall motsvara det som båda eftersträvat. Tvärtom kan ett avtal många gånger vara resultatet av långvariga diskussioner där föräldrarna kompromissat eller där någon valt att ge efter i insikt om att det är bäst för barnet.

Men det måste givetvis vara fråga om ett "avtal" i egentlig mening. Föreligger någon ogiltighetsgrund – har t.ex. en förälder tvingat den andra att skriva under avtalet – är avtalet inte giltigt och skall socialnämnden vägra att godkänna det. I praktiken torde det dock sällan bli aktuellt för socialnämnden att pröva ett avtals giltighet i denna mening. Avtalet gäller först från den tidpunkt då det godkänns av nämnden. Fram till dess att avtalet godkänts kan alltså någon av föräldrarna ändra sig och frånfalla överenskommelsen. Någon avtalsbundenhet i vanlig mening föreligger inte.

Ett godkänt avtal hindrar inte heller att vårdnadsfrågan prövas av domstol om någon av föräldrarna vill ha en ändring.

4.5.1.2 Barnets bästa

Har föräldrarna avtalat om gemensam vårdnad, skall socialnämnden godkänna avtalet, om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innebär avtalet att en av föräldrarna skall ha ensam vårdnad, skall nämnden godkänna avtalet, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

Socialnämnden skall göra samma prövning av föräldrarnas överenskommelse som tingsrätten gör när föräldrarna är ense.

Reglerna

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna (gemensam vårdnad) och innebär avtalet att en av föräldrarna i framtiden skall ha vårdnaden om barnet ensam, skall nämnden godkänna avtalet, om överenskommelsen är till barnets bästa (se 6 kap. 6 § föräldrabalken). Detta överensstämmer med vad som gäller när domstolen prövar motsvarande fråga och föräldrarna är ense (se 6 kap. 5 § föräldrabalken).

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och innebär avtalet att föräldrarna skall ha gemensam vårdnad skall nämnden godkänna avtalet, om inte gemensam vårdnad är *uppenbart* oförenlig med barnets bästa (se 6 kap. 6 § föräldrabalken). Även detta överensstämmer med vad som gäller när domstol prövar motsvarande fråga och föräldrarna är ense (se 6 kap. 4 § första stycket föräldrabalken). Uttrycket "uppenbart" skall förmodligen inte ses som ett krav på att oförenligheten måste göras helt säker genom utredningen i ärendet. I stället avser ordet sannolikt att markera att oförenligheten skall vara av *särskilt allvarlig art* (se Westberg, P., Domstols officialprövning, s. 860). Är föräldrarna ense om att de skall utöva vårdnaden gemensamt bör socialnämnden – i likhet med tingsrätten i motsvarande situation – vägra sitt godkännande, om det kan antas att den förälder som tidigare inte haft del i vårdnaden har så allvarliga brister i förmågan att sörja för barnets person att han eller hon inte bör anförtrors vårdnaden enligt 6 kap. 7 § föräldrabalken, dvs. den bestämmelse som tar sikte på sådana brister i omsorgen om barnet som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling (se prop. 1981/82:168 s. 63 f.). Att föräldrarnas överenskommelse om gemensam vårdnad getts en så stark ställning torde bygga på antagandet att gemensam vårdnad i allmänhet är en lämplig vårdnadsform för barnet, bl.a. därför att den främjar goda förhållanden till och samhörighet med båda föräldrarna.

Bedömningen

Är föräldrarna överens om hur vårdnadsfrågan skall lösas, torde den lösning de valt i allmänhet kunna antas vara bäst för barnet (se prop. 1981/82:168 s. 35 f. och 65 samt 1990/91:8 s. 59 f.).

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall socialnämnden särskilt fästa avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risken för att barnet utsätts för övergrepp, oörligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas (6 kap. 2 a § föräldrabalken). Se avsnitt 2.2.

Vidare gäller, även vid nämndens prövning, den grundprincipen att hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (6 kap. 2 b § föräldrabalken). Se avsnitt 2.3.

Även andra omständigheter skall självfallet beaktas vid bedömningen. Här kan hänvisas till vad som sagts i avsnitt 2.1. Sålunda bör hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling.

I de fall som kommer under socialnämndens prövning är föräldrarna eniga. Att inhämta någon särskild utredning om barnets inställning blir då i regel inte nödvändigt. Ibland kan omständigheterna emellertid vara sådana att det finns anledning för nämnden att ta reda på barnets inställning. Skulle det undantagsvis komma fram att barnet motsätter sig den lösning som föräldrarna kommit överens om, är det ett skäl för nämnden att närmare undersöka om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa (se prop. 1997/98:7 s. 85 f. och 109 f.).

Om socialnämnden anser att det föräldrarna har kommit överens om står i strid med barnets bästa är det ofta lämpligt att nämnden föreslår föräldrarna att ändra avtalet så att det svarar mot barnets bästa.

Övrigt

Det får inte råda någon tvekan om vem som är barnets vårdnadshavare vid varje givet tillfälle. Är det inte möjligt att av avtalet läsa ut vem som är vårdnadshavare skall socialnämnden inte godkänna avtalet (se prop. 1997/98:7 s. 86 och 110). Ett avtal om vårdnaden får givetvis inte innebära att barnet under någon tid ställs utan vårdnadshavare.

Ett beslut om vårdnaden kan inte meddelas med retroaktiv verkan. Ett avtal angående vårdnaden kan således inte lagligen godkännas till den del det avser tiden före socialnämndens beslut (se NJA 1972 s. 350).

Exempel: Den 1 december 1998 ger föräldrarna in ett avtal till socialnämnden. I avtalet är föräldrarna ense om att pappan skall ha ensam vårdnad fr.o.m. dagen för föräldrarnas separation den 10 november samma år. Socialnämnden tar ställning till avtalet den 15 december. Pappan kan inte tillerkännas vårdnaden om barnet såvitt avser tiden före nämndens beslut.

4.5.1.3 Tidsbegränsade avtal

Det finns inte något hinder mot att föräldrarnas avtal begränsas i tiden.

Inte heller finns det något hinder mot att föräldrarna kommer överens om att avtalet skall gälla till dess att en slutlig överenskommelse har nåtts eller frågan har avgjorts av domstol; ett sådant "interimistiskt" avtal kan också ersätta ett interimistiskt domstolsbeslut.

Umgänge lämpar sig bättre för tidsbegränsade avtal än vårdnad och boende.

Bortsett från s.k. "interimistiska" avtal om vårdnad är utrymmet för att godkänna tidsbegränsade avtal om vårdnaden begränsat. Sådana avtal bör – av hänsyn till barnet – endast undantagsvis godkännas (se prop. 1997/98:7 s. 109). Om ett tidsbegränsat avtal trots allt godkänns följer av allmänna principer att förhållandena vid avtalstidens utgång – om annat inte överenskommit – återgår till vad de var före avtalets tillkomst. Nämnden bör dock i klarhetens intresse verka för att det av avtalet uttryckligen framgår vad som då skall gälla.

Ett tidsbegränsat avtal får inte innebära att barnet under någon tid ställs utan vårdnadshavare.

4.5.1.4 Villkor för godkännandet

Föräldrarnas avtal kan avse någon av frågorna om vårdnad, boende eller umgänge eller flera av dem. Ingenting hindrar således att boendet eller umgänget lämnas oreglerat i ett avtal om vårdnaden.

Ibland kan det dock finnas skäl för socialnämnden att, som villkor för att ett avtal mellan föräldrarna skall godkännas, i barnets intresse kräva att även umgängesfrågan eller, vid gemensam vårdnad, boendefrågan regleras i avtalet (se prop. 1997/98:7 s. 110). Ett sådant villkor kan bli aktuellt om nämnden med sin vetskap om föräldrarna kan förutse att boendet eller umgänget kan komma att ge upphov till stridigheter mellan föräldrarna.

4.5.2 Den formella prövningen

4.5.2.1 Tydliga och klara avtal

För att socialnämnden skall kunna ta ställning till föräldrarnas avtal krävs att avtalet är klart och tydligt utformat. Nämnden bör verka för att otydliga eller ofullständiga avtal ändras.

Särskilt vad gäller vårdnaden är det viktigt att avtalet är klart till sin innebörd. Det måste med säkerhet gå att utläsa vem som är barnets vårdnadshavare vid varje givet tillfälle. Är det inte möjligt att uppnå en sådan klarhet, skall socialnämnden, som tidigare sagts, inte godkänna avtalet (se prop. 1997/98:7 s. 86 och 110).

För att underlätta handläggningen och för att säkerställa att inga väsentliga uppgifter utelämnas kommer Svenska Kommunförbundet enligt uppgift att ta fram en avtalsblankett för föräldrarnas avtal.

4.5.2.2 Ingivna handlingar

Som redan nämnts krävs att avtalet är skriftligt och att båda föräldrarna har undertecknat det. Bevittning behövs inte.

Något krav på att föräldrarna skall använda den avtalsblankett som Svenska Kommunförbundet tar fram eller någon annan blankett finns inte.

Inte heller krävs det för att avtalet skall kunna godkännas av socialnämnden att föräldrarna har använt sig av den hjälp med att träffa avtal som kommunerna är skyldiga att tillhandahålla (se avsnitt 7). Ingenting hindrar alltså att föräldrarna själva eller med hjälp av en advokat eller någon annan jurist skriver ett avtal som de sedan ger in till socialnämnden för godkännande.

Föräldrarna bör behålla var sin kopia av avtalet eller, om avtalet upprättats i flera originalexemplar, var sitt original av avtalet.

Många gånger har föräldrarnas överenskommelse föregåtts av kontakter med kommunen (samarbetssamtal, hjälp med avtalet etc.). Så är emellertid inte alltid fallet. Avtalet kan skickas till socialnämnden med posten eller lämnas in till nämnden för godkännande av den ena föräldern utan att någon föregående kontakt förekommit. För att klarlägga att båda föräldrarna vill att socialnämnden skall godkänna avtalet – ett avtal kan ju upprättas av olika orsaker och avsikten behöver inte alltid vara att få till stånd ett juridiskt giltigt dokument – bör nämnden i sådana fall kräva att det av avtalet framgår att föräldrarna är ense om att av-

talet skall ges in till socialnämnden för godkännande eller att det på något annat sätt framkommer att de båda önskar att nämnden skall godkänna avtalet.

Vidare bör ett personbevis antingen för barnet med uppgift om föräldrarna eller för föräldrarna med uppgift om barnet ges in till socialnämnden. Av personbeviset bör framgå bl.a. var barnet är folkbokfört och vem som har vårdnaden om barnet. (Personbevis för vårdnadsärenden beställs hos det lokala skattekontoret.)

Om avtalet innebär en ändring av ett domstolsavgörande eller ett av socialnämnden godkänt avtal bör föräldrarna bifogas en kopia av avgörandet (med lagakraftbevis) resp. avtalet och nämndens beslut att godkänna det. Om det framgår att den egna socialnämnden har godkänt avtalet bör i stället nämndens egen akt plockas fram.

4.5.3 *Socialnämndens beslut*

Socialnämnden skall antingen godkänna föräldrarnas avtal eller vägra godkännande. Nämnden får inte ändra avtalets innehåll ens i förtydligande syfte (se prop. 1997/98:7 s. 86 och 110). Däremot är det ofta lämpligt att socialnämnden, om den anser att avtalet inte kan godkännas, föreslår föräldrarna att ändra avtalet.

Den nya ordningen innebär inte att socialnämnderna skall avgöra frågor om vårdnad i de fall då föräldrarna inte kan enas. Det är alltså allmän domstol (dvs. tingsrätt, hovrätt och Högsta domstolen) som avgör tvister om vårdnad m.m.

Socialnämndens beslut att godkänna resp. inte godkänna föräldrarnas avtal får inte överklagas (se 6 kap. 17 a § föräldrabalken). Beslutet får alltså inte överklagas genom förvaltningsbesvär. Bestämmelsen torde också innebära att beslutet inte får överklagas i den ordning som gäller för laglighetsprövning enligt kommunallagen (kommunalbesvär).

Ärenden där socialnämnden prövar huruvida föräldrarnas avtal skall godkännas avser myndighetsutövning mot enskilda. Beslutet skall då innehålla de skäl som bestämt utgången, dvs. motiveras. Skälen får dock utelämnas i vissa fall, t.ex. om beslutet inte går någon part emot eller om det av någon annan anledning är uppenbart obehövt att upplysa om skälen eller om det är nödvändigt med hänsyn till skyddet för den enskildes personliga förhållanden (20 § förvaltningslagen och 54 § socialtjänstlagen). Godkänner socialnämnden föräldrarnas avtal får skälen för beslutet alltså utelämnas.

Socialnämndens beslut skall innehålla en s.k. beslutsmening. Denna mening skall klart uttrycka nämndens ställningstagande, dvs. att avtalet godkänns eller inte godkänns.

4.5.4 Vad gäller om nämnden inte godkänner avtalet?

Det torde endast undantagsvis behöva förekomma att socialnämnden underkänner föräldrarnas avtal. Särskilt gäller detta om avtalet har föregåtts av samarbetsamtal och samtalsledaren står bakom avtalet (se prop. 1997/98:7 s. 110).

Om socialnämnden inte godkänner föräldrarnas vårdnadsavtal, är vårdnadsförhållandena oförändrade. Det innebär att föräldrarna – om de vill få till stånd en ändring – får fortsätta sina samtal för att komma fram till en lösning som socialnämnden kan godta eller att de får vända sig till allmän domstol. Allmän domstol skall emellertid träffa sitt avgörande efter samma regler som socialnämnden.

4.5.5 När börjar avtalet att gälla?

Avtalet gäller från och med den tidpunkt då det godkänns av socialnämnden. Fram till dess att avtalet godkänts kan alltså någon av föräldrarna ändra sig och frånfalla överenskommelsen. Något avtal finns då inte längre för nämnden att godkänna.

Sammanfattning

- ◆ Föräldrarna skall till socialnämnden ge in
 - a) ett av dem undertecknat avtal om vårdnaden,
 - b) personbevis för barnet eller föräldrarna och
 - c) i förekommande fall en kopia av tidigare domstolsavgörande tillsammans med lagakraftbevis eller tidigare avtal tillsammans med socialnämndens beslut att godkänna avtalet.Det skall vidare av omständigheterna eller på något annat sätt framgå att båda föräldrarna vill att socialnämnden godkänner avtalet.
- ◆ Föreligger någon ogiltighetsgrund skall avtalet inte godkännas.
- ◆ Innebär avtalet att en av föräldrarna skall ha ensam vårdnad skall avtalet godkännas, om överenskommelsen är till barnets bästa.

- ◆ Innebär avtalet att vårdnaden skall vara gemensam skall nämnden godkänna avtalet, om överenskommelsen inte är uppenbart oförenlig med barnets bästa.
- ◆ Tidsbegränsade avtal om vårdnad bör endast i undantagsfall godkännas.
- ◆ Nämnden kan som villkor för sitt godkännande kräva att även umgänget och boendet regleras i avtalet.
- ◆ Av avtalet måste det gå att utläsa vem som är barnets vårdnadshavare vid varje givet tillfälle.
- ◆ Barnet måste alltid ha någon som kan företräda det i personliga frågor. Avtalet får inte innebära att barnet under någon tid ställs utan vårdnadshavare.
- ◆ Socialnämnden skall godkänna avtalet eller vägra godkänna det. Nämnden får inte ändra avtalets innehåll.
- ◆ Godkänner socialnämnden inte avtalet är vårdnadsförhållandena oförändrade.
- ◆ Avtalet gäller från och med den tidpunkt då det godkänns av socialnämnden.

4.6 Förfarandet

4.6.1 Socialnämndens utredningsskyldighet

Socialnämnden skall vid sin prövning av föräldrarnas avtal se till att frågorna blir tillbörligt utredda. Utan hinder av socialtjänstsekretess är en annan socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för bedömningen av avtalet skyldig att lämna dessa upplysningar till den nämnd som prövar avtalet.

I de allra flesta fall torde den prövning som socialnämnden har att göra vara enkel. Men det kan finnas fall som ger anledning till närmare eftertanke. Det kan t.ex. finnas situationer där föräldrarna satt sina egna intressen framför barnets behov. Att en överenskommelse inte i tillräcklig grad tar hänsyn till barnets bästa kan ha olika orsaker. Bakom föräldrarnas överenskommelse kan ligga t.ex. ekonomiska överväganden eller ett

”rättvisetänkande” eller en starkare förälders inflytande över en svagare förälder. Uppgiften att pröva föräldrarnas avtal är alltså något annat och betydligt mer ansvarsfullt än att endast registrera föräldrarnas överenskommelse.

Vid sin prövning av föräldrarnas avtal skall socialnämnden – liksom domstolen i motsvarande situation – se till att frågorna blir tillbörligt utredda (se 6 kap. 17 a § föräldrabalken). I förarbetena anges inte närmare vad detta innebär. Avsikten är dock att socialnämnden skall ha ett i huvudsak lika gott underlag för sin bedömning av godkännandefrågan som tingsrätten har vid sin prövning av en gemensam ansökan. I vissa fall kommer nämnden med hänsyn till sin kontakt med föräldrar och barn att ha ett bättre beslutsunderlag än tingsrätten.

För tingsrätterna gäller följande. Innan tingsrätten avgör ett mål om vårdnad, boende och umgänge skall den se till att frågorna blir tillbörligt utredda och skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna domstolen sådana upplysningar (se 6 kap. 19 § föräldrabalken). Är föräldrarna ense avgör tingsrätten som regel målet ”på handlingarna”, dvs. utan något sammanträde.

Upplysningar från en annan socialnämnd

Har en annan socialnämnd upplysningar att lämna, skall den ges tillfälle till det innan godkännandefrågan avgörs. Den andra socialnämnden är skyldig att – utan hinder av s.k. socialtjänstsekretess – lämna upplysningar på begäran av den nämnd som prövar avtalet (se 6 kap. 17 a § föräldrabalken och 14 kap. 1 § sekretesslagen). Däremot bryts inte s.k. familjerådgivningssekretess igenom av upplysningsskyldigheten (se 7 kap. 4 § andra stycket sekretesslagen).

Den socialnämnd som skall pröva avtalet bör ta kontakt med socialnämnden i en annan kommun om

- a) någon av föräldrarna är bosatt i den andra kommunen eller
- b) barnet nyligen har flyttat från den andra kommunen eller
- c) det annars finns skäl för det.

Om upplysningarna innehåller ett ställningstagande – vilket de i allmänhet inte torde göra – bör föräldrarna få tillfälle att yttra sig över dem innan de ges in till den socialnämnd som skall pröva avtalet. Frågan om kommunikation bör ske även i andra fall får avgöras från fall till fall (se 54 § tredje stycket socialtjänstlagen samt JO 1995/96 s. 309 och 1996/97 s. 297).

"Interimistiska" avtal

Är det fråga om ett "interimistiskt" avtal – dvs. ett avtal som gäller endast till dess att en slutlig överenskommelse nåtts eller frågan avgjorts av domstol – ställs inte lika höga krav på socialnämndens utredning. I regel lär frågorna då kunna anses vara tillbörligt utredda genom den information som socialnämnden skaffat sig i samband med att föräldrarna fått hjälp med avtalet. Man kan här jämföra med handläggningen vid tingsrätten. Är föräldrarna överens kontaktar tingsrätten normalt inte socialnämnden innan ett interimistiskt beslut meddelas (se 6 kap. 20 § föräldrabalken och prop. 1981/82:168 s. 79 f.).

Barnets vilja

Utredningsskyldigheten innebär att socialnämnden ibland bör ta reda på barnets inställning (se avsnitt 4.5.1.2).

Sammanträffande med föräldrarna

Frågan huruvida nämnden (handläggaren) bör sammanträffa med föräldrarna berörs inte i förarbetena. Är föräldrarna ense avgör tingsrätten som regel i motsvarande situation frågan "på handlingarna", dvs. utan att föräldrarna behöver inställa sig vid domstolen.

Ibland kan omständigheterna vara sådana att ett sammanträffande med föräldrarna behövs med hänsyn till utredningen. Ingenting torde hindra att man från socialförvaltningens sida begär ett sammanträffande med föräldrarna innan avtalet godkänns (jfr JO dnr 1676-1983 ang. motsvarande fråga i faderskapsärenden). Ett personligt sammanträffande ger också möjlighet för socialförvaltningen att informera föräldrarna t.ex. om vad det innebär att ha gemensam vårdnad. Föräldrarna får då också på ett naturligt sätt möjlighet att ställa frågor.

Kommunikation

Socialnämnden får inte avgöra ärendet – dvs. besluta att godkänna eller att inte godkänna föräldrarnas avtal – utan att föräldrarna har under rättats om och fått tillfälle att yttra sig över uppgifter i ärendet som har tillförts av annan. Ärendet får dock i vissa fall avgöras utan att så har skett, t.ex. om avgörandet inte går föräldrarna emot, om uppgifterna saknar betydelse eller om åtgärderna av någon annan anledning är uppenbart obehövliga (se 17 § förvaltningslagen och 54 § socialtjänstlagen).

Kommunikationsskyldigheten gäller såväl skriftliga som muntliga uppgifter. Kommunikation kan ske skriftligen eller muntligen. Vilket sätt som är lämpligast beror på omständigheterna i det enskilda fallet.

När kommunikation sker bör det bestämmas en tid inom vilken föräldrarna har tillfälle att yttra sig. Fristen måste givetvis variera beroende på materialets omfattning m.m. Föräldrarna måste emellertid få rimlig tid på sig för att ta del av uppgifterna och yttra sig över dem (skäligt rådrum).

Föräldrarna har rätt att få företrädare inför nämnden, om inte särskilda skäl föranleder annat. Rätten att få företrädare gäller också när en enskild tjänsteman eller någon annan på grund av delegation skall handlägga ärendet och fatta beslut i det (se avsnitt 4.6.3). Rätten innebär att föräldrarna kan framlägga sina synpunkter muntligen inför beslutsfattaren. Föräldrar som ges tillfälle att yttra sig skall underrättas som denna sin rätt (se 55 § socialtjänstlagen). De uppgifter som lämnas när föräldrarna får företrädare och som kan ha betydelse för utgången i ärendet antecknas (15 § förvaltningslagen).

Om socialnämnden godkänner föräldrarnas avtal får kommunikation underlåtas.

4.6.2 Behörig socialnämnd

4.6.2.1 Den interna behörigheten

Barnets folkbokföring är avgörande för vilken socialnämnd som är behörig att pröva föräldrarnas avtal.

Det är socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört som prövar om avtalet skall godkännas (6 kap. 17 a § andra stycket föräldrabalken).

Bestämmelsen tar sikte på den interna kompetensfördelningen mellan svenska socialnämnder; den interna behörigheten. Är barnet och föräldrarna svenska medborgare med hemvist här i landet – dvs. är det fråga om ett icke-utlandsanknutet fall – är barnets folkbokföring i en svensk kommun ett nödvändigt men också ett tillräckligt kriterium för att socialnämnden skall vara behörig att pröva avtalet.

Socialnämnden skall pröva sin behörighet ex officio (självmant). Skulle föräldrarna ha gett in avtalet till en socialnämnd som inte är behörig, bör nämnden hjälpa dem till rätta (se 4 § förvaltningslagen). Hjälpn bör som regel lämnas genom att de ingivna handlingarna sänds vi-

dare till behörig socialnämnd. Det är då lämpligt att nämnden samtidigt underrättar föräldrarna om vart den har vidarebefordrat handlingarna.

4.6.2.2 Den internationella behörigheten

Det är i dag inte ovanligt att ett rättsförhållande är av internationell karaktär på så sätt att det har anknytning till mer än ett land. Det kan t.ex. vara så att en förälder eller barnet är utländsk medborgare eller att någon av föräldrarna eller barnet har hemvist utomlands. Det internationellt privat- och processrättsliga regelsystemet blir då av intresse. En väsentlig fråga i ärenden med internationell anknytning är i vilken utsträckning svenska myndigheter och domstolar är behöriga; i detta fall under vilka förhållanden socialnämnder är behöriga att pröva föräldrarnas avtal.

Den internationella behörigheten – som skall provas av socialnämnden ex officio, dvs. självant – regleras inte i lagen. I förarbetena hänvisas endast till allmänna internationellt processrättsliga principer på familjerättens område (se prop. 1997/98:7 s. 121).

Till att börja med kan konstateras att bestämmelsen i 6 kap. 17 a § andra stycket föräldrabalken visserligen tar sikte på den interna behörigheten, men att den också får betydelse för den internationella behörigheten. Bestämmelsen medför nämligen, som också påpekas i förarbetena, att det är ett nödvändigt kriterium att barnet är folkbokfört i en svensk kommun för att internationell behörighet att pröva avtalet skall föreligga.

Däremot är det inte tillräckligt att barnet är folkbokfört i en svensk kommun för att svensk behörighet skall föreligga. Frågan är då vilken anknytning – *utöver folkbokföring* i en viss kommun – som krävs för att socialnämnden skall vara behörig att pröva ett avtal. Frågan är komplicerad och kan inte analyseras i denna bok. Däremot kan slås fast att socialnämnden med all säkerhet är behörig om

- 1) barnet har sitt hemvist här i landet eller
- 2) föräldrarna är nordiska medborgare och ett mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna är anhängigt vid svensk domstol enligt 7 § förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap (1931 års förordning) när avtalet ges in till nämnden eller avtalet ges in till nämnden utan oskäligt uppehåll efter det att skillnadsfrågan avgjorts av svensk domstol (se 8 § 1931 års förordning) eller

- 3) föräldrarna är nordiska medborgare, en av dem har hemvist här i landet och det tidigare dömts till hem- eller äktenskapsskillnad mellan dem (8 § 1931 års förordning).

När har då ett barn eller en förälder hemvist här i landet?

Om barnet eller föräldern är bosatt här i landet anses hemvist föreligga om bosättningen med hänsyn till vistelsens varaktighet och omständigheterna i övrigt måste anses stadigvarande.

Är det fråga om ett barn eller en förälder som flyttat hit från ett annat land krävs *dels* att vistelseorten ändrats (barnet eller föräldern skall i fortsättningen som regel vistas i Sverige), *dels* att det finns en avsikt att stanna kvar här. Det behöver dock inte vara fråga om en avsikt att bli kvar för all framtid. Normalt synes det vara tillräckligt att vederbörande ämnar stanna kvar tills vidare och alltså inte har några definitiva planer på att lämna landet. Men också den som i och för sig är på det klara med att han eller hon vid en viss framtida tidpunkt skall lämna vårt land kan tänkas ha hemvist här. Det gäller exempelvis om den planerade vistelsen här är tänkt för en avsevärd tid. Tiden är dock inte ensam bestämmande, utan hänsyn måste tas till samtliga omständigheter i samband med vistelsen. Av betydelse vid denna bedömning är omständigheter såsom hur stark anknytning vederbörande har till Sverige resp. till ett annat land, anledningen till flytten till Sverige, uppehållstillstånd här, var de övriga familjemedlemmarna finns osv.

Många avtal prövas av socialnämnden i ett så tidigt skede av barnets liv att det inte blir aktuellt att beakta barnets avsikter för framtiden. Bor barnet varaktigt hos vårdnadshavaren bör barnets hemvist anses sammanfalla med vårdnadshavarens. Det finns emellertid i och för sig inte något som hindrar att barnet och vårdnadshavaren har olika hemvist, särskilt när det är fråga om gemensam vårdnad och föräldrarna bor i olika länder. Barnet kan bara ha hemvist i ett land. Avgörande är de faktiska förhållandena – aktuella och väntade – under vilka barnet växer upp.

Om föräldrarna bor i ett annat land och sänder sitt barn till Sverige för att barnet skall bo och uppfostras av släktingar här i landet får barnet normalt anses ha hemvist i Sverige, även om föräldrarna inte har det.

Å andra sidan är den omständigheten att ett barn, vars föräldrar har hemvist i Sverige, exempelvis placeras i internatskola i ett annat land som regel inte tillräcklig för att barnet skall förlora sitt hemvist här i landet.

Nämnas kan att hemvistfrågan till sin natur är sådan att parterna saknar förfoganderätt över den; föräldrarna kan alltså inte genom ett avtal komma överens om att de eller barnet skall anses ha hemvist här i landet. Avgörande för att hemvist skall föreligga är i stället, som framgått, att vistelsen här i landet har den varaktighet som krävs och att det finns en avsikt att bo just i Sverige. Däremot är givetvis den enskildes uppfattning om var han eller hon har sitt hemvist en omständighet som får vägas in i bedömningen.

Folkbokföring

Folkbokföring här i landet är en omständighet som beaktas vid bedömningen av hemvistet. Folkbokföring är emellertid varken en tillräcklig eller en nödvändig förutsättning för att hemvist skall anses föreligga. En person som är folkbokförd i Sverige kan således sakna hemvist här vid en internationellt processrättslig bedömning. Och en person kan vid en sådan bedömning anses ha hemvist här, trots att han eller hon inte är folkbokförd här i landet.

Barnet eller föräldern vistas här utan uppehållstillstånd

Upphållstillstånd är i sig inte avgörande för att barnet eller föräldern skall anses ha hemvist här i landet. Men uppehållstillstånd är ofta en faktisk förutsättning för en varaktig vistelse här. Som princip får anses gälla att en utländsk medborgare som saknar rätt att stadigvarande vistas i Sverige inte har hemvist här i landet. Det kan dock föreligga sådana omständigheter som gör att utlänningen ändå skall anses ha hemvist här. Så kan vara fallet om vistelsen varat lång tid.

4.6.3 Delegering av socialnämndens beslutanderätt

Socialnämnden prövar – inom ramen för de bestämmelser som gäller – om, och i så fall till vem, den vill delegera sin beslutanderätt.

Det är socialnämnden som prövar om föräldrarnas avtal om vårdnad kan godkännas. Nämnden får dock delegera sin beslutanderätt (se 48 § socialtjänstlagen).

Bestämmelser om delegation finns i kommunallagen.

Dessa bestämmelser innebär att socialnämnden får uppdra åt ett utskott, åt en ledamot eller ersättare eller åt en anställd hos kommunen eller landstinget att besluta på nämndens vägnar i ett visst ärende eller en

viss grupp av ärenden (se 38 § socialtjänstlagen och 6 kap. 33 § kommunallagen).

Nämnden har alltså möjlighet att delegera inte bara hela ärendegrupper utan också enskilda ärenden.

Vissa inskränkningar i rätten att delegera gäller. Beslutanderätten i ärenden som rör myndighetsutövning mot enskilda, vilket är fallet här, får inte delegeras, om ärendena är av principiell beskaffenhet eller annars av större vikt (6 kap. 34 § kommunallagen).

Har delegation skett och visar det sig sedan att ett enskilt ärende är av principiell beskaffenhet eller av större vikt och alltså inte delegeringsbart ankommer det på den person till vilken delegation har skett att anmäla ärendet hos nämnden som har att fatta beslut.

Socialnämnden kan när som helt återkalla uppdraget; generellt eller i ett särskilt ärende.

Delegation till den som lett samarbetssamtalen

Många gånger har föräldrarnas avtal föregåtts av samarbetssamtal. I förarbetena diskuteras om den som lett samarbetssamtalen skall få pröva om avtalet kan godkännas. Ett flertal remissinstanser, bl.a. JO och Föreningen Sveriges Kommunala Familjerådgivare, ifrågasatte eller var emot en sådan ordning. För att skapa större garantier för att barnets bästa alltid beaktas menade JO att frågan borde prövas av en tjänsteman i arbetsledande ställning vid förvaltningen som inte deltagit i de aktuella samarbetssamtalen eller av en nämndledamot.

I lagen uppställs inte något hinder mot delegation till samtalsledare. Enligt förarbetena kan det *inte uteslutas* att det *i vissa fall* kan vara lämpligt att samtalsledaren också hanterar frågan om godkännande (se prop. 1997/98:7 s. 82).

I förarbetena berörs inte frågan i vilka fall det kan vara lämpligt eller olämpligt att delegera beslutanderätten till en samtalsledare. Det synes emellertid lämpligt att vid bedömningen tillmäta såväl föräldrarnas som samtalsledarens uppfattning betydelse.

En särskild fråga är vad som bör gälla om samtalen ägt rum inom ramen för familjerådgivningsverksamheten.

Inom den kommunala familjerådgivningen gäller sekretess för uppgifter som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen (familjerådgivningssekretess). Familjerådgivningen är en självständig verksamhetsgren och sekretessen är absolut. Detta innebär för familjerådgivarens del att han eller hon i praktiken är

förhindrad att pröva om avtalet skall godkännas, såvida föräldrarna inte efterger sekretessen (se 14 kap. 4 § sekretesslagen). Vikten av att hålla isär rollen som familjerådgivare från andra uppgifter har betonats i bl.a. prop. 1993/94:4 (s. 7). Risken är att familjerådgivaren under samtalen har fått kännedom om uppgifter som kan påverka hans eller hennes ställningstagande till föräldrarnas avtal. Även andra omständigheter talar emot att delegering sker till samtalsledaren i dessa fall. En ordning där familjerådgivare prövar om föräldrarnas avtal skall godkännas kan äventyra förtroendet för familjerådgivningen. Dessutom torde en myndighetsutövande funktion stämma dåligt överens med familjerådgivningens verksamhet och inriktning.

4.6.4 Socialnämndens underrättelseskyldighet

Har socialnämnden godkänt ett avtal om vårdnad, skall nämnden skicka ett meddelande till

- a) skattemyndigheten i det län (efter den 1 januari 1999 den region) där barnet är folkbokfört,
- b) Centrala studiestödsnämnden om avtalet gäller ett barn som har fyllt 15 år,
- c) den allmänna försäkringskassa där vårdnadshavaren (dvs. den förälder som enligt avtalet får vårdnaden om barnet) är inskriven eller skulle ha varit inskriven om han eller hon hade uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring. Detta gäller om avtalet innebär att en av föräldrarna skall ha ensam vårdnad. Innebär avtalet att föräldrarna skall ha gemensam vårdnad om barnet, skall meddelandet i stället sändas till den försäkringskassa där mamman är eller skulle ha varit inskriven.

Av meddelandet skall avtalets innehåll framgå.

Meddelandet skall sändas samma dag som avtalet godkänns, dvs. den dag nämnden meddelar sitt beslut. Meddelandet till skattemyndigheten sänds till det berörda lokala skattekontoret.

En motsvarande skyldighet att lämna uppgifter om vårdnadsavgöranden gäller för domstolarna. För rapporteringen används där en kopia av domen i de delar som avser domstolens namn, domens datum, domens och målets nummer, parterna samt domslutet.

I linje med detta bör socialnämndens meddelande omfatta uppgift om a) vilken socialnämnd som godkänt avtalet,

- b) beslutets datum,
- c) föräldrarnas och barnets adresser och personnummer samt
- d) avtalets innehåll såvitt gäller vårdnaden.

Enligt uppgift kommer Svenska Kommunförbundet att ta fram en blankett som kan användas för rapporteringen.

Socialnämndens rapporteringsskyldighet gäller endast om socialnämndens beslut innebär att föräldrarnas avtal godkänns. Innebär beslutet att avtalet inte godkänns föreligger inte någon rapporteringsskyldighet.

Föräldrar

Föräldrarna skall underrättas om innehållet i socialnämndens beslut, dvs. om avtalet godkänts eller inte godkänts och i förekommande fall skälen för detta (se 21 § förvaltningslagen). Det sagda gäller oavsett om avtalet godkänts eller inte. Underrättelsen sker lämpligen genom att en kopia av beslutet lämnas till föräldrarna eller skickas till dem i vanligt brev.

Överförmyndare

Föräldrarna eller den förälder som är barnets vårdnadshavare är normalt också förmyndare för barnet (se 10 kap. 2 § föräldrabalken). Förmyndaren förvaltar barnets tillgångar och företräder barnet i angelägenheter som rör tillgångarna (se 12 kap. 1 § föräldrabalken). Överförmyndarna utövar tillsyn över förmyndarnas verksamhet.

Socialnämnden har inte någon lagstadgad skyldighet att informera överförmyndaren i kommunen om att nämnden godkänt ett vårdnadsavtal. För överförmyndaren kan det emellertid vara av värde att få vetskap om vad det godkända avtalet innebär. Det kan därför finnas skäl för socialnämnden att i samband med att de nya reglerna börjar gälla efterhöra om överförmyndaren i kommunen vill bli underrättad i de fall socialnämnden godkänner ett vårdnadsavtal.

Sammanfattning

- ♦ Socialnämnden har en utredningsskyldighet. Detta innebär att nämnden i vissa fall bör ta reda på barnets inställning eller ge socialnämnden i en annan kommun tillfälle att lämna upplysningar.

- ◆ Socialtjänstsekretess hindrar inte att uppgifter lämnas till den socialnämnd som skall pröva avtalet.
- ◆ Barnets aktuella folkbokföring avgör vilken socialnämnd som skall pröva avtalet.
- ◆ Har ärendet anknytning till utlandet är det inte tillräckligt att barnet är folkbokfört i kommunen för att socialnämnden skall vara behörig att pröva avtalet.
- ◆ Socialnämnden prövar om föräldrarnas avtal skall godkännas eller inte. Nämnden får delegera sin beslutanderätt.
- ◆ Om socialnämnden godkänner ett avtal om vårdnaden skall den samma dag meddela skattemyndigheten, försäkringskassan och, i vissa fall, Centrala studiestödsnämnden.

4.7 Några ord om verkställighet av ett av socialnämnden godkänt vårdnadsavtal

Verkställighet aktualiseras först om en förälder inte rättar sig efter det godkända avtalet. Det ligger i sakens natur att risken för att en förälder vägrar efterkomma det som bestämts är mindre när föräldrarna själva kommit överens i frågan än om avgörandet överlämnats till domstol. Det torde därför i praktiken sällan bli aktuellt att verkställa ett godkänt avtal. Men om det blir fråga om verkställighet gäller i korthet följande.

Föräldrars avtal om vårdnad verkställs på samma sätt som ett laga-kraftvunnet avgörande av allmän domstol.

Verkställighet söks hos länsrätten.

Länsrätten får förordna medlare.

Beslutar länsrätten om verkställighet, får den förelägga vite eller besluta att barnet skall hämtas genom polismyndighetens försorg. Hämtning är en yttersta åtgärd som får vidtas om verkställighet annars inte kan ske eller om det är nödvändigt för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Länsrätten kan vägra verkställighet i följande fall:

1. Det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan socialnämnden godkände föräldrarnas avtal och av hänsyn till barnets bästa är det

motiverat att frågan om vårdnad prövas på nytt. Vårdnadsfrågan tas då upp av tingsrätten på ansökan av någon av föräldrarna eller på ansökan av socialnämnden.

2. Det finns en risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

Har barnet fyllt 12 år har det en vetorätt när det gäller verkställighet. Verkställighet får visserligen ske mot barnets vilja men bara om länsrätten finner det "nödvändigt av hänsyn till barnets bästa". Detsamma gäller om barnet inte har fyllt 12 år men "nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt".

Till en ansökan om verkställighet fogas avtalet i original eller bestyrkt kopia tillsammans med socialnämndens beslut att godkänna avtalet.

4.8 Kontrollista

1. Är barnet under 18 år och ogift?
2. Har båda föräldrarna eller en av dem vårdnaden om barnet?
3. Är barnet folkbokfört i kommunen?
4. Har ärendet internationell anknytning? Är socialnämnden behörig?
5. Är avtalet klart och tydligt?
6. Är avtalet undertecknat av båda föräldrarna?
7. Vill båda föräldrarna att socialnämnden godkänner avtalet?
8. Innebär avtalet att en av föräldrarna eller båda framdeles skall ha vårdnaden om barnet?
9. Innebär avtalet en ändring i rådande förhållanden?
10. Är det som föräldrarna kommit överens om till barnets bästa (ensam vårdnad)? Är det som överenskommits uppenbart oförenligt med barnets bästa (gemensam vårdnad)?
11. Finns det skäl att ta reda på barnets inställning?
12. Finns det skäl att ta in upplysningar från någon annan socialnämnd?
13. Finns det skäl att ställa villkor för godkännandet?

5. Prövning av avtal om barnets boende

5.1 Ramarna för föräldrarnas avtalsmöjligheter

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna (gemensam vårdnad), får föräldrarna avtala om vem av dem barnet skall bo tillsammans med.

En förutsättning för att föräldrarna skall kunna träffa en juridiskt giltig överenskommelse om barnets boende är att de har gemensam vårdnad om barnet. Föräldrarna kan alltså inte med bindande verkan avtala om barnets boende om en av dem har ensam vårdnad om barnet. Inte heller kan de träffa en juridiskt giltig överenskommelse om att barnet skall bo hos någon annan än en förälder, t.ex. mor- eller farföräldrar.

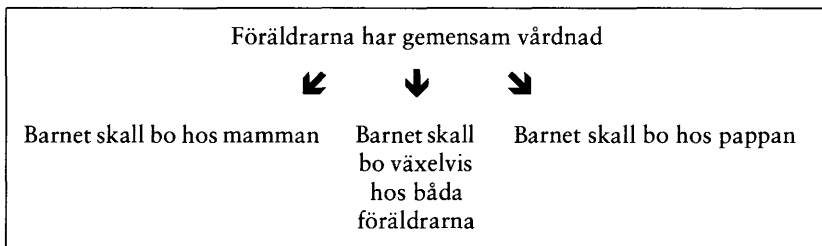
Avtalet kan innebära att barnet skall bo hos bara en av föräldrarna eller att barnet skall bo hos var och en av föräldrarna (s.k. växelvis boende).

Att observera är att avtalsmöjligheten tar sikte på *vem* av föräldrarna barnet skall bo hos; *inte var* geografiskt barnet skall bo.

Föräldrarna kan träffa ett avtal om barnets boende och avtalet kan godkännas även om det inte är fråga om en ändring i bestående faktiska förhållanden. Ingenting hindrar alltså att föräldrarna träffar ett avtal för att befästa vad som redan tillämpas i praktiken.

Det torde ibland inträffa att föräldrar efter diskussioner kommer fram till att det är bäst att låta ett tidigare godkänt avtal eller domstolsavgörande fortsätta att gälla. Ingenting hindrar att föräldrarna då träffar ett avtal för att befästa sin överenskommelse. Ett sådant avtal innebär inte någon ändring i det som redan gäller. Avtalet får inte någon rättslig verkan och avtalet är inte underkastat socialnämndens prövning.

Avtalsmöjligheterna kan illustreras på följande sätt:

Ingenting hindrar att föräldrarna kommer överens om att barnet skall bo hos t.ex. en närstående eller att föräldrar där vårdnaden tillkommer en av dem ensam kommer överens om att barnet skall bo hos den andra föräldern. Sådana avtal får dock ingen rättslig verkan och de är inte underkastade socialnämndens prövning. Nämndens godkännande av en sådan överenskommelse medför inte heller att den blir juridiskt giltig och verkställbar. Ett sådant arrangemang kan dock i vissa fall kräva socialnämndens medgivande (se 25 § socialtjänstlagen).

Sammanfattning

- ◆ En förutsättning för att föräldrar skall kunna ingå ett giltigt avtal om boendet är att föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet.
- ◆ Avtalet kan innebära att barnet skall bo hos endast en av föräldrarna eller att barnet skall bo växelvis hos båda föräldrarna.

5.2 När kan avtalsmöjligheten användas?

Möjligheten att reglera barnets boende genom avtal som godkänns av socialnämnden är inte begränsad till de fall där frågan om barnets boende tidigare varit oregerad. Den kan användas även i sådana fall där föräldrarna önskar ändra ett av socialnämnden tidigare godkänt avtal om boendet. Ett godkänt avtal kan alltså ändras genom ett nytt avtal som godkänns av nämnden. Ett godkänt avtal kan ändras också genom ett domstolsavgörande.

Vidare kan ett domstolsavgörande beträffande boendet ändras genom ett avtal som godkänns av socialnämnden. Ett domstolsavgörande kan givetvis ändras också genom ett nytt domstolsavgörande.

I de fall där avtalsmöjligheten används för att endast delvis ändra ett tidigare godkänt avtal eller ett domstolsavgörande ställs givetvis stora krav på tydlighet. Det måste klart framgå i vilka delar det tidigare godkända avtalet eller domstolsavgörandet alltjämt gäller.

Ett avtal om barnets boende kan träffas och godkännas även om det inte innebär en ändring i de faktiska förhållandena, dvs. för att befästa det som redan tillämpas i praktiken. Detta är en skillnad jämfört med vad som gäller för avtal om vårdnaden.

Sammanfattning

- ♦ Föräldrarna kan träffa avtal för att
 - a) reglera barnets boende om detta tidigare inte varit formellt reglerat,
 - b) ändra ett tidigare godkänt boendeavtal,
 - c) ändra ett tidigare domstolsavgörande om boendet.

5.3 Formkrav för ett giltigt avtal

Se avsnitt 4.3.

5.4 Föräldrarnas valmöjligheter

Föräldrarna avgör själva på vilket sätt de vill få frågor om boendet reglerade. Det innebär att även föräldrar som är överens har möjlighet att vända sig till domstol. Erfarenheterna från Finland talar dock för att de flesta föräldrar kommer att vända sig till socialnämnden för att få sina avtal godkända.

I verkställighetshänseende saknar det betydelse om boendefrågan reglerats genom ett domstolsavgörande eller genom ett avtal som godkänts av socialnämnden.

Sammanfattning

- ♦ Föräldrarna väljer själva på vilket sätt de vill få frågan om boendet reglerad.

5.5 Socialnämndens prövning av ett avtal om boende

5.5.1 Den materiella prövningen

5.5.1.1 Ett giltigt avtal

Se avsnitt 4.5.1.1.

5.5.1.2 Barnets bästa

Har föräldrarna avtalat om barnets boende, skall socialnämnden godkänna avtalet, om det som överenskommits är till barnets bästa.

Socialnämnden skall godkänna föräldrarnas avtal, om överenskommenheten är till barnets bästa.

Den prövning socialnämnden skall göra av avtalet motsvarar den prövning som tingsrätten skall göra i de fall föräldrarna är ense (se 6 kap. 14 a § föräldrabalken).

Är föräldrarna ense om hur boendefrågan skall lösas, torde den lösning de valt i allmänhet kunna antas vara bäst för barnet (se prop. 1997/98:7 s. 56 och 113).

Det krävs inte att föräldrarna skall bo isär för att deras överenskommelse skall kunna godkännas. Ingenting hindrar alltså att socialnämnden godkänner ett avtal om boendet i fall då föräldrarna avser att flytta isär men fortfarande bor ihop vid tidpunkten för nämndens beslut. Där emot är det knappast förenligt med barnets bästa att godkänna ett avtal om boendet, om familjen bor tillsammans och någon separation inte är aktuell (se prop. 1997/98:7 s. 112).

Som redan nämnts är det ingenting som hindrar att nämnden godkänner en överenskommelse som innebär att barnet skall bo växelvis hos båda föräldrarna. En förutsättning är att växelvis boende är bäst för barnet. Avtalet får inte lämna öppet hur det växelvisa boendet skall utformas. Avtalet skall vara så klart och tydligt att det kan verkställas. Detta innebär att tiden för barnets boende hos resp. förälder skall vara angiven i avtalet.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall nämnden fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas (6 kap. 2 a § föräldrabalken). Se avsnitt 2.2.

Vidare gäller, även vid nämndens prövning, den grundprincipen att hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (6 kap. 2 b § föräldrabalken). Se avsnitt 2.3.

Även andra omständigheter skall självfallet beaktas vid bedömningen av vad som är bäst för barnet när det gäller boendet. Här kan hänvisas till vad som sagts i avsnitt 2.1. Sålunda bör hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och sociala välbefinnande och utveckling.

Frågor om boendet berörs också i avsnitt 2.5.

I de fall som kommer under socialnämndens prövning är föräldrarna eniga. Att inhämta någon särskild utredning om barnets inställning blir då i regel inte nödvändigt. Ibland kan omständigheterna emellertid vara sådana att det finns anledning för nämnden att ta reda på barnets inställning. Skulle det komma fram att barnet motsätter sig den lösning som föräldrarna kommit överens om, är det ett skäl för nämnden att närmare undersöka om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa (se prop. 1997/98:7 s. 85 f. och 109 f.).

Om föräldrarnas överenskommelse inte överensstämmer med barnets bästa, är det lämpligt att socialnämnden föreslår föräldrarna att ändra avtalet.

5.5.1.3 Tidsbegränsade avtal

Det finns inte något hinder mot att föräldrarnas avtal begränsas i tiden. Ett tidsbegränsat avtal kan vara lämpligt om föräldrarna vill pröva hur en överenskommelse fungerar.

Inte heller finns det något hinder mot att föräldrarna kommer överens om att avtalet skall gälla till dess att en slutlig överenskommelse nåtts eller frågan avgjorts av domstol; ett sådant "interimistiskt" avtal kan också ersätta ett interimistiskt domstolsbeslut.

En viss försiktighet bör iakttas när det gäller att godkänna tidsbegränsade avtal om barnets boende. I förarbetena påpekas att umgänge lämpar sig bättre för tidsbegränsade avtal än vårdnad och boende (se prop. 1997/98:7 s. 87).

5.5.1.4 Villkor för godkännandet

Föräldrarnas avtal kan avse någon av frågorna om boende, vårdnad eller umgänge eller flera av dem. Ingenting hindrar således att umgänget lämnas oreglerat i ett avtal om boendet.

När det gäller avtal om vårdnad påpekas i förarbetena att det ibland kan finnas skäl för socialnämnden att som villkor för att avtalet skall godkännas kräva att även boendefrågan eller umgängesfrågan regleras i avtalet (se prop. 1997/98:7 s. 110). Något motsvarande uttalande görs inte när det gäller avtal om boendet. Även här torde det dock ibland finnas skäl för nämnden att, som villkor för att ett avtal mellan föräldrarna skall godkännas, i barnets intresse kräva att också umgängesfrågan regleras i avtalet. Ett sådant villkor kan bli aktuellt om nämnden med sin vetskap om föräldrarna kan förutse att umgänget kan komma att ge upphov till stridigheter mellan föräldrarna.

5.5.2 Den formella prövningen

5.5.2.1 Tydliga och klara avtal

För att socialnämnden skall kunna ta ställning till föräldrarnas avtal krävs att det är klart och tydligt utformat. Nämnden bör verka för att otydliga eller ofullständiga avtal ändras. Risken är annars att avtalet inte kan verkställas. Ett avtal som inte är klart och tydligt fyller också sin funktion dåligt. Ett otydligt avtal kan ge upphov till ytterligare konflikter mellan föräldrarna, t.ex. huruvida utsatta villkor uppfyllts eller avtalet uppfyllts på rätt sätt. Det är av hänsyn till såväl barnet som föräldrarna angeläget att undvika uppkomsten av sådana tvister.

För att underlätta handläggningen och för att säkerställa att inga väsentliga uppgifter utelämnas kommer Svenska Kommunförbundet enligt uppgift att ta fram en avtalsblankett för föräldrarnas avtal.

5.5.2.2 Ingivna handlingar

Se avsnitt 4.5.2.2.

5.5.3 Socialnämndens beslut

Se avsnitt 4.5.3.

5.5.4 Vad gäller om nämnden inte godkänner avtalet?

Det torde endast undantagsvis behöva förekomma att socialnämnden underkänner föräldrarnas avtal. Särskilt gäller detta om avtalet föregåtts

av samarbetssamtal och samtalsledaren står bakom avtalet (se prop. 1997/98:7 s. 110).

Skulle socialnämnden inte godkänna föräldrarnas avtal om barnets boende, är boendefrågan oreglerad tills föräldrarna har träffat ett annat avtal som godkänts av socialnämnden eller allmän domstol har avgjort frågan.

Avser det underkända avtalet ändring av vad som tidigare gällt beträffande barnets boende (enligt ett domstolsavgörande eller ett godkänt avtal), fortsätter den gamla ordningen att gälla tills vidare.

5.5.5 När börjar avtalet att gälla?

Se avsnitt 4.5.5.

Sammanfattning

- ◆ Föräldrarna skall till socialnämnden ge in
 - a) ett av dem undertecknat avtal om boendet,
 - b) personbevis för barnet eller föräldrarna och
 - c) i förekommande fall en kopia av tidigare domstolsavgörande tillsammans med lagakraftbevis eller tidigare avtal tillsammans med socialnämndens beslut att godkänna avtalet.Det skall vidare av omständigheterna eller på något annat sätt framgå att båda föräldrarna vill att socialnämnden godkänner avtalet.
- ◆ Föreligger någon ogiltighetsgrund skall avtalet inte godkännas.
- ◆ Avtalet skall godkännas, om överenskommelsen är till barnets bästa.
- ◆ En viss försiktighet bör iakttas när det gäller att godkänna tidsbegränsade avtal om boendet.
- ◆ Nämnden kan som villkor för sitt godkännande kräva att även umgänget regleras i avtalet.
- ◆ Innebär avtalet att barnet skall bo växelvis hos båda föräldrarna måste avtalet framgå hur boendet skall vara utformat (dvs. tiden för boendet hos vardera föräldern anges).
- ◆ Socialnämnden skall godkänna avtalet eller vägra godkänna det. Nämnden får inte ändra avtalets innehåll.

- ◆ Godkänner socialnämnden inte avtalet är boendeförhållandena oförändrade.
- ◆ Avtalet gäller från och med den tidpunkt då det godkänns av socialnämnden.

5.6 Förfarandet

5.6.1 *Socialnämndens utredningsskyldighet*

Se avsnitt 4.6.1.

5.6.2 *Behörig socialnämnd*

5.6.2.1 **Den interna behörigheten**

Se avsnitt 4.6.2.1.

5.6.2.2 **Den internationella behörigheten**

Se avsnitt 4.6.2.2.

5.6.3 *Delegering av socialnämndens beslutanderätt*

Se avsnitt 4.6.3.

5.6.4 *Socialnämndens underrättelseskyldighet*

Någon skyldighet att underrätta vissa myndigheter om innehållet i ett avtal om barnets boende finns inte. Däremot skall föräldrarna underrättas om innehållet i beslutet, dvs. huruvida avtalet godkänts eller inte godkänts och i förekommande fall skälen för detta (se 21 § förvaltningslagen). Det sker lämpligen genom att en kopia av beslutet lämnas till föräldrarna eller skickas till dem i vanligt brev.

Sammanfattning

- ◆ Socialnämnden har en utredningsskyldighet. Detta innebär att nämnden i vissa fall bör ta reda på barnets inställning eller ge socialnämnden i en annan kommun tillfälle att lämna upplysningar.
- ◆ Socialtjänstsekretess hindrar inte att uppgifter lämnas till den socialnämnd som skall pröva avtalet.
- ◆ Barnets aktuella folkbokföring avgör vilken socialnämnd som skall pröva avtalet.
- ◆ Har ärendet anknytning till utlandet är det inte tillräckligt att barnet är folkbokfört i kommunen för att socialnämnden skall vara behörig att pröva avtalet.
- ◆ Socialnämnden prövar om föräldrarnas avtal skall godkännas eller inte. Nämnden får delegera sin beslutanderätt.

5.7 Boendebegreppet och barnets folkbokföring

Med boende avses barnets faktiska bosättning. Rent allmänt kan barnet anses bosatt där det normalt bor. Att barnet är tillfälligt borta med anledning av t.ex. ferier ändrar således inte boendet.

Folkbokföringsreglerna utgår från att bosättningen skall bedömas på grundval av *faktiska omständigheter*. Exempelvis folkbokförs ett barn hos den förälder som barnet faktiskt bor tillsammans med, även om den andra föräldern är ensam vårdnadshavare.

Att socialnämnden godkänt föräldrarnas avtal innebär inte några garantier för att avtalet kommer att följas. Ingenting hindrar att föräldrarna kommer överens om att gå ifrån avtalet. Ett av nämnden godkänt avtal får därför inte någon avgörande betydelse vid beslut om barnets folkbokföring. Däremot är avtalet en omständighet som vägs in i bedömningen.

RÅ 1997 ref. 8 (ang. betydelsen av vårdnadshavares uppfattning och önskemål): Föräldrarna som var skilda hade gemensam vårdnad om sonen. Pojken vistades varannan vecka hos pappan och varannan vecka hos mamman. Pojken var folkbokförd hos mamman. Regeringsrätten konstaterade att pojken fick anses vara bosatt på fler än en fastighet (s.k. dubbel bosättning). Någon omständighet som

medförde att pojken kunde anses ha haft större anknytning till den ena än till den andra fastigheten hade inte visats föreligga. Flyttningsanmälan hade inte för-
anletts av någon inträffad eller nära förestående ändring i de förhållanden som
är av betydelse för bedömningen av anknytningsfrågan. Någon ändring av poj-
kens folkbokföring gjordes därför inte, trots att föräldrarna var ense om att han
skulle folkbokföras på pappans adress. Föräldrarnas uppfattning beaktades som
en omständighet bland flera men önskemålen hade inte någon självständig eller
avgörande betydelse.

Skattemyndigheten kan alltså efter utredning av de faktiska förhållande-
na komma fram till att barnet är bosatt på en annan plats än den där det
enligt föräldrarnas avtal skall bo.

Folkbokföringen har betydelse i olika avseenden, bl.a. för vem av för-
äldrarna som vid gemensam vårdnad skall få det särskilda bostadsbidra-
get för hemmavarande barn. I vissa kommuner är barnets folkbokföring
avgörande för frågan om och var barnet skall få daghemsplats och om
det skall få skolskjuts.

Avgörandet i folkbokföringsfrågan kan medföra att de förutsätt-
ningar som utgjorde grunden för föräldrarnas överenskommelse änd-
ras. Det är därför viktigt att föräldrarna blir informerade om att ett
godkänt avtal (eller ett domstolsavgörande) inte automatiskt leder till
att barnet folkbokförs hos den förälder som barnet enligt avtalet skall
bo hos.

Det är också angeläget att reglerna i kommunerna och samhället i öv-
rigt inte är så konstruerade eller tillämpas så att de hindrar eller försvår-
rar att boendet ordnas på det sätt som är bäst för barnet (jfr portalpara-
grafen om barnets bästa i 1 § socialtjänstlagen).

Inte heller i andra sammanhang, t.ex. när det gäller att bedöma vem
barnet bor hos enligt lagen om underhållsstöd, kan någon avgörande be-
tydelse tillmätas ett godkänt avtal (eller ett domstolsavgörande) om bar-
nets boende.

Det ankommer på ett barns vårdnadshavare att anmäla flyttning till
skattemyndigheten (30 § folkbokföringslagen och 6 kap. 11 § föräldra-
balken). Har föräldrarna gemensam vårdnad, skall de i princip göra
flyttningsanmälan gemensamt (6 kap. 13 § föräldrabalken). Vidare kan
ett beslut om barnets folkbokföring överklagas endast av vårdnadsha-
varna gemensamt.

RÅ 1995 ref. 74: När föräldrar har gemensam vårdnad om ett barn ansågs den
ena föräldern inte utan den andras samtycke ha rätt att överklaga skattemyndig-
hetens beslut om barnets folkbokföring.

Anmärkas kan dock att skattemyndigheten självmant kan ta upp folkbokföringsfrågan när det finns skäl för det (34 § folkbokföringslagen). Kan föräldrarna inte komma överens i frågan får vardera föräldern alltså förse skattemyndigheten med den information som från hans eller hennes synpunkt kan vara relevant för frågans prövning.

Sammanfattning

- ◆ Med boende menas faktisk bosättning.
- ◆ Ett av socialnämnden godkänt avtal om boendet har ingen avgörande betydelse för barnets folkbokföring. Inte heller ett domstolsavgörande om boendet har någon avgörande betydelse för folkbokföringen.
- ◆ Inte heller i andra sammanhang där det gäller att bedöma hos vem barnet bor tillmäts ett godkänt avtal eller ett domstolsavgörande någon avgörande betydelse.

5.8 Växelsvis boende eller umgänge?

Det kan ibland vara svårt att dra gränsen mellan växelsvis boende (dvs. det fallet att barnet bor varaktigt hos båda föräldrarna) och umgänge (dvs. det fallet att barnet varaktigt bor hos endast den ena föräldern och umgås med den andra).

Från juridisk synpunkt är det angeläget att de två sakerna inte blandas ihop. I olika hänseenden gäller nämligen olika regler beroende på om det är fråga om växelsvis boende eller umgänge.

- Umgänge kan regleras i ett domstolsavgörande eller genom ett av socialnämnden godkänt avtal om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet eller om en förälder har ensam vårdnad. För att boendet skall kunna regleras krävs att föräldrarna har gemensam vårdnad.
- Vid växelsvis boende är normalt ingen av föräldrarna skyldig att betala underhållsbidrag.
- Vid växelsvis boende lämnas underhållsstöd endast i form av ett s.k. utfyllnadsbidrag.
- Vid växelsvis boende gäller inte de nya reglerna om fördelning av resekostnader (se avsnitt 8).

- Förutsättningarna för att hämtning skall få tillgripas på verkställighetsstadiet är olika beroende på om det är fråga om boende eller umgänge (se 21 kap. 3 § föräldrabalken).
- Bor barnet växelvis hos båda föräldrarna kan umgänget inte regleras i ett domstolsavgörande eller ett godkänt avtal.

Frågan måste som alltid avgöras efter en bedömning av omständigheterna i varje särskilt fall.

Vistas barnet ungefär lika mycket hos var och en av föräldrarna är det normalt fråga om ett växelvis boende. Inte endast tiden för barnets vistelse hos resp. förälder utan även andra omständigheter – t.ex. var barnet förvarar sina tillhörigheter, hur barnets försörjning fördelats mellan föräldrarna och vad som gäller om vårdnaden – är emellertid av betydelse vid bedömningen (se bl.a. prop. 1997/98:7 s. 67).

Riksförsäkringsverket *rekommenderar* att vistelsen räknas som umgänge om barnets vistelse uppgår till högst en tredjedel av tiden (se Allmänna råd 1996:15).

Följande tre rättsfall är av intresse.

Högsta domstolens dom den 11 maj 1998 i mål nr T 1112/96: I domen konstateras att förhållandena kan vara sådana att det är fråga om växelvis boende även om barnet regelbundet vistas något längre tid hos den ena föräldern än hos den andra. Enligt domen är det normalt fråga om umgänge när barnet vistas hos den ena föräldern endast en tredjedel av tiden. Även när skillnaden mellan vistelsetiderna hos de båda föräldrarna är mindre bör, enligt Högsta domstolen, bedömningen ofta bli densamma (dvs. att det är fråga om umgänge och inte om varaktigt boende), om det inte finns faktorer som klart pekar i en annan riktning. Detta gäller, enligt domstolen, i särskilt hög grad när barnet till övervägande delen av tiden vistas hos en förälder som är ensam vårdnadshavare och därmed har hela ansvaret för barnets personliga förhållanden. Faktorer utöver vistelsetiden som kan få betydelse vid bedömningen är var barnet är folkbokfört, hur barnets boende är ordnat, var barnet förvarar sina tillhörigheter och hur barnets försörjning fördelats mellan föräldrarna. – Barnen hade i det aktuella målet sammanlagt vistats hos pappan något mer än en tredjedel av tiden. Pappan hade haft kostnader för kläder och leksaker till barnen samt för barnomsorg. Hos pappan hade barnen övernattnat i det hus där de vuxit upp. Med tanke på att mamman var ensam vårdnadshavare och att barnen vistats under en betydligt större del av tiden hos henne än hos pappan ansåg Högsta domstolen inte att omständigheterna var tillräckliga för att det skulle anses ha varit fråga om ett växelvis boende.

RH 1993:64: Barnet, som stod under föräldrarnas gemensamma vårdnad och var folkbokfört hos mamman, yrkade underhållsbidrag av sin pappa. Sin bedömning av frågan huruvida barnet varaktigt bodde tillsammans med endast mamman eller om barnet varaktigt bodde även hos pappan grundade hovrätten

på hur lång tid barnet faktiskt vistades hos var och en av föräldrarna. Med hänsyn till att barnet under dagtid mestadels var på daghem utgick hovrätten därvid från den tid barnet hade sin dygnsvila hos resp. förälder. Enligt beräkningar som pappan gjort hade barnet vistats hos honom sammanlagt 306 av 718 dagar under tiden den 1 februari 1991 till den 18 januari 1993. Hovrätten godtog i allt väsentligt de av pappan gjorde beräkningarna. Barnet hade vistats hos pappan i så stor omfattning att det ansågs ha bott varaktigt inte endast hos mamman utan även hos pappan.

FÖD 1988:23: Målet rörde en 16-årig pojke som båda föräldrarna hade vårdnaden om. Pojken – som var kyrkobokförd hos mamman – gick efter skoldagens slut hem till mamman för att läsa läxor, umgås med sina yngre syskon och äta kvällsmålet. Han fick då samtidigt sina kläder omsedda och tvättade. Han syntes också ha förvarat huvuddelen av sina tillhörigheter hos mamman. Mellan 20 och 25 nätter varje månad övernattade pojken hos sin pappa, där han också åt frukost innan han gick till skolan. Barnbidraget betalades ut till mamman som enligt ett avtal skulle betala underhållsbidrag för sonen. Försäkringsöverdomstolen konstaterade inledningsvis att föräldrarna inte var ense om var barnet skulle anses bosatt under den i målet aktuella tiden. Vid sådant förhållande kunde, enligt domstolen, den omständigheten att barnet var kyrkobokfört hos endera föräldern inte tilläggas någon avgörande betydelse utan borde också andra omständigheter vägas in när det gällde att bedöma bosättningsfrågan. Enligt domstolens bedömning kunde pojken under den aktuella tiden inte anses ha varaktigt bott tillsammans med endast pappan.

Sammanfattning

- ◆ Skilj på boende och umgänge.
- ◆ Vistas barnet ungefär lika mycket hos var och en av föräldrarna är det normalt fråga om ett växelvis boende.
- ◆ Även om barnet vistas mer hos den ena föräldern än hos den andra kan det vara fråga om ett växelvis boende. Omständigheter av betydelse vid bedömningen är bl.a. var barnet förvarar sina tillhörigheter och hur barnets försörjning fördelats mellan föräldrarna.

5.9 Några ord om verkställighet av ett av socialnämnden godkänt boendeavtal

Verkställighet aktualiseras först om en förälder inte rättar sig efter det godkända avtalet. Det ligger i sakens natur att risken för att en förälder vägrar efterkomma det som bestämts är mindre när föräldrarna själva

kommit överens i frågan än om avgörandet överlämnats till domstol. Det torde därför i praktiken sällan bli aktuellt att verkställa ett godkänt avtal. Men om det blir fråga om verkställighet gäller i korthet följande.

Föräldrars avtal om barnets boende verkställs på samma sätt som ett lagakraftvunnet avgörande av allmän domstol.

Verkställighet söks hos länsrätten.

Länsrätten får förordna medlare.

Beslutar länsrätten om verkställighet, får den förelägga vite eller besluta att barnet skall hämtas genom polismyndighetens försorg. Hämtning är en yttersta åtgärd som får beslutas om verkställighet annars inte kan ske eller om det är nödvändigt för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Länsrätten kan vägra verkställighet i följande fall:

1. Det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan socialnämnden godkände föräldrarnas avtal och av hänsyn till barnets bästa är det motiverat att frågan om boende prövas på nytt. Boendefrågan tas då upp av tingsrätten på ansökan av någon av föräldrarna eller på ansökan av socialnämnden.
2. Det finns en risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

Har barnet fyllt 12 år har det en vetorätt mot verkställighet av vad som bestämts i avtalet. Verkställighet får visserligen ske mot barnets vilja men bara om länsrätten finner det "nödvändigt av hänsyn till barnets bästa". Detsamma gäller om barnet inte har fyllt 12 år men "nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt".

Det ligger något motsägelsefullt i att tvångsvis genomföra vad som bestämts om boendet. Föräldrarna har ju gemensam vårdnad och den gemensamma vårdnaden bygger på att föräldrarna kan samarbeta i frågor som rör barnet. Om en förälder inte rättar sig efter det godkända avtalet, kan detta vara ett tecken på att en prövning av boende- eller vårdnadsfrågan behövs. Länsrätten kan då i vissa fall vägra verkställighet (se punkt 1 ovan).

Till en ansökan om verkställighet fogas avtalet i original eller bestyrkt kopia tillsammans med socialnämndens beslut att godkänna avtalet.

5.10 Rätten att flytta med barnet

Föräldrarna har givetvis rätt att flytta vart de vill. Men har de gemensam vårdnad får inte den ena föräldern själv bestämma att barnet skall följa med honom eller henne. Har föräldrarna gemensam vårdnad skall de ju besluta tillsammans i frågor som gäller barnets personliga angelägenheter. En sådan fråga är var barnet skall bo.

Om barnet bor hos pappan kan han och barnet alltså inte flytta utan att mamman godkänner flyttningen. Detta torde gälla även om det finns ett godkänt avtal eller ett domstolsavgörande som säger att barnet skall bo hos pappan. Inte heller får mamman, när hon får veta om flyttplanerna och blir rädd för att pappan skall ta med sig barnet, vägra att lämna tillbaka barnet efter en umgängesperiod.

Om en förälder tar sig rätt och flyttar iväg med barnet utan att ha något godtagbart skäl för det, kan det vara ett tecken på att vårdnaden eller boendet bör ändras.

I vissa fall gör sig en förälder som flyttar iväg med barnet skyldig till ett brott (egenmäktighet med barn).

Detta gäller om den ena av två föräldrar som gemensamt har vårdnaden om ett barn under 15 år egenmäktigt för bort barnet. En förutsättning är dock att bortförandet sker utan något beaktansvärt skäl.

Avsikten är att endast flagranta fall av bortförande skall beivras straffrättsligt. Något brott föreligger inte om föräldern har goda skäl för sitt handlande. Avsikt att skydda barnet mot övergrepp är exempel på ett beaktansvärt skäl.

NJA 1983 s. 750 (ang. tolkningen av uttrycket "utan beaktansvärt skäl"): Föräldrarna hade gemensam vårdnad om en 6-årig dotter. Pappan lämnade det gemensamma hemmet i Genarp tillsammans med dottern och flyttade till Vellinge. Enligt Högsta domstolen skall prövningen av vad som bör hänföras till beaktansvärda skäl ske med utgångspunkt i överväganden rörande barnets bästa och med bortseende från vårdnadshavarnas egna intressen av att ha barnet hos sig. Själva gärningen innebär i det särskilda fallet att barnet förs bort från den miljö där det vistas och över till en annan miljö. För att det skall vara ett bortförande i lagens mening torde enligt domstolen krävas att avsikten med åtgärden är att barnet tills vidare eller i varje fall mer än blott tillfälligt skall vara skilt från sin tidigare miljö och någon där som haft det under sin vårdnad. I det aktuella målet gjorde pappan gällande att dottern vid en separation mellan föräldrarna skulle ha tagit skada av att vistas enbart tillsammans med mamman i hennes miljö och att han handlat helt av omtanke om barnet. I målet var utrett att dottern bott hemma hos båda föräldrarna tills flyttningen i september 1980. Sedan maj månad samma år hade hon emellertid, medan föräldrarna var på sina arbeten, vis-

tats hos en kommunal dagpappa i hemorten Genarp. I föräldrarnas äktenskap rådde stridigheter som i och för sig kunde ha påverkat dottern ogynnsamt. Den 3 september hämtade pappan, mamman ovetande, dottern och flyttade med henne och en del av tillhörigheterna i hemmet till en lägenhet i Vellinge. Han anmälde dottern hos dagpappan och anmälde henne i stället till förskolan i den nya orten. (Anmärkas kan att mamman den 19 september interimistiskt fick vårdnaden om dottern och att pappan därefter överlämnade dottern till henne.) Högsta domstolen slog fast att pappan egenmäktigt fört bort dottern och att det inte kommit fram något som tydde på att dottern skulle ha löpt risk att ta skada om hon fått vara kvar hos sin mamma i den invanda miljön. Snarare, ansåg domstolen, var omständigheterna sådana att det innebar risker för dottern att som skedde plötsligt skiljas från mamman, dagpappan och det gamla hemmet. Pappan ansågs därför inte ha haft något beaktansvärt skäl för sitt handlande. Han dömdes för egenmäktighet med barn till 20 dagsböter.

5.11 Kontrollista

1. Är barnet under 18 år och ogift?
2. Har båda föräldrarna vårdnaden om barnet?
3. Är barnet folkbokfört i kommunen?
4. Har ärendet internationell anknytning? Är socialnämnden behörig?
5. Är avtalet klart och tydligt?
6. Är avtalet undertecknat av båda föräldrarna?
7. Vill båda föräldrarna att socialnämnden godkänner avtalet?
8. Innebär avtalet att barnet skall bo hos en av föräldrarna eller växelvis hos var och en av dem? Är – vid växelvis boende – tiden för barnets boende hos resp. förälder angiven i avtalet?
9. Är det som föräldrarna kommit överens om till barnets bästa?
10. Finns det skäl att ta reda på barnets inställning?
11. Finns det skäl att ta in upplysningar från någon annan socialnämnd?
12. Finns det skäl att ställa villkor för godkännandet?

6. Prövning av avtal om umgänge

6.1 Ramarna för föräldrarnas avtalsmöjligheter

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna (gemensam vårdnad) eller en av dem (ensam vårdnad), får föräldrarna avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med.

En förutsättning för att föräldrarna skall kunna ingå ett juridiskt giltigt avtal om umgänget är att åtminstone en av dem har vårdnaden om barnet. Föräldrarna kan alltså inte sinsemellan med bindande verkan träffa en överenskommelse om umgänget om vårdnaden är anförtrodd åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Inte heller kan föräldrarna eller en av dem träffa ett juridiskt giltigt avtal om umgänge med den eller de särskilda vårdnadshavarna.

Föräldrarnas avtal kan endast avse barnets umgänge med en förälder. Föräldrarna kan alltså inte sinsemellan träffa ett avtal om barnets umgänge med andra närstående, t.ex. mor- eller farföräldrar.

Vidare kan föräldrarnas avtal endast avse umgänget mellan barnet och en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Vid växelvis boende kan umgänget alltså inte regleras i ett giltigt avtal; barnet bor ju då hos båda föräldrarna. Normalt tillgodoses i sådana fall barnets behov av kontakt under den tid barnet vistas hos resp. förälder (se prop. 1997/98:7 s. 36, 62 och 115).

Föräldrar kan träffa ett avtal om umgänget och avtalet kan godkännas även om det inte är fråga om en ändring i bestående faktiska förhållanden. Ingenting hindrar alltså att föräldrarna träffar ett avtal för att befästa vad som redan tillämpas i praktiken.

Det torde ibland inträffa att föräldrar efter diskussioner kommer fram till att det är bäst att låta ett tidigare godkänt avtal eller domstolsavgörande fortsätta att gälla. Ingenting hindrar att föräldrarna då träffar ett avtal för att befästa sin överenskommelse. Ett sådant avtal innebär inte någon ändring i det som redan gäller. Avtalet får inte någon rättslig verkan och avtalet är inte underkastat socialnämndens prövning.

Avtalsmöjligheterna kan illustreras på följande sätt:

Typfall A

Föräldrarna har gemensam vårdnad
och barnet bor hos endast en av föräldrarna

Barnets umgänge med den andra föräldern

Typfall B

En av föräldrarna har ensam vårdnad

Barnets umgänge med den andra föräldern

Ingenting hindrar att föräldrarna kommer överens om hur barnets umgänge med andra närstående skall ordnas, t.ex. umgänge med mor- eller farföräldrar efter en separation. Ett sådant avtal kan många gånger ha en positiv effekt. Det finns inte heller något hinder mot att föräldrarna vid växelvis boende kommer överens om hur barnets kontakt med den förälder det vid varje särskilt tillfälle inte vistas hos skall vara utformat. Men sådana avtal får ingen rättslig verkan och de är inte underkastade socialnämndens prövning. Nämndens godkännande av sådana överenskommelser medför inte heller att de blir juridiskt giltiga och verkställbara.

Sammanfattning

- ♦ En förutsättning för att föräldrar skall kunna ingå ett giltigt avtal om umgänge är att barnet står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem.
- ♦ Föräldrarna kan avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med.

6.2 När kan avtalsmöjligheten användas?

Möjligheten att reglera umgänget genom ett avtal som godkänns av socialnämnden är inte begränsad till de fall där frågan tidigare varit oreglerad. Den kan användas även i sådana fall där föräldrarna önskar ändra ett av socialnämnden tidigare godkänt avtal om umgänget. Ett godkänt avtal kan alltså ändras genom ett nytt avtal som godkänns av nämnden. Ett godkänt avtal kan ändras också genom ett domstolsavgörande.

Vidare kan ett domstolsavgörande beträffande umgänget ändras genom ett avtal som godkänns av socialnämnden. Ett domstolsavgörande kan givetvis ändras också genom ett nytt domstolsavgörande.

I de fall där avtalsmöjligheten används för att endast delvis ändra ett tidigare godkänt avtal eller ett domstolsavgörande ställs givetvis stora krav på tydlighet. Det måste klart framgå i vilka delar det tidigare godkända avtalet eller domstolsavgörandet alltjämt gäller.

Ett avtal om umgänget kan träffas och godkännas även om det inte innebär en ändring i de faktiska förhållandena, dvs. för att befästa det som redan tillämpas i praktiken. Detta är en skillnad jämfört med vad som gäller för avtal om vårdnaden.

Sammanfattning

- ♦ Föräldrarna kan träffa avtal för att
 - a) reglera umgänget om detta tidigare inte varit formellt reglerat,
 - b) ändra ett tidigare godkänt umgängesavtal,
 - c) ändra ett tidigare domstolsavgörande om umgänget.

6.3 Formkrav för ett giltigt avtal

Se avsnitt 4.3.

6.4 Föräldrarnas valmöjligheter

Föräldrarna avgör själva på vilket sätt de vill få frågor om umgänget reglerade. Det innebär att även föräldrar som är överens har möjlighet att vända sig till domstol. Erfarenheterna från Finland talar dock för att de flesta föräldrar kommer att vända sig till socialnämnden för att få sina avtal godkända.

I verkställighetshänseende saknar det betydelse om umgängesfrågan reglerats genom ett domstolsavgörande eller genom ett avtal som godkänts av socialnämnden.

Sammanfattning

- ◆ Föräldrarna väljer själva på vilket sätt de vill få umgängesfrågan reglerad.

6.5 Socialnämndens prövning av ett avtal om umgänge

6.5.1 Den materiella prövningen

6.5.1.1 Ett giltigt avtal

Se avsnitt 4.5.1.1.

6.5.1.2 Barnets bästa

Har föräldrarna avtalat om umgänget, skall socialnämnden godkänna avtalet, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

Socialnämnden skall godkänna föräldrarnas avtal, om överenskommelsen är till barnets bästa.

Den prövning socialnämnden skall göra av avtalet motsvarar den prövning som tingsrätten skall göra i de fall föräldrarna är ense (se 6 kap. 15 a § föräldrabalken).

Är föräldrarna ense om hur umgängesfrågan skall lösas, torde den lösning de valt i allmänhet kunna antas vara bäst för barnet.

Det krävs inte att föräldrarna skall bo isär för att deras överenskommelse skall kunna godkännas. Ingenting hindrar alltså att nämnden godkänner ett avtal om umgänget i fall då föräldrarna avser att flytta isär men fortfarande bor ihop vid tidpunkten för nämndens beslut. Däremot är det knappast förenligt med barnets bästa att godkänna ett avtal om umgänget, om familjen bor tillsammans och någon separation inte är aktuell. Möjligheten att reglera umgänget är avsedd för de fall där en förälder inte bor tillsammans med barnet (se 15 § första stycket föräldrabalken samt prop. 1997/98:7 s. 112 och 116).

Ett umgägesavtal får inte lämna öppet hur umgänget skall vara utformat. Avtalet skall vara så klart och tydligt att det kan verkställas. Detta innebär att tiden för umgänget skall vara angiven i avtalet.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall nämnden fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risker för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas (6 kap. 2 a § föräldrabalken). Se avsnitt 2.2.

Vidare gäller, även vid nämndens prövning, den grundprincipen att hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad (6 kap. 2 b § föräldrabalken). Se avsnitt 2.3.

Även andra omständigheter skall självfallet beaktas vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. Här kan hänvisas till vad som sagts i avsnitt 2.1. Sålunda skall hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling.

Utformningen av umgänget berörs i avsnitt 2.5.

I de fall som kommer under socialnämndens prövning är föräldrarna eniga. Att inhämta någon särskild utredning om barnets inställning blir då i regel inte nödvändigt. Ibland kan omständigheterna emellertid vara sådana att det finns anledning för nämnden att ta reda på barnets inställning. Skulle det komma fram att barnet motsätter sig den lösning som föräldrarna kommit överens om, är det ett skäl för nämnden att närmare undersöka om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa (se prop. 1997/98:7 s. 85 f. och 109 f.).

Umgägesavtal kan innehålla villkor av olika slag för umgänget, exempelvis att umgänget får utövas endast i närvaro av en tredje person, resekostnadernas fördelning, platsen för umgängets utövande, på vilken plats umgänget skall påbörjas och avslutas och vem som skall hämta eller lämna barnet.

Kravet på godkännande omfattar inte eventuella ekonomiska uppgörelser. En överenskommelse om resekostnaderna är alltså inte underkastad socialnämndens prövning. En sådan överenskommelse är giltig och bindande i sig och behöver alltså inte godkännas för att gälla. Socialnämndens godkännande medför inte heller att en sådan överenskommelse blir verkställbar enligt reglerna i utsökningsbalken.

För andra slags villkor i ett umgägesavtal gäller kravet på godkännande. Sålunda blir avtalet inte gällande förrän det har godkänts även i dessa delar av socialnämnden.

Om socialnämnden anser att föräldrarnas överenskommelse inte

överensstämmer med barnets bästa, är det lämpligt att nämnden föreslår föräldrarna att ändra avtalet.

6.5.1.3 Tidsbegränsade avtal

Det finns inte något hinder mot att föräldrarnas avtal begränsas i tiden. Ett tidsbegränsat avtal kan vara lämpligt om föräldrarna vill pröva hur en överenskommelse fungerar.

Tidsbegränsade avtal kan också vara ett sätt att få till stånd ett flexibelt och individuellt anpassat umgänge. Barnets behov av umgänge växlar under åren. Ett icke tidsbegränsat avtal om umgänge gäller formellt sett fram till dess att barnet fyller 18 år eller gifter sig innan dess. Visserligen kan ett godkänt avtal alltid ändras genom en ny överenskommelse, men för många föräldrar kan det kännas främmande att i ett juridiskt dokument bestämma om ett umgänge som kanske ligger 17 år fram i tiden. Det kan då vara ett alternativ att bestämma att avtalet skall gälla till dess att barnet uppnått en viss ålder. Föräldrarna kan sedan träffa nya avtal om umgänget allteftersom barnet blir äldre.

Inte heller finns det något hinder mot att föräldrarna kommer överens om att avtalet skall gälla till dess att en slutlig överenskommelse nåtts eller frågan avgjorts av domstol; ett sådant "interimistiskt" avtal kan också ersätta ett interimistiskt domstolsbeslut.

Umgänge lämpar sig bättre för tidsbegränsade avtal än vårdnad och boende.

6.5.1.4 Villkor för godkännandet

Föräldrarnas avtal kan avse någon av frågorna om umgänge, boende eller vårdnad eller flera av dem. Ingenting hindrar således att endast umgänget regleras i ett avtal.

När det gäller avtal om vårdnad påpekas i förarbetena att det ibland kan finnas skäl för socialnämnden att som villkor för att avtalet skall godkännas kräva att även boendefrågan eller umgängesfrågan regleras i avtalet (se prop. 1997/98:7 s. 110). Något motsvarande uttalande görs inte när det gäller avtal om umgänge. När det gäller umgänge torde det knappast bli aktuellt att, som villkor för att ett avtal mellan föräldrarna skall godkännas, i barnets intresse kräva att vårdnads- eller boendefrågan regleras i avtalet. Däremot torde nämnden som villkor för att godkänna ett avtal kunna kräva att inte endast omfattningen av umgänget

utan också andra frågor regleras i avtalet, t.ex. var umgänget skall påbörjas och avslutas och hur resekostnaderna skall fördelas. Ett sådant villkor kan bli aktuellt om nämnden med sin vetskap om föräldrarna kan förutse att dessa frågor framdeles kan komma att ge upphov till stridigheter dem emellan.

6.5.2 Den formella prövningen

6.5.2.1 Tydliga och klara avtal

För att socialnämnden skall kunna ta ställning till föräldrarnas avtal krävs att det är klart och tydligt utformat. Nämnden bör verka för att otydliga eller ofullständiga avtal ändras. Risker är annars att avtalet inte kan verkställas. Ett avtal som inte är klart och tydligt fyller också sin funktion dåligt och kan ge upphov till ytterligare konflikter mellan föräldrarna. Det är av hänsyn till såväl barnet som föräldrarna angeläget att undvika uppkomsten av sådana tvister.

För att underlätta handläggningen och för att säkerställa att inga väsentliga uppgifter utelämnas kommer Svenska Kommunförbundet enligt uppgift att ta fram en avtalsblankett för föräldrarnas avtal.

6.5.2.2 Ingivna handlingar

Se avsnitt 4.5.2.2.

6.5.3 Socialnämndens beslut

Se avsnitt 4.5.3.

6.5.4 Vad gäller om nämnden inte godkänner avtalet?

Det torde endast undantagsvis behöva förekomma att socialnämnden underkänner föräldrarnas avtal. Särskilt gäller detta om avtalet föregåtts av samarbetssamtal och samtalsledaren står bakom avtalet (se prop. 1997/98:7 s. 110).

Skulle socialnämnden inte godkänna föräldrarnas umgängesavtal, är umgänget oreglerat tills föräldrarna har träffat ett annat avtal som godkänts av socialnämnden eller allmän domstol har avgjort frågan.

Avser det underkända avtalet ändring av vad som tidigare gällt be-

träffande umgänget (enligt ett domstolsavgörande eller ett godkänt avtal), fortsätter den gamla ordningen att gälla tills vidare.

6.5.5 När börjar avtalet att gälla?

Se avsnitt 4.5.5.

Sammanfattning

- ◆ Föräldrarna skall till socialnämnden ge in
 - a) ett av dem undertecknat avtal om umgänge,
 - b) personbevis för barnet eller föräldrarna och
 - c) i förekommande fall en kopia av tidigare domstolsavgörande tillsammans med lagakraftbevis eller tidigare avtal tillsammans med socialnämndens beslut att godkänna avtalet.Det skall vidare av omständigheterna eller på något annat sätt framgå att båda föräldrarna vill att socialnämnden godkänner avtalet.
- ◆ Föreligger någon ogiltighetsgrund skall avtalet inte godkännas.
- ◆ Avtalet skall godkännas, om överenskommelsen är till barnets bästa.
- ◆ Umgänge lämpar sig väl för tidsbegränsade avtal.
- ◆ Nämnden kan som villkor för sitt godkännande kräva att även villkoren för umgänget regleras i avtalet.
- ◆ Av avtalet måste framgå hur umgänget skall vara utformat (dvs. tiden för umgänget anges).
- ◆ Socialnämnden skall godkänna avtalet eller vägra godkänna det. Nämnden får inte ändra avtalets innehåll.
- ◆ Godkänner socialnämnden inte avtalet är umgängesförhållandena oförändrade.
- ◆ Avtalet gäller från och med den tidpunkt då det godkänns av socialnämnden.

6.6 Förfarandet

6.6.1 Socialnämndens utredningsskyldighet

Se avsnitt 4.6.1.

6.6.2 Behörig socialnämnd

6.6.2.1 Den interna behörigheten

Se avsnitt 4.6.2.1.

6.6.2.2 Den internationella behörigheten

Se avsnitt 4.6.2.2.

6.6.3 Delegering av socialnämndens beslutanderätt

Se avsnitt 4.6.3.

6.6.4 Socialnämndens underrättelseskyldighet

Någon skyldighet att underrätta vissa myndigheter om innehållet i ett umgängesavtal finns inte. Däremot skall föräldrarna underrättas om innehållet i beslutet, dvs. om avtalet godkänts eller inte godkänts och i förekommande fall skälen för detta (se 21 § förvaltningslagen). Det sker lämpligen genom att en kopia av beslutet lämnas till föräldrarna eller skickas till dem i vanligt brev.

Sammanfattning

- ◆ Socialnämnden har en utredningsskyldighet. Detta innebär att nämnden i vissa fall bör ta reda på barnets inställning eller ge socialnämnden i en annan kommun tillfälle att lämna upplysningar.
- ◆ Socialtjänstsekretess hindrar inte att uppgifter lämnas till den socialnämnd som skall pröva avtalet.
- ◆ Barnets aktuella folkbokföring avgör vilken socialnämnd som skall pröva avtalet.

- ♦ Har ärendet anknytning till utlandet är det inte tillräckligt att barnet är folkbokfört i kommunen för att socialnämnden skall vara behörig att pröva avtalet.
- ♦ Socialnämnden prövar om föräldrarnas avtal skall godkännas eller inte. Nämnden får delegera sin beslutanderätt.

6.7 Umgänge eller växelvis boende?

Se avsnitt 5.8.

6.8 Några ord om verkställighet av ett av socialnämnden godkänt umgängesavtal

Verkställighet aktualiseras först om en förälder inte rättar sig efter det godkända avtalet. Det ligger i sakens natur att risken för att en förälder vägrar efterkomma det som bestämts är mindre när föräldrarna själva kommit överens i frågan än om avgörandet överlämnats till domstol. Det torde därför i praktiken sällan bli aktuellt att verkställa ett godkänt avtal. Men om det blir fråga om verkställighet gäller i korthet följande.

Föräldrars avtal om umgänge verkställs på samma sätt som ett laga-kraftvunnet avgörande av allmän domstol.

Verkställighet söks hos länsrätten.

Länsrätten får förordna medlare.

Beslutar länsrätten om verkställighet, får den förelägga vite eller besluta att barnet skall hämtas genom polismyndighetens försorg. Hämtning får inte beslutas annat än i rena undantagsfall; om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern. Som regel är man alltså, fränsett vitesmöjligheten, hänvisad till de åtgärder som kan vidtas för att förebygga och lösa tvister om umgänge (t.ex. medling och samarbetsamtal).

Länsrätten kan vägra verkställighet i följande fall:

1. Det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan socialnämnden godkände föräldrarnas avtal och av hänsyn till barnets bästa är det motiverat att frågan om umgänge prövas på nytt. Umgängesfrågan tas då upp av tingsrätten på ansökan av någon av föräldrarna eller på ansökan av socialnämnden.

2. Det finns en risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

Har barnet fyllt 12 år har det en vetorätt mot verkställighet av vad som bestämts i avtalet. Verkställighet får visserligen ske mot barnets vilja men bara om länsrätten finner det "nödvändigt av hänsyn till barnets bästa". Detsamma gäller om barnet inte har fyllt 12 år men "nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt".

Det ligger något motsägelsefullt i att tvångsvis genomföra vad som bestämts om umgänget om föräldrarna har gemensam vårdnad. Den gemensamma vårdnaden förutsätter ju att föräldrarna kan samarbeta i frågor som rör barnet. Om en förälder inte rättar sig efter det godkända avtalet, kan detta vara ett tecken på att en prövning av vårdnads- eller boendefrågan behövs. Länsrätten kan då i vissa fall vägra verkställighet (se punkt 1 ovan).

Till en ansökan om verkställighet fogas avtalet i original eller bestyrkt kopia tillsammans med socialnämndens beslut att godkänna avtalet.

6.9 Kontrollista

1. Är barnet under 18 år och ogift?
2. Har båda föräldrarna eller av dem vårdnaden om barnet?
3. Är barnet folkbokfört i kommunen?
4. Har ärendet internationell anknytning? Är socialnämnden behörig?
5. Är avtalet klart och tydligt?
6. Är avtalet undertecknat av båda föräldrarna?
7. Vill båda föräldrarna att socialnämnden godkänner avtalet?
8. Avser avtalet barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med? Är tiden för umgänget angiven i avtalet?
9. Är det som föräldrarna kommit överens om till barnets bästa?
10. Finns det skäl att ta reda på barnets inställning?
11. Finns det skäl att ta in upplysningar från någon annan socialnämnd?
12. Finns det skäl att ställa villkor för godkännandet?

7. Hjälp med avtal om vårdnad, boende och umgänge

7.1 Allmänt

Kommunen skall sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.

Ber föräldrar att få hjälp att träffa ett avtal om vårdnad, boende eller umgänge är kommunen skyldig att sörja för att de får sådan hjälp.

Som redan framgått omfattar skyldigheten att sörja för att föräldrar kan få hjälp att träffa avtal

- a) avtal om vårdnad om barnet,
- b) avtal om barnets boende,
- c) avtal om umgänge med barnet.

Den skyldighet att hjälpa till med avtal som lagts på kommunerna hänger samman med möjligheten för föräldrar att genom avtal som godkänns av socialnämnden reglera frågor om vårdnad m.m. Om föräldrarna begär att få hjälp att träffa ett sådant avtal är kommunen skyldig att sörja för att de får sådan hjälp (se 6 kap. 17 a § föräldrabalken och 12 a § socialtjänstlagen).

Skyldigheten att sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal i frågor om umgänge omfattar även frågan om fördelningen av de resekostnader som kan uppkomma i samband med umgänget (se prop. 1997/98:7 s. 71, 84 och 132). Resekostnaderna anses nämligen vara en del av frågan om umgänge (se 6 kap. 17 § föräldrabalken). I övrigt överensstämmer serviceskyldigheten med kommunens skyldighet att pröva föräldrarnas avtal (se avsnitten 4–6). Ett avtal som kommunen är skyldig att pröva är kommunen också skyldig att se till att föräldrar kan få hjälp att träffa. Detta innebär att kommunens serviceskyldighet inte omfattar t.ex. avtal om umgänge mellan barnet och barnets mor- eller farföräldrar. Ingenting hindrar dock att kommunen hjälper till även med sådana avtal. De är visserligen inte juridiskt bindande men kan ändå ha en positiv effekt (se avsnitt 6.1). I socialnämndens övergripande ansvar enligt

socialtjänstlagen ligger också en skyldighet att medverka till att barnets behov av umgänge med närstående blir tillgodosett och endast socialnämnden har rätt att väcka talan i domstol om umgänget.

Den skyldighet att sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal som införts omfattar, som framgått, inte alla frågor som kan uppkomma i samband med en separation.

Frågor om underhållsbidrag omfattas inte av serviceskyldigheten. I vissa fall åligger det emellertid socialnämnden att inom ramen för socialtjänsten lämna barn och föräldrar bistånd (se prop. 1995/96:208 s. 66). Självfallet är det inget som hindrar att hjälpen att träffa avtal ibland utsträcks till att omfatta också frågan om underhållsbidrag. Inte heller ankommer det på kommunen att sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal i frågor om bodelning eller beträffande rätten att bo kvar i den gemensamma bostaden till dess att bodelning har skett. I vissa fall kan frågan om kvarboendet i den gemensamma bostaden vara nära kopplad till frågan om barnets boende och det kan då vara ändamålsenligt att försöka lösa båda frågorna i ett sammanhang. Därvid bör emellertid uppmärksammas att de ekonomiska verkningarna av en överenskommelse om kvarboendet i vissa fall kan vara svåra att överblicka.

Hållbara helhetslösningar måste givetvis eftersträvas. Det kan betyda att även annat än vårdnad, boende och umgänge kan behöva tas med i avtalet. Ofta kan samråd behöva ske med andra inblandade, exempelvis försäkringskassan och de advokater föräldrarna kan ha anlitat.

Det ställs inte något krav på att kommunen skall hålla verksamheten med avtal inom sin egen organisation. I likhet med vad som gäller om samarbetssamtal har det överlämnats till varje kommun att själv avgöra hur skyldigheten att hjälpa till med avtal skall fullgöras. Det kan ske inom den egna verksamheten eller genom att flera kommuner samarbetar i frågan eller på något annat sätt.

Föräldrarna avgör själva om de vill använda den hjälp kommunen erbjuder och vilka av de angivna frågorna de vill få hjälp att avtala om.

Att föräldrarna utnyttjat den hjälp som kommunen erbjuder är inte någon förutsättning för att deras avtal skall kunna prövas och godkännas av socialnämnden. Inte heller torde det vara något som hindrar att föräldrarna använder den hjälp kommunen erbjuder och sedan vänder sig till tingsrätten för att få ett domstolsavgörande i enlighet med sin överenskommelse.

För att underlätta handläggningen och säkerställa att inga väsentliga uppgifter utelämnas kommer Svenska Kommunförbundet enligt uppgift att arbeta fram en avtalsblankett för föräldrarnas avtal.

För vissa sociala tjänster får kommunen ta ut skäliga avgifter, dock högst självkostnaden (se 35 § socialtjänstlagen). Det gäller för familjerådgivning, hjälp i hemmet, service och omvårdnad, viss verksamhet för barn och ungdom, särskilt boende för äldre eller funktionshindrade eller annan liknande social tjänst. Huruvida hjälp med avtal om vårdnad m.m. kan anses utgöra en "annan liknande social tjänst" är tveksamt. I varje fall har kommunerna kompenserats för de kostnader som beräknats uppstå till följd av den skyldigheten genom ett generellt statsbidrag. Kommunernas självkostnader torde därmed vara täckta.

Sammanfattning

- ♦ Skyldigheten omfattar hjälp med avtal om
 - a) vårdnad,
 - b) boende,
 - c) umgänge och fördelning av resekostnaderna.

7.2 Exempel på avtal

De angivna exemplen är endast avsedda att visa hur ett avtal kan utformas. Exemplet innefattar inte några ställningstaganden till vad som kan vara lämpligt.

Det första exemplet under varje rubrik innefattar ett fullständigt avtal medan övriga exempel tar sikte endast på överenskommelsen i sak.

7.2.1 Avtal om vårdnad

Exempel 1 (överenskommelse om att ändra ensam vårdnad till gemensam vårdnad)

Avtal

Vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om att vi gemensamt skall ha vårdnaden om vår dotter Linda Larsson, 980304-1425.

(Vi är ense om att avtalet skall ges in till socialnämnden för godkännande.)
(Se avsnitt 4.5.2.2.)

Stockholm den 3 december 1998

Anders Andersson
Annelundsvägen 10
141 44 HUDDINGE

Lisa Larsson
Gunnebovägen 20
144 64 RÖNNINGE

Exempel 2 (överenskommelse om att ändra gemensam vårdnad till ensam vårdnad)

Vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om att Anders Andersson skall ha vårdnaden om vår dotter Linda Larsson, 980324-1425.

Exempel 3 (överenskommelse om att en förälder skall ha ensam vårdnad när vårdnaden tidigare tillkommit föräldrarna gemensamt enligt en lagakraftäggande dom)

Med ändring av Mora tingsrätts dom den 18 maj 1989, DT 97, i mål nr T 455/87 kommer vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, härmed överens om att Anders Andersson skall ha vårdnaden om vår dotter Linda Larsson, 860919-1425.

Exempel 4 (överenskommelse om gemensam vårdnad när vårdnaden tidigare tillkommit en av föräldrarna ensam enligt en lagakraftäggande dom)

Med ändring av Ystads tingsrätts dom den 16 april 1990, DT 79, i mål nr T 36/89 kommer vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, härmed överens om att vi gemensamt skall ha vårdnaden om vår dotter Linda Larsson, 890304-1425.

Exempel 5 (överenskommelse om att en förälder skall ha ensam vårdnad när vårdnaden tidigare tillkommit föräldrarna gemensamt enligt ett av socialnämnden godkänt avtal)

Med ändring av avtal godkänt av socialnämnden i Nacka kommun den 16 mars 1999 kommer vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, härmed överens om att Anders Andersson skall ha vårdnaden om vår dotter Linda Larsson, 980324-1425.

Exempel 6 (överenskommelse om gemensam vårdnad när vårdnaden tidigare tillkommit en av föräldrarna ensam enligt ett av socialnämnden godkänt avtal)

Med ändring av avtal godkänt av socialnämnden i Karlstads kommun den 2 oktober 1998 kommer vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, härmed överens om att vi gemensamt skall ha vårdnaden om vår dotter Linda Larsson, 980924-1425.

7.2.2 Avtal om boende

Exempel 1 (överenskommelse om att barnet skall bo hos mamman)

Avtal

Vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om att vår dotter Linda Larsson, 980106-1425, skall bo tillsammans med Lisa Larsson.

(Vi är ense om att avtalet skall ges in till socialnämnden för godkännande.)
(Se avsnitt 4.5.2.2.)

Stockholm den 3 december 1998

Anders Andersson
Annelundsvägen 10
141 44 HUDDINGE

Lisa Larsson
Gunnebovägen 20
144 64 RÖNNINGE

Exempel 2 (överenskommelse om växelvis boende)

Vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om att vår dotter Linda Larsson, 920304-1425, skall bo hos Anders Andersson varje vecka under tiden måndag kl. 15.00–fredag kl. 9.00 och hos Lisa Larsson under övrig tid av veckan.

Exempel 3 (överenskommelse om ändring av vad som bestämts om barnets boende i en lagakraftig dom)

Med ändring av Hedemora tingsrätts dom den 15 december 1998, DT 234, i mål nr T 354/98 kommer vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, härmed överens om att vår dotter Linda Larsson, 980324-1425, skall bo hos Lisa Larsson.

Exempel 4 (överenskommelse om ändring av vad som tidigare bestämts om barnets boende i ett godkänt avtal)

Med ändring av avtal godkänt av socialnämnden i Tranås kommun den 29 januari 1999 kommer vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, härmed överens om att vår dotter Linda Larsson, 920304-1425, skall bo hos Anders Andersson varje vecka under tiden måndag kl. 15.00–torsdag kl. 15.00 och hos Lisa Larsson under övrig tid av veckan.

7.2.3 Avtal om umgänge

Exempel 1 (överenskommelse om umgänge)

Avtal

Vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om att Anders Andersson skall ha rätt till umgänge* med vår dotter Linda Larsson, 930909-1425,

1. varannan helg från fredag kl. 16.00 till söndag kl. 18.00, med början vecka 45,
2. varje onsdag från kl. 12.00 till kl. 19.00,
3. varannan julhelg från den 23 december kl. 16.00 till den 27 december kl. 13.00 med början julhelgen år 1998,
4. varannan nyårshelg från den 30 december kl. 17.00 till dagen före skolstarten kl. 16.00 med början nyårshelgen 1999/2000,
5. varannan påskhelg från skärtorsdag kl. 13.00 till annandag påsk kl. 20.00 med början påsken år 1999 samt
6. fem sammanhängande veckor varje sommar, med skyldighet för Anders Andersson att senast den 1 maj varje år meddela Lisa Larsson när umgänget skall utövas.

(Vi är ense om att avtalet skall ges in till socialnämnden för godkännande.)
(Se avsnitt 4.5.2.2.)

Stockholm den 15 oktober 1998

Anders Andersson
Annelundsvägen 10
141 44 HUDDINGE

Lisa Larsson
Gunnebovägen 20
144 64 RÖNNINGE

* Skrivningen kan synas ologisk mot bakgrund av att umgänget i första hand är till för barnet. För att avtalet skall kunna verkställas måste rätten till umgänge emellertid knytas till föräldern.

Exempel 2 (överenskommelse om att ändra vad som bestämts om umgänget i en lagakraftäggande dom)

Med ändring av Hedemora tingsrätts dom den 16 augusti 1989, DT 109, i mål nr T 36/88 kommer vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, härmed överens om att Anders Andersson skall ha rätt till umgänge med vår dotter Linda Larsson, 870304-1425,

- a. vartannat veckoslut från fredag kl. 17 till söndag kl. 17,
- b. varannan torsdag från kl. 16 till kl. 20,
- c. varannan julhelg från dagen före julafton kl. 16 till den 30 december kl. 18 med början år 1999,
- d. varannan nyårshelg från den 30 december kl. 18 till trettondagen kl. 18 med början nyårshelgen 2000/2001,
- e. varannan påsk från fredagen före lovet kl. 18 till annandag påsk kl. 18 med början påskhelgen år 1999,
- f. vartannat sportlov från fredagen före lovet kl. 18 till söndagen efter lovet kl. 18 med början sportlovet år 2000 och
- g. tre sammanhängande veckor varje sommar med skyldighet för Anders Andersson att senast den 15 maj varje år lämna besked om när han önskar utöva umgänget.

Exempel 3 (överenskommelse om att ändra vad som överenskommits om umgänget i ett avtal som godkänts av socialnämnden)

Med ändring av avtal godkänt av socialnämnden i Karlstad den 20 oktober 1999 kommer vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, härmed överens om att Anders Andersson skall ha rätt till umgänge med vår dotter Linda Larsson, 920506-1425,

1. varannan vecka från torsdag kl. 15 till måndag kl. 20 med början vecka 20,
2. en vecka varannan julhelg från den 23 december med början julhelgen år 1999,
3. en vecka varannan nyårshelg från den 30 december med början nyårshelgen 2000/2001 och
4. en vecka varannan påskhelg från skärtorsdagen med början påskhelgen år 1999.

Exempel 4 (olika villkor för umgänget)

A. Umgänget får utövas endast här i landet, på en viss ort, i en viss kommun eller hos en viss person:

Ex. 1: Vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om att Anders Andersson skall ha rätt till umgänge med vår dotter Linda Larsson, 980304-1425, här i landet enligt följande.

Ex. 2: Vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om att Anders Andersson skall ha rätt till umgänge med vår dotter Linda Larsson, 980304-1425 enligt följande.

.....
.....
.....

Umgänget skall utövas i Sverige/i Tranås/i Ydre kommun/hos Lisa Larsson/hos Kalle Karlsson.

B. Umgänget skall ske i närvaro av en annan person

Vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om att Anders Andersson skall ha rätt till umgänge med vår dotter Linda Larsson, 980314-1425, varannan lördag kl. 9.00–18.00 i närvaro av en kontaktperson utsedd av socialnämnden i Eksjö kommun/i närvaro av Kalle Karlsson.

C. Hämtning och lämning av barnet

Lisa Larsson skall hämta Linda hos Anders Andersson. Anders Andersson skall efter umgänget lämna Linda hos Lisa Larsson.

D. Var umgänget skall påbörjas och avslutas.

Umgänget skall påbörjas och avslutas på busstationen i Umeå.

E. Deponering av pass

Anders Andersson skall under umgänget deponera sitt pass hos socialnämnden i Uddevalla kommun/hos Lisa Larsson.

7.2.4 Avtal i flera av frågorna

Exempel 1 (överenskommelse om att ändra ensam vårdnad till gemensam vårdnad och att samtidigt reglera frågan om boende och umgänge – frågorna har tidigare inte reglerats av domstol eller genom avtal som godkänts av socialnämnden)

Avtal

Vi, Anders Andersson, 600508-1957 och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om följande:

1. Vi skall gemensamt ha vårdnaden om vår dotter Linda Larsson, 890305-1425.
2. Linda skall bo tillsammans med Lisa Larsson.
3. Anders Andersson skall ha rätt till umgänge med Linda
 - a) varannan vecka, ena gången från fredag kl. 16.00 till söndag kl. 18.00 och nästa gång från onsdag kl. 16.00 till måndag kl. 16.00,
 - b) varannan julhelg från dagen före julafton kl. 16.00 till annandag jul kl. 20.00 med början julhelgen år 1998 och
 - c) varannan påskhelg från skärtorsdag kl. 13.00 till annandag påsk kl. 20.00 med början påskhelgen år 2000.

(Vi är ense om att avtalet skall ges in till socialnämnden för godkännande.)
(Se avsnitt 4.5.2.2.)

Stockholm den 3 december 1998

Anders Andersson
Annelundsvägen 10
141 44 HUDDINGE

Lisa Larsson
Gunnebovägen 20
144 64 RÖNNINGE

Exempel 2 (överenskommelse om att ändra vad som tidigare bestämts i en lagkraftäggande dom)

Med ändring av Sala tingsrätts dom den 13 augusti 1995, DT 23, i mål nr T 356/94 kommer vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, härmed överens om att Lisa Larsson skall ha vårdnaden om vår dotter Linda Larsson, 941024-1425.

Vad som i domen bestämts om umgänge skall alltjämt gälla.

Anmärkning: Enligt domen hade föräldrarna gemensam vårdnad och hade Anders Andersson rätt att umgås med dottern på i domen angivna tider. De vill nu ändra på domen endast i den del som berör vårdnaden.

Exempel 3 (överenskommelse om att ändra vad som tidigare bestämts i en lagkraftäggande dom)

Med ändring av Umeå tingsrätts dom den 13 augusti 1995, DT 341, i mål nr T 356/94 kommer vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, härmed överens om att Lisa Larsson skall ha vårdnaden om vår dotter Linda Larsson, 930314-1425.

Vad som i domen bestämts om boende skall inte längre gälla.

Anmärkning: Enligt domen hade föräldrarna gemensam vårdnad och skulle barnet bo hos Anders Andersson. När nu mamman får ensam vårdnad kan avgörandet såvitt gäller boendet inte längre gälla (se avsnitten 5.1 och 11.2).

7.2.5 Tidsbegränsade avtal om umgänge

Exempel 1

Avtal

Vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om att Anders Andersson under tiden fr.o.m. juli t.o.m. december 1999 skall ha rätt till umgänge med vår dotter Linda Larsson, 960324-3728, varannan helg från fredag kl. 16.00 till söndag kl. 18.00 och varje onsdag från kl. 12.00 till kl. 19.00.

(Vi är ense om att avtalet skall ges in till socialnämnden för godkännande.)
(Se avsnitt 4.5.2.2.)

Stockholm den 3 juni 1999

Anders Andersson
Annelundsvägen 10
141 44 HUDDINGE

Lisa Larsson
Gunnebovägen 20
144 64 RÖNNINGE

Exempel 2

Vi, Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, kommer härmed överens om att Anders Andersson till dess att vår dotter Linda Larsson, 970910-3325, fyller 4 år skall ha rätt till umgänge med henne varannan helg från fredag kl. 16.00 till söndag kl. 18.00 och varje onsdag från kl. 12.00 till kl. 19.00.

7.2.6 Interimistiska avtal

Exempel 1 (avtal i avvaktan på ett slutligt avgörande av domstol)

Avtal

Till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som vunnit laga kraft, eller vi har träffat ett nytt avtal om frågan som har godkänts av socialnämnden, eller rätten har förordnat annorlunda, är vi Anders Andersson, 600508-1957, och Lisa Larsson, 620912-1785, ense om att följande skall gälla:

1. Anders Andersson skall ha vårdnaden om vår dotter Linda Larsson, 950304-1425.
2. Lisa Larsson skall ha rätt till umgänge med Linda
 - varannan helg från fredag kl. 16.00 till söndag kl. 18.00,
 - varje onsdag från kl. 12.00 till kl. 19.00,
 - varannan julhelg från dagen före julafton kl. 16.00 till annandag jul kl. 20.00 med början julhelgen år 1999 och
 - varannan påskhelg från skärtorsdag kl. 13.00 till annandag påsk kl. 14.00 med början påskhelgen år 2000.

(Vi är ense om att avtalet skall ges in till socialnämnden för godkännande.)
(Se avsnitt 4.5.2.2.)

Stockholm den 3 juni 1999

Anders Andersson
Annelundsvägen 10
141 44 HUDDINGE

Lisa Larsson
Gunnebovägen 20
144 64 RÖNNINGE

8. Hjälp med avtal om fördelning av resekostnader

8.1 Allmänt

Den förälder som barnet bor hos skall ta del i de resekostnader som kan uppkomma i samband med att barnet umgås med den andra föräldern. Bidragsskyldigheten bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.

Om den förälder som barnet skall umgås med är bosatt på en annan ort än barnet, är det normalt förenat med särskilda kostnader att utöva umgänget. Det kan vara fråga om resekostnader för barnet eller för någon av föräldrarna, ibland för flera personer vid varje umgängestillfälle. Är barnet litet kan det vara nödvändigt att någon av föräldrarna eller någon annan vuxen följer med barnet under resan. Om den förälder som barnet skall umgås med reser till den ort där barnet bor, kan det bli fråga om kostnader för båda resa och övernattning.

Tidigare har det inte funnits någon bestämmelse angående fördelningen av resekostnader. I rättspraxis har sådana kostnader beaktats i samband med att underhållsbidrag fastställts. Vidare har föreskrifter som domstolen meddelat rörande umgänget i undantagsfall kunnat innefatta t.ex. hur resekostnader skall fördelas.

Den bestämmelse som nu införts innebär att det primära betalningsansvaret för resekostnaderna lagts på den förälder som barnet skall umgås med. Den andra föräldern – den förälder som barnet bor hos (”bo-föräldern”) – är sedan skyldig att på visst sätt bidra till dessa kostnader.

Den valda ordningen kan jämföras med föräldrarnas skyldighet att sörja för barnets försörjning. Där har det primära ansvaret lagts på den förälder som barnet bor hos, medan den andra föräldern är skyldig att på visst sätt bidra till kostnaderna.

Tanken är att i normalfallet samma principer skall användas vid fördelningen av resekostnaderna som när underhållsbidrag till barn bestäms (se prop. 1997/98:7 s. 70–72 och 118). Med hänsyn härtill har be-

räkningsmetoden inte närmare preciserats i lagen. Detaljfrågorna har överlämnats till föräldrarna och rättstillämpningen.

Det kan anmärkas att avtalsfrihet råder. Om föräldrarna är överens kan de alltså reglera frågan om resekostnaderna på det sätt de finner lämpligt. Ingenting hindrar heller att föräldrarna låter bli att reglera frågan.

Det bör observeras att föräldrarnas förmåga att betala resekostnaderna givetvis inte skall styra omfattningen av det umgänge som bestäms i ett av socialnämnden godkänt avtal eller i ett domstolsavgörande. Omfattningen av umgänget skall, precis som tidigare, avgöras utifrån vad som är bäst för barnet. Ekonomiska omständigheter kan sedan göra att det beslutade umgänget tyvärr inte kan komma till stånd fullt ut. Men det är en annan sak.

Sammanfattning

- ♦ Den förälder som barnet bor hos skall ta del i kostnaderna för de resor som föränleds av barnets umgänge med den andra föräldern.

8.2 I vilka fall gäller bestämmelsen om fördelning av resekostnader?

Den nu införda bestämmelsen om resekostnader tar sikte endast på de fall där barnet bor tillsammans med en – och endast en – av föräldrarna.

Bestämmelsen gäller alltså inte om barnet bor ensamt eller tillsammans med någon tredje person.

Inte heller gäller bestämmelsen om barnet bor växelvis hos båda föräldrarna (se avsnitt 5.8). I många fall av växelvis boende torde föräldrarna bo så nära varandra att några resekostnader inte uppkommer. I andra fall kan föräldrarna som regel förväntas komma överens om resekostnadernas fördelning. Någon lagreglering har därför inte ansetts nödvändig.

Ingenting hindrar emellertid att föräldrar vid växelvis boende och i andra fall som inte täcks av bestämmelsen kommer överens om fördelningen av resekostnaderna. Bestämmelsen kan därvid tjäna till ledning.

Sammanfattning

- ♦ För att bestämmelsen skall vara tillämplig krävs att barnet bor tillsammans med endast en förälder.

8.3 Kommunens skyldighet att sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal om fördelning av resekostnader

Kommunens skyldighet att se till att föräldrar får hjälp att träffa avtal om umgänge omfattar även frågan om fördelningen av eventuella resekostnader. Den frågan anses nämligen utgöra en del av frågan om umgänge (se 6 kap. 17 § föräldrabalken och prop. 1997/98:7 s. 71, 84 och 132). När föräldrarna får hjälp att träffa avtal om umgänget torde fördelningen av resekostnader ofta ingå som en del. Ett umgängesavtal kan rentav vara beroende av att även resekostnaderna blir reglerade.

Skyldigheten omfattar de fall där barnet

- a) står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem,
- b) barnet bor tillsammans med endast en av föräldrarna och
- c) de kostnader som skall fördelas hänför sig till barnets umgänge med den andra föräldern.

Det bör observeras att det är fråga om att kommunen skall se till att föräldrar som begär att få hjälp att träffa ett avtal får sådan hjälp, dvs. en serviceskyldighet. Det är inte fråga om en skyldighet för kommunen att se till att resekostnaderna fördelas. Här finns alltså en viktig skillnad jämfört med vad som före den 1 februari 1997 gällde i fråga om underhållsbidrag. Var föräldrarna ogifta hade socialnämnden då en skyldighet att se till att barnet tillförsäkrades underhåll och kunde också föra talan om underhållsbidrag i domstol.

8.4 Fördelningsmetoden

Den förälder som bor tillsammans med barnet skall ta del i resekostnaderna efter vad som är *skäligt* med hänsyn till *föräldrarnas ekonomiska förmåga* och *övriga omständigheter* (6 kap. 15 b § föräldrabalken).

Föräldrarnas ekonomiska förmåga

Utgångspunkten är att resekostnaderna skall fördelas efter resp. förälders ekonomiska förmåga och att i huvudsak samma principer skall tillämpas som när underhållsbidrag bestäms.

Den förälder som barnet bor hos skall ta del i resekostnaderna i den

mån hans eller hennes ekonomiska förmåga så tillåter. Saknar den förälder som barnet bor hos ekonomisk förmåga att stå för någon del av kostnaderna är han eller hon inte heller skyldig att göra det. Detta ligger i linje med vad som i dag gäller om en förälders skyldighet att betala underhållsbidrag.

Andra omständigheter

Även andra omständigheter än de rent ekonomiska kan beaktas vid skälighetsbedömningen.

Enligt förarbetena bör *anledningen till att barnet och den förälder barnet skall umgås med bor på olika orter normalt inte vägas in* i bedömningen.

Detta motiveras med att risken annars är att resor i vissa fall inte kan komma till stånd i den omfattning som skulle vara möjlig, om man kunde utnyttja den ekonomiska förmågan hos båda föräldrarna. Man kan tänka sig t.ex. att den förälder som barnet skall umgås med flyttat långt bort. Om denna förälder har det dåligt ställt ekonomiskt och saknar förmåga att stå för någon del av resekostnaderna skulle barnets möjligheter att umgås med honom eller henne kunna spolieras med en sådan lösning, trots att den förälder som barnet bor hos kanske har det mycket gott ställt ekonomiskt och mycket väl skulle klara av att betala kostnaderna. En sådan ordning skulle stämma dåligt överens med den grundläggande principen att umgänge tar sikte på barnets behov av kontakt med båda sina föräldrar och att det är barnets intresse som står i centrum. Den skulle dessutom kunna ge upphov till konflikter mellan föräldrarna.

I förarbetena påpekas emellertid att *det kan finnas situationer där det skulle framstå som mindre lämpligt att inte alls ta hänsyn till anledningen* till att barnet och föräldern bor långt ifrån varandra. En sådan situation kan vara att en av föräldrarna *utan något godtagbart skäl flyttar långt bort*. En förälders intresse av att själv få avgöra hur han eller hon vill inrätta sitt liv får sålunda här, liksom när det gäller skyldigheten att försörja barnet, tåla vissa inskränkningar.

Om en arbetslös förälder får arbete på en annan ort är det givetvis ett godtagbart skäl till att flytta. Ytterst torde vägledning få sökas i gängse värderingar (jfr NJA 1985 s. 768 och bilaga 1 i denna bok).

Även i andra fall kan omständigheterna vara sådana att det framstår som skäligt att fördela resekostnaderna på annat sätt än enligt den angivna huvudprincipen.

Det finns alltså utrymme för att ta hänsyn också till annat än föräld-

rarnas ekonomiska förhållanden, även om det innebär att barnets intresse av att få träffa en förälder i vissa fall underordnas andra intressen.

Sammanfattning

- ♦ ”Boföräldrarnas” bidragsskyldighet bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.
- ♦ Normalt tas inte hänsyn till varför barnet och den förälder som barnet skall umgås med bor på skilda orter.

8.5 Vilka kostnader skall beaktas?

Kostnaderna skall fördelas efter vad som är skäligt.

Detta innebär att endast *kostnader av någon betydenhet* bör beaktas. Enligt förarbetena bör den förälder som barnet bor hos i allmänhet vara skyldig att ta del i resekostnaderna bara när avståndet mellan bostads-orterna är relativt stort. En riktpunkt kan enligt förarbetena vara att *avståndet överstiger tio mil*. I enskilda fall kan det emellertid finnas anledning att göra en annan bedömning. Hänsyn bör t.ex. tas till möjligheterna att använda månadskort eller liknande färdbevis även för längre resor. Också antalet umgängesresor måste beaktas. Även om kostnaden för varje enskild resa är låg kan antalet resor göra att kostnaderna totalt sett blir betydande (se prop. 1997/98:7 s. 73 och 118).

Inte endast kostnader för *resor inom landet* utan också kostnader för *resor utom landet* omfattas av fördelningsregeln (se prop. 1997/98:7 s. 73 och 118).

Skälighetsbedömningen innebär vidare att *endast nödvändiga kostnader* som regel bör beaktas. Normalt sett får man utgå från att billigaste färdssätt med allmänna kommunikationer används. Det finns emellertid situationer där bil kan vara det bästa alternativet. Av betydelse för valet av kommunikationsmedel är givetvis också restiden och den tid som barnet har på sig för att umgås med föräldern (se prop. 1997/98:7 s. 73 och 118).

Kostnader för hotellvistelse bör enligt förarbetena beaktas endast om inga andra boendealternativ står till buds (se prop. 1997/98:7 s. 118).

Sammanfattning

- ◆ För att fördelas skall kostnaderna vara av någon betydelse.
- ◆ Endast nödvändiga kostnader beaktas.
- ◆ Även kostnader för resor till och från utlandet fördelas.

8.6 Beräkningsmetoden

I ett enkelt fall kan enligt förarbetena följande metod användas vid fördelningen av resekostnaderna. Varje förälders nettoskatt efter skatt beräknas. Härifrån dras förbehållsbelopp för föräldrarnas egen försörjning samt för underhåll åt barn och eventuell make, registrerad partner eller sambo. Det belopp som återstår representerar resp. förälders överskott. Resekostnaderna fördelas därefter proportionellt mellan föräldrarna efter överskottsbeloppens storlek. Den förälder som bor tillsammans med barnet svarar för den del av kostnaderna som faller på honom eller henne. Bidraget får dock inte inräknas på det belopp som förbehålls denna förälder (se prop. 1997/98:7 s. 72).

Man får alltså följande formel:

$$\text{Resekostnaderna} \times \frac{\text{"boföräldrarnas överskott"}}{\text{föräldrarnas samlade överskott}} = \text{bidraget}$$

Exempel: Resekostnaderna uppgår till 1 800 kr. Den förälder som barnet bor tillsammans med har ett överskott på 2 000 kr och den andra föräldern har ett överskott på 1 000 kr. "Boföräldrarnas" bidrag till resekostnaderna kan då beräknas till

$$1\,800 \times \frac{2\,000}{2\,000 + 1\,000} = 1\,200 \text{ kr}$$

Resterande del av kostnaderna, 600 kr, faller på den förälder som barnet skall umgås med.

Metoden kallas "kvotdelningsmetoden". Den är att se som *ett hjälpmedel* och det bidrag som räknats fram bör kontrolleras genom en allmän skälighetsbedömning och vid behov korrigeras.

Det är viktigt att komma ihåg att man inte utan vidare kan lita till att matematiska beräkningar i alla fall ger ett rättvisande resultat. Omstän-

digheterna i de enskilda fallen är så varierande att *ett ganska stort utrymme måste lämnas åt mera skönsmässiga överväganden* vid förmågebedömningen (se prop. 1997/98:7 s. 72).

Som framgått kan beräkningen delas in i fyra steg. Steg 1 – Resekostnaderna beräknas. Steg 2 – Båda föräldrarnas överskott beräknas. Steg 3 – Resekostnaderna fördelas mellan föräldrarna i förhållande till överskottens storlek. Steg 4 – Vissa kontroller och en allmän skälighetsbedömning görs.

I avsnitt 8.7 går huvuddragen i de fyra stegen igenom.

Sammanfattning

- ♦ Som ett hjälpmedel vid beräkningen kan en formel användas.

8.7 Närmare om beräkningen

Som framgått har beräkningsnormerna inte preciserats i lagtexten och har detaljfrågorna överlämnats till föräldrarna och rättstillämpningen. I förarbetena hänvisas emellertid till de principer som gäller vid beräkning av underhållsbidrag och det framgår att ledning kan hämtas från det området.¹

Det kan därför vara av intresse att titta på vad det innebär. Samtidigt bör påpekas att det som sägs i det följande om hur lagens bestämmelser och de uttalanden som görs i förarbetena kan omsättas i praktisk tillämpning innehåller ett mått av osäkerhet. I lagen anges ju endast vissa utgångspunkter för fördelningen. Ett stort ansvar för rättsbildningen har alltså överlämnats åt praxis. Det kan också diskuteras hur strikt de regler och den praxis som finns när det gäller underhållsbidrag skall tillämpas när resekostnaderna fördelas. Fördelningen kan här ofta gälla förhållandevis små belopp och avse en begränsad tid.

Metoden som den beskrivs i det följande kan ge intryck av exakthet. Det är emellertid viktigt att komma ihåg att slutresultatet av beräkning-

¹ Det är inte möjligt att här i detalj redovisa vad som gäller om underhållsbidrag. Intresserade läsare hänvisas till Allmänna råd från Socialstyrelsen 1989:6 "Underhållsbidrag till barn" och de meddelandeblad som kompletterar råden. Observeras bör dock att råden inte längre uppdateras. Föräldrarnas underhållsskyldighet behandlas också i boken "Underhållsstöd och underhållsbidrag" av Lars Bejstam och Anita Wickström samt av Anders Agell i boken "Underhåll till barn och make".

arna beror på en rad skönsmässiga bedömningar av enskilda led (t.ex. om föräldern skall få tillgodoräkna sig ett förbehåll för s.k. hemmama-ke). Det finns också skäl att betona att det till syvende och sist är fråga om att bestämma ett bidrag som är *skäligt*.

Är föräldrarna ense kan de fritt komma överens om resekostnadernas fördelning eller att en av dem skall stå för resekostnaderna ensam. Någon bundenhet till den i förarbetena anvisade fördelningsmetoden finns alltså inte i dessa fall.

8.7.1 Steg 1 – Resekostnaderna beräknas

Utgångspunkten för beräkningen är kostnaderna för umgängesresorna (se avsnitt 8.5).

Enligt lagen är det den förälder som barnet skall umgås med som kan få bidrag till de faktiska resekostnaderna från barnets andra förälder. Barnets inkomster m.m. skall alltså inte beaktas vid fördelningen av resekostnaderna. Om barnet självt betalar resekostnaderna har den förälder som barnet umgås med inte haft några kostnader. Något bidrag till kostnaderna från den andra föräldern blir då inte aktuellt.

8.7.2 Steg 2 – Föräldrarnas ekonomiska förmåga (överskott)

Sedan det kostnadsbelopp som skall fördelas mellan föräldrarna har räknats fram beräknas resp. förälders överskott. Det går i ett enkelt fall till så att föräldrarnas inkomst efter avdrag för preliminär skatt räknas fram. Från nettoinkomsten dras sedan ett visst belopp (förbehållsbelopp) för föräldrarnas eget och eventuell makes, registrerad partners eller sambos underhåll. Vidare beaktas föräldrarnas kostnader för underhåll åt barn. Restbeloppet utgör det s.k. överskottet som kan tas i anspråk för resekostnader.

Faktisk ekonomisk situation eller verklig förvärvsförmåga?

Sedan resekostnaderna beräknats skall alltså en beräkning göras av vad var och en av föräldrarna kan bidra med. En förälders ekonomiska förmåga att ta del i resekostnaderna kommer som regel till uttryck i hans eller hennes faktiska inkomst- och förmögenhetsförhållanden.

Om en förälder utan godtagbar anledning underlåter att skaffa sig in-

komster som sätter honom eller henne i stånd att bidra till kostnaderna torde bidragsskyldigheten – i likhet med vad som gäller beträffande underhållsbidrag – kunna bestämmas med hänsyn till den verkliga förvärvsförmågan. Man utgår då från en tänkt inkomst när förmågan bedöms; den inkomst föräldern skulle ha haft om han eller hon utnyttjat sin förvärvsförmåga. En förälders intresse av att själv få avgöra hur han eller hon skall inrätta sitt liv får sålunda tåla vissa inskränkningar med hänsyn till skyldigheten att se till att barnets behov av umgänge tillgodoses. Skälen till att förvärvsförmågan inte utnyttjas kan vara många; vård av barn, studier, personliga prioriteringar m.m. En förälder som avstår från att skaffa sig de inkomster han eller hon är i stånd att förvärva kan tänkas handla utifrån bevekelsegrunder som i och för sig är värda förståelse men som likväl inte har en sådan tyngd att de kan åberopas gentemot kravet på bidrag till resekostnaderna. Hur avvägningen bör ske mellan de intressen som gör sig gällande kan inte anges generellt. Ytterst får vägledning sökas i gängse värderingar.

Frågan huruvida skyldigheten att bidra till kostnaderna skall bestämmas efter den verkliga förvärvsförmågan eller efter de faktiska ekonomiska förhållandena kan, som nämnts, uppkomma också när det gäller underhållsbidrag. Frågan har i det sammanhanget prövats av Högsta domstolen i flera refererade avgöranden (se *bilaga 1*). Dessa torde kunna tjäna till ledning även vad gäller resekostnader.

Förbehåll för egna levnadskostnader

Innan en förälder anses ha förmåga att bidra till resekostnaderna skall han eller hon ha medel till sin egen försörjning. Föräldern får därför när bidraget bestäms för eget underhåll förbehålla sig ett visst belopp, s.k. förbehållsbelopp. Förbehållsbeloppet för eget underhåll innefattar alla vanliga levnadskostnader; bostadskostnad och levnadskostnader i övrigt (se 7 kap. 3 § andra stycket föräldrabalken).

Normalbelopp för levnadskostnader i övrigt

Andra levnadskostnader än bostadskostnaden beräknas med ledning av ett normalbelopp som för år räknat utgör 120 % av basbeloppet, dvs. 3 640 kr per månad år 1998. Normalbeloppet innefattar alla vanliga levnadskostnader utom bostadskostnaden; utgifter för mat, kläder, tvätt, hygien, gas, elektricitet, telefon, TV-avgift, tidningar, försäkringsavgifter, fackföreningsavgifter, normala utgifter för hälso- och sjukvård samt kostnader för resor till och från arbetet.

Högre eller lägre förbehållsbelopp än normalbeloppet

I termen "normalbelopp" ligger att det är fråga om ett riktvärde. I ett enskilt fall kan förbehållsbeloppet – om det föreligger särskilda omständigheter – bli högre eller lägre än normalbeloppet.

Den förälder som barnet bor hos kan förbehållas ett högre belopp än normalbeloppet, om det visas att utgifterna för förälderns vanliga levnadskostnader på grund av särskilda omständigheter är onormalt stora eller extra utgifter annars framstår som nödvändiga (s.k. särskilda förbehållsbelopp). Så kan exempelvis förbehållsbeloppet bestämmas till ett belopp som överstiger normalbeloppet om en förälder har särskilda kostnader till följd av sjukdom (läkarvård, medicin, resor, diet m.m.) och kostnaderna inte kompenseras genom försäkringsersättning eller på annat sätt. Också (netto)räntor på lån för rimliga ändamål kan berättiga till en höjning av förbehållsbeloppet. I begränsad utsträckning kan även amorteringar beaktas, t.ex. på ett studielån eller på en skuld för nödvändigt bohem efter en separation eller för en bil som är nödvändig i arbetet eller för resor till och från arbetet eller av andra särskilda skäl.²

I rättsfallet *NJA 1993 s. 549* togs vid bestämmande av underhållsbidrag hänsyn till en skuld som den bidragsskyldige ådragit sig vid avyttring av familjens gemensamma villafastighet.

I rättsfallet *RH 1985:5* ansågs hänsyn inte kunna tas till låneräntor m.m. som den bidragsskyldige på grund av personligt betalningsansvar hade att betala för en villafastighet, där barnet och den andra föräldern men inte den bidragsskyldige själv hade sin bostad. I rättsfallet *RH 1988:70* blev utgången den motsatta; vid bedömning av förmågan att betala underhållsbidrag togs hänsyn till att den bidragsskyldige hade att svara för låneräntor och amorteringar för ett radhus, där barnen och den andra föräldern men inte den bidragsskyldige själv hade sin bostad. I båda fallen var fråga om underhållsbidrag under betänketid.

I särskilda fall, där förälderns levnadskostnader är osedvanligt låga, kan det finnas anledning att räkna med ett lägre förbehållsbelopp än normalbeloppet.

² För egen bil rekommenderar Socialstyrelsen vad gäller underhållsbidrag att högst 15 procent av basbeloppet, dvs. 455 kr per månad år 1998, tas upp som ett särskilt förbehåll. Har föräldern inte tidigare haft bil men t.ex. på grund av arbetsbyte behöver köpa en bil anser Socialstyrelsen att 30 procent av basbeloppet, dvs. 910 kr per månad år 1998, kan godtas som ett särskilt förbehåll under en tid av högst tre år. Vad gäller studielån anser Socialstyrelsen att hänsyn i normalfallet kan tas till 1/12 per månad av det årsbelopp som skall återbetalas. Dessa rekommendationer bör kunna tillämpas också när det gäller fördelningen av resekostnader.

Skälig bostadskostnad

Förbehåll får vidare göras för skälig bostadskostnad.

Utgångspunkten vid beräkningen är den faktiska kostnaden, dvs. bruttokostnaden för bostaden minskad med eventuellt bostadsbidrag.

Vad gäller eget bostadshus räknas amorteringar på fastighetslån i allmänhet inte in i bostadskostnaden. Ränteutgifter medräknas i princip men beräknas med beaktande av rätten till ränteavdrag vid beskattningen. Motsvarande gäller för lån för inköp av bostadsrättslägenhet. I bostadskostnaden för egen fastighet ingår vidare fastighetsskatt, bränslekostnader, övriga driftkostnader samt eventuell tomträttsavgäld. Bor föräldern i en bostadsrättslägenhet beaktas månadsavgiften.

Att den förälder barnet skall umgås med tidvis har barnet boende hos sig kan beaktas vid bedömningen av vad som är skälig bostadskostnad (jfr NJA 1987 s. 569). Den tumregel som Socialstyrelsen förordar vid beräkning av underhållsbidrag, nämligen att två eller tre "umgängesbarn" räknas som ett barn som ingår i hushållet, fyra "umgängesbarn" räknas som två barn i hushållet osv., bör kunna användas även vid fördelning av resekostnaderna.

Bor föräldern tillsammans med make eller annan person som har egna inkomster får de i de flesta fall anses svara för halva bostadskostnaden var. I vissa fall kan det dock finnas skäl att lägga en större del av bostadskostnaden på en av de vuxna sammanboende. Så kan ske om de barn som ingår i hushållet inte är gemensamma och nettobostadskostnaden för dessa barns del är betydande. Är en förälder gift eller sammanboende, får han eller hon alltså normalt förbehålla sig halva bostadskostnaden. Den andra halvan antas den andra vuxna i hushållet stå för.

Är föräldern gift eller sammanboende med någon som inte kan bidra till bostadskostnaden kan han eller hon i vissa lägen få förbehålla sig hela bostadskostnaden. Denna möjlighet är kopplad till en rätt för föräldern att – enligt regler som behandlas nedan – göra förbehåll för underhåll åt "hemmake". Om föräldern inte får göra något sådant förbehåll är principen den att han eller hon får förbehålla sig samma bostadskostnad som hade godtagits om han eller hon hade varit ensamstående men inte merkostnaden för maken eller sambon.

Med make likställs i detta sammanhang registrerad partner.

Normer för beräkning av bostadskostnader

Socialstyrelsen och Riksförsäkringsverket (RFV) meddelade tidigare normer för bedömning av skälig bostadskostnad vid beräkning av underhållsbidrag. Normerna beaktades i domstolspraxis (se bl.a. NJA 1990 s. 201 och NJA 1991 s. 40). De användes även för att bestämma skälig bostadskostnad vid beräkning av bostadsbidrag enligt förordningen (1995:239) om förmåner till totalförsvarspliktiga (se Riksförsäkringsverkets författningssamling, RFFS, 1995:10).

Socialnämndernas skyldighet enligt föräldrabalken att se till att barn vars föräldrar är ogifta tillförsäkras underhåll och nämndernas rätt att föra talan om underhåll till barnet i sådana fall upphörde den 1 februari 1997. Till följd av reformen meddelar Socialstyrelsen och RFV inte längre några normer för bostadskostnader vid beräkning av underhållsbidrag.

RFV meddelar dock normer för bedömningen av skälig bostadskostnad vid beräkning av bostadsbidrag enligt förordningen om förmåner till totalförsvarspliktiga (se RFFS 1997:15 och 16). Beräkningssättet för genomsnittskostnad och högsta godtagbara kostnad överensstämmer i huvudsak med det beräkningssätt som tidigare användes vid framtagningen av normer för bostadskostnader vid beräkning av underhållsbidrag. Normerna bör mot den bakgrunden kunna ge ledning vid bedömningen av skälig bostadskostnad såväl vid beräkning av underhållsbidrag som vid fördelningen av resekostnader.

De normer RFV har tagit fram för bedömning av bostadskostnaden vid beräkning av bostadsbidrag enligt förordningen om förmåner till totalförsvarspliktiga år 1998 finns i *bilaga 2*. Normerna publiceras varje år i "Domstolsverket informerar".

Överstiger bostadskostnaden den enligt normerna högsta godtagbara kostnaden måste det finnas särskilda skäl för att den högre kostnaden ändå skall anses skälig (jfr NJA 1990 s. 201).

I rättsfallet RH 1992:93 godtogs en bostadskostnad överstigande den högsta godtagbara enligt Socialstyrelsens och RFV:s normer med beaktande av svårighet att vid sjunkande fastighetspriser sälja en högt belånad villafastighet.

Ett visst minsta belopp bör i enlighet med vad som gäller vid beräkning av underhållsbidrag, alltid tillgodoräknas föräldern om bostadskostnaden är osedvanligt låg.

I rättsfallet *NJA 1991 s. 40* fick en underhållsbidragsskyldig förälder med osedvanligt låg bostadskostnad förbehålla sig ett högre belopp motsvarande den genomsnittliga kostnaden enligt Socialstyrelsens och RFV:s normer.

"Hemmamakeförbehåll"

Om det finns särskilda skäl får ett belopp förbehållas för underhåll åt make som föräldern varaktigt bor tillsammans med (se 7 kap. 3 § tredje stycket föräldrabalken).

En förutsättning för rätten till förbehållsbelopp är att "hemmamaken" har ingen eller endast låg inkomst, däri inräknat de sociala förmåner som lämnas. Det är emellertid inte tillräckligt att maken saknar inkomst eller endast har en låg sådan för att förbehåll skall få göras för underhållet åt honom eller henne. För att förbehåll skall få göras krävs vidare, som redan sagts, att det finna *särskilda skäl*. Sådana särskilda skäl kan vara att maken inte förvärvsarbetar därför att det i hemmet finns ett barn i förskoleåldern eller flera barn i något högre åldrar eller att ett barn kräver särskild vård i hemmet på grund av sjukdom eller liknande förhållande. Ett annat skäl kan vara att den hemmavarande maken är förhindrad att förvärvsarbета på grund av ålder, sjukdom eller att arbetstillfällen saknas.

I rättsfallet *NJA 1983 s. 678* fick den underhållsbidragsskyldige efter omgifte tillgodoräkna sig förbehåll för sin nya hustru, som för att vårda ett gemensamt barn till makarna i förskoleåldern inte förvärvsarbetade. Se även *NJA 1982 s. 133*, 1990 s. 495 och 697 som tas upp i bilaga 1.

För make får förbehåll normalt göras med 60 % av basbeloppet, dvs. för år 1998 med 1 820 kr i månaden. Till detta kommer skälig bostadskostnad.

Rätten till förbehåll avser i första hand en make utan egen inkomst. Det kan dock hända att en hemmamake har en mindre, egen inkomst som kan användas till den egna försörjningen. Kan maken klara sin egen försörjning får föräldern inte tillgodoräkna sig något förbehållsbelopp för makens del. Enligt förarbetena till reglerna om underhållsbidrag bör maken anses klara sig själv om han eller hon har en årlig nettointkomst som motsvarar 120 % av basbeloppet och halva bostadskostnaden.

Är inkomsten lägre, bör ett reducerat förbehållsbelopp kunna tillgodoräknas föräldern. I förarbetena rekommenderas att det fulla förbehållsbeloppet för andra levnadskostnader än bostadskostnaden minskas med halva nettointkomsten. Detta innebär att föräldern får tillgodoräk-

na sig ett reducerat förbehållsbelopp om 30 % av basbeloppet om hemmamen har en egen nettoinkomst som motsvarar 60 % av basbeloppet.

Exempel: Den s.k. hemmamen har en nettoinkomst på 1 820 kr i månaden. Det fulla hemmakeförbehållet (för andra kostnader än bostadskostnaden) minskas då med hälften av detta belopp, dvs. med 910 kr i månaden. Föräldern får alltså – utöver skälig bostadskostnad – tillgodoräkna sig ett förbehåll för underhållet åt maken med 910 kr i månaden ($1\,820 - 910 = 910$).

Bakom den förordade lösningen ligger tanken att man bör ha en mjuk avtrappning. Den i förarbetena förordade lösningen återkommer i Socialstyrelsens allmänna råd om underhållsbidrag och bör kunna tillämpas även vid fördelningen av resekostnader.

Med make jämställs i detta sammanhang dels registrerad partner, dels annan som föräldern varaktigt bor tillsammans med, om de har barn gemensamt.

Underhåll till barn

De grundläggande bestämmelserna om föräldrars underhållsskyldighet finns i 7 kap. föräldrabalken.

Det är inte möjligt att här i redovisa vad som gäller om föräldrars underhållsskyldighet. Intresserade läsare hänvisas till den litteratur som angetts i inledningen till avsnitt 8.7.

Utgångspunkten är att barnet har behov av att umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med. Resekostnaderna har emellertid skilts från frågan om barnets grundläggande försörjning och reglerats för sig. Resekostnaderna bör inte tillåtas att gå före barnets behov av medel till grundläggande behov såsom mat och kläder (se SOU 1995:26 s. 337 och prop. 1997/98:7 s. 72, där underhåll åt barn anges vara en post som beaktas vid beräkningen av överskottet).

Vid fördelningen av resekostnader får föräldern alltså göra förbehåll för underhåll åt barn. Såväl bidragsberättigade barn som hemmavarande barn skall beaktas.

Utgångspunkten är här barnets behov. Hur stort ett barns behov är varierar givetvis efter bl.a. barnets ålder och levnadssituation. I allmänhet utgår man från vissa schablonbelopp som räknats fram av Socialsty-

relsen och som motsvarar vad ett barn i en viss ålder normalt kostar. Beloppet är knutna till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

Följande belopp används:

<i>Barnets ålder</i>	<i>Procent av basbeloppet</i>	<i>Månatligt belopp år 1998</i>
0-6 år	65 %	1 972 kr
7-12 år	80 %	2 427 kr
13 år och äldre	95 %	2 882 kr

Till schablonbeloppet för barnet läggs faktiska kostnader för barnomsorg. Normalt godtas inte högre kostnad än den som gäller vid kommunal barnomsorg.

Är kostnaderna för barnet särskilt höga, t.ex. på grund av sjukdom eller handikapp, och täcks inte kostnaderna av sociala förmåner eller liknande tas de upp som ett särskilt kostnadsbelopp för barnet.

När föräldrarnas underhållsskyldighet bestäms tas hänsyn till barnets egna inkomster och tillgångar. Mindre inkomster av feriearbete och liknande påverkar normalt inte föräldrarnas underhållsskyldighet. Såvitt gäller barnets tillgångar tas normalt hänsyn endast till avkastningen (se NJA 1996 s. 134).

När underhållsskyldigheten bestäms tas hänsyn också till vissa av barnets sociala förmåner. Barnets behov av underhåll minskas av det allmänna barnbidraget, det förlängda barnbidraget och studiebidraget inom studiehjälpssystemet.

När det kostnadsbelopp som skall fördelas mellan föräldrarna räknats fram beräknas resp. förälders överskott. Kostnaden för barnets försörjning fördelas sedan mellan föräldrarna i förhållande till överskottens storlek.

Slutligen görs vissa kontroller och en allmän skälighetsbedömning.

Vad gäller bidragsberättigade barn torde man vid fördelningen av resekostnader normalt kunna utgå från det underhållsbidrag som är fastställt i en dom eller ett avtal.

Även återbetalning enligt lagen om underhållsstöd bör beaktas vid beräkningen av föräldrarnas överskott i detta sammanhang.

När det gäller bidragsberättigade barn bör förbehåll alltså i normalfallet göras för ett belopp motsvarande underhållsbidraget eller för det belopp föräldern är skyldig att återbetala till försäkringskassan och för eventuellt överskjutande underhållsbidrag som skall betalas direkt till barnet.

För hemmavarande barns försörjning får en beräkning göras av det belopp som föräldern skall bidra med. Här kommer man alltså in på hur stor del av det hemmavarande barnets försörjning som barnets andra förälder skall bidra med.

Förälderns överskott

Det belopp som återstår sedan summan av förbehållen avräknats från inkomsten efter skatt utgör "boförälderns" överskott. Den andra förälderns överskott bestäms på samma sätt.

8.7.3 Steg 3 – Proportionering

Sedan vardera förälderns överskott räknats fram på det sätt som nu har beskrivits fördelar man resekostnaderna mellan föräldrarna i förhållande till överskottens storlek enligt den formel som tagits in i avsnitt 8.6.

Exempel 1: Antag att resekostnaderna beräknats till 1 800 kr. Antag vidare att den förälder som barnet bor hos har ett överskott på 3 000 kr i månaden och att den förälder som barnet umgås med har ett överskott på 1 500 kr i månaden.

Bidraget kan då beräknas till 1 200 kr i månaden.

$$1\,800 \times \frac{3\,000}{3\,000 + 1\,500} = 1\,200 \text{ kr}$$

Exempel 2: Antag i stället att vardera förälders överskott i exemplet ovan hade varit 400 kr. En proportionering av resekostnaderna mellan föräldrarna i förhållande till överskottens storlek skulle då ha gett ett bidrag på 900 kr. Den förälder som barnet bor hos kan emellertid inte åläggas att betala mer än sitt överskott, i detta fall 400 kr. Ett högre bidrag skulle ju inkräkta på förbehållsbeloppen, dvs. de belopp som föräldern ansetts böra få reservera för egna behov m.m. (Normalt tas inte hela överskottet i anspråk för bidrag, se avsnitt 8.7.4.)

8.7.4 Steg 4 – Kontroller och skönsmässig bedömning

Reducering

Vad gäller underhållsbidrag rekommenderas i förarbetena och i Socialstyrelsens allmänna råd att inte hela den bidragsskyldiges överskott tas i anspråk för underhållsbidrag. Detsamma bör gälla för den förälder som barnet bor hos när det gäller skyldigheten att bidra till resekostnaderna. När det preliminära bidraget till resekostnaderna räknats fram bör det – i enligt med vad som gäller för underhållsbidrag – i förekommande fall reduceras så att den förälder som barnet bor hos i allmänhet får behålla minst 300 kr utöver förbehållsbeloppen. Observeras bör att regeln är tänkt som en spärr i sista hand. Först skall alltså ett bidrag till resekostnaderna räknas fram enligt vad som sagts ovan. Därefter provas om bidraget behöver sättas ned för att den förälder som barnet bor hos skall få behålla 300 kr utöver förbehållsbeloppen. Slutresultatet blir fel om man i stället höjer förbehållsbelopp med 300 kr innan resekostnaderna proportioneras mellan föräldrarna.

Exempel: Antag att resekostnaderna har beräknats till 1 400 kr och att vardera föräldern har ett överskott 700 kr. En proportionering av kostnaderna mellan föräldrarna ger då ett preliminärt bidrag på 700 kr. Den förälder som barnet bor hos kan visserligen betala ett så stort belopp, men han eller hon får då inte behålla 300 kr utöver förbehållsbeloppen. Föräldrarnas bidrag till resekostnaderna bör då, enligt den s.k. reduceringsregeln, begränsas till 400 kr per månad.

Någon motsvarighet till "reduceringsregeln" finns inte för den förälder som barnet skall umgås med.

En allmän skälighetsbedömning

Det bör här slutligen betonas att ett bidrag som har räknats fram med hjälp av den här beskrivna metoden bör kontrolleras genom en allmän skälighetsbedömning och vid behov korrigeras.

8.7.5 "Beräkningsblankett"

I de allra flesta fall kan följande uppställning användas för att räkna ut en förälders skyldighet att bidra till resekostnaderna:

	"Boföräldern"	Den andra föräldern
1/12 av beräknad årsinkomst	+	+
1/12 av vissa utgifter för inkomstens förvärvande	-	-
= Summa		
Avdrag för preliminär skatt enligt tabell	-	-
1/12 av kapitalavkastningen minus skatt	+	+
Förbehåll för		
- skälig bostadskostnad	-	-
- egna levnadskostnader i övrigt	- 3 640	- 3 640
- underhållsbidrag till barn	-	-
- underhåll i övrigt till barn	-	-
- återbetalning enligt lagen om underhållsstöd	-	-
- underhåll av make/ registrerad partner/sambo	-	-
- särskilt förbehåll	-	-
= Överskott	+/-.....	+/-.....
	- 300	
= Reducerat överskott		

8.7.6 Ett tillämpningsexempel

Den förälder som barnet bor hos (Anne) har en månadsinkomst på 20 000 kr. Barnets andra förälder (Mikael) har en månadslön på 18 000 kr. De har ett barn, en son på 13 år (Anders). Mikael betalar underhållsbidrag till Anders med 1 100 kr i månaden. Resterande del av Anders behov, 1 300 kr i månaden, står Anne för. Anne har ytterligare ett barn, Maarit, som är 3 år och bor hos sin far (Hans). Anne betalar ett underhållsbidrag till Maarit på 1 200 kr i månaden.

Anders umgås med Mikael två veckoslut varje månad. För att ta sig till pappan måste Anders åka tåg. Biljetten kostar 500 kr vid varje umgängestillfälle, dvs. 1 000 kr i månaden.

Beräkning av föräldrarnas överskott

	<i>Anne</i>	<i>Mikael</i>
Inkomst	20 000	18 000
Vissa utgifter för inkomsternas förvärvande ³		
Preliminär skatt enligt tabell	-6 983	-6 234
Normalbelopp	-3 640	-3 640
Underhållsbidrag	-1 200	-1 100
Underhåll i övrigt	-1 300	
Skälig bostadskostnad	-5 200	-4 200
Överskott	1 677 kr	2 826 kr

Annes överskott är 1 677 kr i månaden och Mikael's överskott är 2 826 kr i månaden.

Proportionering av resekostnaderna mellan föräldrarna.

$$1\,000 \times \frac{1\,677}{1\,677 + 2\,826} = 372 \text{ kr}$$

Annes bidrag till resekostnaderna blir alltså preliminärt 370 kr i månaden. Av hennes överskott återstår då 1 307 kr. Någon reducering av bidragsskyldigheten behöver alltså inte göras. Anne skall således, förutsatt

³ Enligt förarbetena till reglerna om underhållsbidrag bör vid bestämmande av föräldrens bärkraft hans eller hennes inkomst i princip minskas med sådana utgifter för inkomsternas förvärvande som är avdragsgilla vid beskattningen. Vad gäller kostnader för resor till och från arbetet rekommenderar Socialstyrelsen att endast kostnader som är avdragsgilla vid deklarationen beaktas vid beräkning av underhållsbidrag, dvs. att avdrag får göras endast för kostnader som överstiger 6 000 kr per år och att återstående kostnad minskas med 10 procent av basbeloppet, dvs. med 364 kr år 1998, eftersom normala kostnader för arbetsresor ingår i normalbeloppet. I RH 1996:8 togs hänsyn till kostnader för resor med egen bil mellan bostaden och arbetet utan beaktande av de skatterättsliga begränsningarna i avdragsrätten. Avdragsrätten motiverades med att det när den familjerättsliga lagstiftningen antogs var tillåtet att i skattesammanhang göra avdrag för bilkostnader av det aktuella slaget fullt ut och att en koppling mellan skatterättsliga och underhållsrättsliga regler av det slag Socialstyrelsen hävdade skulle leda till en felaktig bild av den bidragsskyldiges bärkraft.

att den slutliga skälighetsbedömningen inte leder till annat resultat, bidra med 370 kr till umgängesresorna.

De uppgifter man får fram genom beräkningen kan användas vid fördelningen av resekostnaderna i framtiden och detta även om resekostnadernas belopp eller antalet umgängesresor ändras. Av beräkningen framgår nämligen att Anne skall bidra med $(1\,677/1\,677+2\,826 =) 37\%$ av kostnaderna och att det högsta belopp hon kan bidra med uppgår till $(1\,677-300 =) 1\,377$ kr.

Sammanfattning

- ◆ Beräkna de kostnader som skall fördelas.
- ◆ Utgå från resp. förälders nettoinkomst efter preliminär skatt.
- ◆ Dra av
 - skälig bostadskostnad
 - skäligt belopp för föräldrarnas levnadskostnader i övrigt
 - ev. underhåll åt make, registrerad partner eller sambo
 - underhåll åt barn
 - återbetalning av underhållsstöd.
- ◆ Resekostnaderna fördelas mellan föräldrarna efter överskottsbeloppens storlek.
- ◆ En allmän skälighetsbedömning görs.
- ◆ Slutligen kontrolleras att den förälder barnet bor tillsammans med får kvar 300 kr utöver förbehållsbeloppen. I annat fall reduceras bidraget.

8.8 På vilka sätt kan kostnadsfrågan regleras?

Resekostnaderna kan fördelas genom ett avtal mellan föräldrarna eller genom ett domstolsavgörande.

Föräldrarna kan själva komma överens om resekostnadernas fördelning. Fördelningen kan också avgöras av domstol. Det är allmän domstol (tingsrätt, hovrätt, Högsta domstolen) som prövar frågan. Resekostnaderna kan prövas i samband med umgänget i övrigt eller – om föräldrarna är ense om umgängets omfattning m.m. – för sig. Vid tvist har den

förälder som yrkar bidrag till resekostnaderna – den förälder som barnet skall umgås med – bevisbördan för den andra förälderns ekonomiska förmåga.

Avtalsfrihet råder. Föräldrarna kan alltså fritt komma överens om hur kostnaderna skall fördelas. Ingenting hindrar att de därvid avviker från den beräkningsmetod som lagen och förarbetena anvisar. Ett avtal om resekostnadernas fördelning är bindande för båda parter.

I de fall där föräldrarna vänder sig till kommunen för att få hjälp med avtalet skall de kunna få upplysningar om de principer – lagregler, domstolspraxis m.m. – som gäller för beräkningen (jfr RH 1997:6).

Om den förälder som barnet bor tillsammans med saknar förmåga att bidra till resekostnaderna kan fråga uppkomma huruvida ett s.k. "noll-avtal" skall ingås, dvs. ett avtal om att inget bidrag till resekostnaderna skall lämnas. Man måste då komma ihåg att även ett sådant avtal blir bindande för föräldrarna. Träffar föräldrarna ett "noll-avtal" och den förälder som barnet skall umgås med senare vill ha en ändring måste han eller hon visa att förhållandena har ändrats (se 6 kap. 15 b § andra stycket föräldrabalken och avsnitt 8.9), om föräldrarna inte kan enas om att ändra avtalet.

Ett avtal om resekostnadernas fördelning kräver inte någon särskild form för att vara giltigt. Det kan vara muntligt eller skriftligt. För att undvika framtida tvister om avtalets innebörd är det dock rekommendabelt att överenskommelsen skrivs ned och undertecknas av föräldrarna.

Ett avtal om fördelningen av resekostnaderna kan – i likhet med de flesta andra avtal – inte läggas till grund för verkställighet. Följs inte avtalet, dvs. sker inte betalning på frivillig väg, måste den förälder som barnet skall umgås med utverka en s.k. exekutionstitel (en dom eller ett utslag från kronofogdemyndigheten i mål om betalningsföreläggande) på grundval av avtalet. Ytterst får beloppet driva in med hjälp av kronofogdemyndigheten.

Sammanfattning

- ◆ Bidrag till resekostnaderna bestäms genom avtal eller genom dom.
- ◆ Avtalsfrihet råder.

8.9 Ändring av vad som bestämts om resekostnader

Om föräldrarna är ense kan de alltid komma överens om att ändra vad som bestämts om fördelningen av resekostnader i ett tidigare avtal eller i ett domstolsavgörande.

En dom eller ett avtal om resekostnadernas fördelning kan också jämkas av domstolen om förhållandena har ändrats. Ett skäl för jämkning kan vara att någon av föräldrarna fått underhållsansvar mot ytterligare ett barn. Domstol kan jämka – höja, sätta ned eller ta bort – bidragsskyldigheten endast för framtiden (dvs. för tiden efter det att talan väckts).

Det krävs inte att ändringen i förhållandena skall vara väsentlig för att en dom eller ett avtal om resekostnaderna skall kunna jämkas. Varje ändring kan dock inte åberopas som grund för jämkning. En förutsättning är att bidraget med hänsyn till de ändrade förhållandena inte framstår som välavvägt och att förändringen inte är tillfällig. Förändringen bör vara någotsånär betydelsefull (se prop. 1997/98:7 s. 119). (Motsvarande krav ställs för jämkning av underhållsbidrag.)

Det är viktigt att föräldrarna får information om att bidragsskyldigheten – om föräldrarna inte kan enas – kan jämkas av domstol endast för framtiden. Drar diskussionerna ut på tiden kan alltså en förälder förlora på att vänta med att väcka talan i domstol.

Jämkning av en dom eller ett avtal om resekostnader på grund av ändrade förhållanden är den i praktiken viktigaste möjligheten att få till stånd en ändring av vad som tidigare bestämts. I fråga om avtal finns emellertid ibland även utvägen att angripa själva avtalet. Avtalslagens ogiltighetsregler, som formellt gäller endast förmögenhetsrättsliga avtal, är nämligen i viss utsträckning analogt tillämpliga inom familjerätten.

Sammanfattning

- ◆ Föräldrarna kan komma överens om att ändra vad som tidigare bestämts om bidrag till resekostnaderna.
- ◆ Ett avtal eller en dom om resekostnader kan ändras av domstol. Den förälder som vill få ändring måste då åberopa och visa att förhållandena har ändrats.

- ♦ Att bidraget från början bestämts till ett lägre eller högre belopp än vad reglerna i föräldrabalken skulle ha lett till – t.ex. därför att den förälder barnet bor hos åtagit sig att betala ett högre belopp än vad som följer av reglerna eller att den förälder barnet skall umgås med godtagit ett lägre belopp eller beloppet satts för högt eller för lågt beroende på föräldrarnas processföring i domstol – är inte skäl för ändring.

8.10 Exempel på avtal

Exempel 1 (överenskommelse om umgänge och resekostnader)

Avtal

Vi, Kalle Karlsson, 500612-1537, och Anna Andersson, 510907-1864, kommer härmed överens om följande:

1. Kalle Karlsson skall ha rätt till umgänge med vår dotter Kajsa Karlsson, 940305-1625, varannan helg från fredag kl. 16.00 till söndag kl. 18.00, varannan julhelg från dagen före julafton kl. 16.00 till annandag jul kl. 20.00 med början julhelgen år 1999, varannan påskhelg från skärtorsdag kl. 13.00 till annandag påsk kl. 20.00 med början påsken år 2000 samt fyra sammanhängande veckor varje sommar med skyldighet för Kalle Karlsson att senast den 10 maj meddela när han önskar utöva sommarumgänget.
2. Anna Andersson skall stå för hälften av Kalle Karlssons faktiska kostnader för Kajsas resor med tåg i andra klass mellan Nyköping och Stockholm i samband med Kajsas umgänge med Kalle. Betalning till Kalle Karlsson skall ske månadsvis i efterskott.

Anmärkning: Om Anna Andersson har det dåligt ställt ekonomiskt kan det finnas anledning att i överenskommelsen ta in en "spärregel" så att bidrags-skyldigheten inte inkräktar på hennes förbehållsbelopp och 300 kr regeln. Punkt 2 i avtalet kan då utformas på exempelvis följande sätt:

Anna Andersson skall stå för hälften av de faktiska kostnaderna för Kajsas resor med tåg i andra klass mellan Nyköping och Stockholm i samband med Kajsas umgänge med Kalle Karlsson, dock med högst 300 kr i månaden. Betalning till Kalle Karlsson skall ske månadsvis i efterskott.

Stockholm den 3 december 1998

Kalle Karlsson
Kungstensgatan 2
113 57 STOCKHOLM

Anna Andersson
Tallvägen 32
611 57 NYKÖPING

Exempel 2 (överenskommelse om umgänge och resekostnader)

Vi, Kalle Karlsson, 500612-1537, och Anna Andersson, 510907-1864, kommer härmed överens om följande:

1. Kalle Karlsson skall ha rätt till umgänge med vår dotter Kajsa Karlsson, 940305-1625, varannan helg från fredag kl. 16.00 till söndag kl. 18.00, varannan julhelg från dagen före julafton kl. 16.00 till annandag jul kl. 20.00 med början julhelgen år 1999, varannan påskhelg från skärtorsdag kl. 13.00 till annandag påsk kl. 20.00 med början påsken år 2000 samt sex veckor varje sommar med skyldighet för Kalle Karlsson att senast den 10 maj meddela när han önskar utöva sommarumgänget.
2. Anna Andersson skall stå för 1/4 av Kalle Karlssons faktiska kostnader för Kajsas resor med tåg i andra klass mellan Umeå och Luleå i samband med Kajsas umgänge med Kalle, dock för högst tre resor per månad och med högst 800 kr i månaden. Betalning skall ske till Kalle Karlsson månadsvis i efterskott.

Exempel 3 (överenskommelse om umgänge och resekostnader)

Vi, Kalle Karlsson, 500612-1537, och Anna Andersson, 510907-1864, kommer härmed överens om följande:

1. Kalle Karlsson skall ha rätt till umgänge med vår dotter Kajsa Karlsson, 940305-1625, varannan helg från fredag kl. 16.00 till söndag kl. 18.00, varannan julhelg från dagen före julafton kl. 16.00 till annandag jul kl. 20.00 med början julhelgen år 1999, varannan påskhelg från skärtorsdag kl. 13.00 till annandag påsk kl. 20.00 med början påsken år 2000 samt sex veckor varje sommar med skyldighet för Kalle Karlsson att senast den 10 maj meddela under vilka veckor han önskar utöva sommarumgänget.
2. Kalle Karlsson skall senast fem dagar före varje umgängesperiod underrätta Anna Andersson om kostnaderna för hans resa med tåg i andra klass mellan Umeå och Luleå.
3. Anna Andersson skall senast två dagar före varje umgängesperiod till Kalle Karlsson betala $\frac{3}{4}$ av de faktiska kostnaderna enligt punkt 2.
4. Ex. 1: Kalle Karlsson skall till Anna Andersson återbetala beloppet om något umgänge inte kommer till stånd eller om han inte har några kostnader för resan. Ex. 2: Kalle Karlsson skall visa att han haft kostnader enligt punkt 2. I den utsträckning Kalle Karlsson inte förmår att göra det skall han återbetala uppburet belopp till Anna Andersson.

Anmärkning betr. punkt 4: Att umgänge inte kommer till stånd kan bero på exempelvis att barnet blir sjukt. Genom skrivningen under punkt 4, ex. 2, läggs bördan att bevisa kostnaderna på Kalle Karlsson, vilket är naturligt eftersom det är han som har tillgång till biljetter, kvitton m.m. och vetenskap om de faktiska kostnaderna.

Exempel 4 (överenskommelse om resekostnaderna i efterhand, dvs. när umgänget har ägt rum och den förälder som barnet umgåtts med haft kostnaderna)

Vi, Kalle Karlsson, 500612-1537, och Anna Andersson, 510907-1864, kommer härmed överens om följande:

Anna Andersson skall bidra till de kostnader Kalle Karlsson haft för resor i samband med vår dotter Lindas umgänge med Kalle under tiden den 1 oktober 1998 – den 31 mars 1999 med 3 500 kr.

Ex. 1: Betalning skall ske till Kalle Karlsson den 15 april 1999. Ex. 2: Halva beloppet skall betalas till Kalle Karlsson den 15 april och resterande belopp den 1 maj 1999.

Härigenom är frågan om resekostnader för den aktuella tiden slutligt reglerad.

Exempel 5 (överenskommelse om umgänge och resekostnader)

Vi, Kalle Karlsson, 500612-1537, och Anna Andersson, 510907-1864, kommer härmed överens om följande:

1. Kalle Karlsson skall ha rätt till umgänge med vår dotter Kajsa Karlsson, 940305-1625,
 - a. varannan helg från fredag kl. 16.00 till söndag kl. 18.00,
 - b. varannan julhelg från dagen före julafton kl. 16.00 till annandag jul kl. 20.00 med början julhelgen år 1999,
 - c. varannan påskhelg från skärtorsdag kl. 13.00 till annandag påsk kl. 20.00 med början påskan år 2000 samt
 - d. sex veckor varje sommar med skyldighet för Kalle Karlsson att senast den 10 maj meddela när han önskar utöva sommarumgänget.
2. Anna Andersson skall till Kalle Karlsson betala 400 kr i månaden.

Anmärkning: Avtal av denna typ bör undvikas av flera skäl. Bland annat därför att det knappast är möjligt att på förhand bedöma om umgänge verkligen kommer att äga rum eller om föräldern kommer att ha några kostnader för umgänget. Barnet kan t.ex. bli sjukt.

8.11 Vad gäller om "boföräldern" inte kan bidra till kostnaderna?

Något stöd från det allmänna till umgängesresor har inte införts.

Kostnader för umgängesresor omfattas inte heller av rätten till bistånd enligt socialtjänstlagen. Socialnämnden får emellertid ge bistånd till umgängesresor (se 6 g § socialtjänstlagen). Beslutet får överklagas genom kommunalbesvär.

Resekostnader har alltså lagts utanför rätten till bistånd enligt 6 b och 6 f §§ socialtjänstlagen. I förarbetena påminde emellertid Socialutskottet om att socialnämnden enligt 1 § socialtjänstlagen i alla ärenden som rör barn särskilt skall beakta vad hänsynen till barnets bästa kräver (se bet. 1996/97:SoU18 s. 46).

9. Samarbetssamtal

9.1 Åtgärder för att öka samarbetssamtalens tillgänglighet och kvalitet

Några lagändringar för att utveckla samarbetssamtalens tillgänglighet och kvalitet har inte ansetts behöva göras.

I förarbetena till 1998 års reform diskuteras emellertid andra åtgärder för att öka samtalens tillgänglighet och kvalitet. De frågor som behandlas berörs kort i det följande.

Information om samtalen

Det anses viktigt att information om möjligheterna till samarbetssamtal finns tillgänglig och sprids bland berörda föräldrar.

Enligt propositionen bör det vara en uppgift för Socialstyrelsen att utarbeta informationsmaterial om den service kommunerna ger genom samarbetssamtalen. Särskilt bör därvid uppmärksammas att många invandrare har behov av information på sitt eget modersmål.

I sitt av riksdagen godkända betänkande förutsätter Lagutskottet att Socialstyrelsen vidtar de åtgärder som behövs för att information om samarbetssamtal skall komma invandrare till del.

Ansvar för att information om möjligheterna till samarbetssamtal når ut till berörda föräldrar bör enligt propositionen i första hand vila på Socialstyrelsen.

Samarbetssamtal efter initiativ av domstol

En domstols möjlighet att besluta om samarbetssamtal förutsätter inte samtycke från föräldrarnas sida. Utgångspunkten är att ett förordnande om samarbetssamtal bör meddelas så snart det kan antas tjäna något syfte (se prop. 1990/91:8 s. 30).

I vissa situationer kan det dock vara olampligt att besluta om samarbetssamtal. Så kan, enligt uttalanden i 1998 års lagstiftningsärende, vara

fallet om en av föräldrarna misshandlat eller gjort sig skyldig till andra övergrepp mot den andra föräldern.

Enligt propositionen har det inte framkommit något som tyder på att domstolarna i dag skulle negligera de risker som i vissa fall kan vara förknipade med samtalen. Vidare uttalas att det, mot bakgrund av den uppmärksamhet som problemet fått, i alla händelser kan förväntas att domstolarna fortsättningsvis tar all hänsyn till möjliga risker med samtalen. Härtill kommer att det även i vissa fall där övergrepp förekommit enligt propositionen kan vara bra om föräldrarna kan mötas och under sakkunnig ledning ges tillfälle att diskutera igenom barnets situation. Domstolarnas befogenheter att besluta om samarbetssamtal har mot den bakgrunden inte inskränkts. Det får ytterst bli beroende av omständigheterna i det enskilda fallet om domstolen skall ta initiativ till samarbetssamtal eller inte. Det betonas emellertid i lagstiftningsärendet att det är viktigt att domstolarna och socialtjänsten är medvetna om och observeranta på att det kan finnas våld med i bilden.

Vad gäller samarbetssamtal där det förekommit övergrepp görs följande uttalande i lagstiftningsärendet (se prop. 1997/98:7 s. 41):

Samarbetssamtal när det förekommit misshandel eller andra övergrepp ställer givetvis stora krav såväl på föräldrarna som på samtalsledarna. Som anfördes när möjligheten för domstol att ta initiativ till samarbetssamtal infördes är det mycket viktigt att den som leder samtalen är lyhörd för båda föräldrarnas erfarenheter och synpunkter och kan det vara lämpligt att samtala enskilt med en av föräldrarna eller båda (se prop. 1990/91:8 s. 30 f.). Självklart måste samtalen arrangeras så att en förälder som utsatts för våld eller andra övergrepp kan känna sig trygg i samband med samtalen. Det är vidare viktigt att en förälder som har ett godtagbart skäl till att inte vilja delta i samarbetssamtal – t.ex. en förälder som har anledning att känna fruktan för sin säkerhet – inte känner sig tvingad att delta av rädsla för att han eller hon skall anses sätta det egna intresset före barnets (se prop. 1990/91:8 s. 30 f.).

Det finns inte några inskränkningar i domstolarnas befogenheter att besluta om samarbetssamtal när en förälder eller båda har utländsk bakgrund. Däremot är det enligt regeringen och riksdagen viktigt att samtalsledarna har den särskilda kunskap och kompetens som krävs i dessa fall och att metoder för samarbetssamtal med dessa föräldrar utvecklas.

Frågor om samarbetssamtal med invandrare och flyktingar bör enligt riksdagen utgöra ett viktigt inslag i Socialstyrelsens metodutvecklande arbete.

JO 1995/96 s. 74: Enligt JO bör domstolen normalt inte vid beslut om samarbetssamtal i vårdnadsmål ge direktiv om inriktningen av samtalen.

En tidsgräns för samtalen

Frågan om en gräns för hur länge samarbetssamtal efter beslut av domstol skall kunna pågå diskuteras i förarbetena.

I propositionen framhålls att det är viktigt att samarbetssamtal inte tillåts fortsätta, om hoppet att föräldrarna skall nå fram till en överenskommelse är litet. Det har dock inte ansetts lämpligt att i lagen ange en bestämd tidsgräns för hur länge samarbetssamtal skall få pågå. Intresset av att samtalen och därmed målets fortsatta handläggning inte skall dra ut på tiden alltför länge tillgodoses genom att domstolen vid en vilande-förklaring av målet skall bestämma en tidpunkt då målet skall tas upp på nytt. Härigenom ges domstolen möjlighet att ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. I propositionen påminns om vad som sades när bestämmelsen om samarbetssamtal infördes i föräldrabalken, nämligen att det i allmänhet inte torde finnas anledning att förklara målet vilande för längre tid än tre till fyra månader (se prop. 1990/91:8 s. 65). Vid behov kan tiden förlängas. Så bör givetvis bara ske i de fall då fortsatta samtal kan antas vara till nytta.

Samtalsledare

Regeringen och riksdagen framhåller att kompetensen hos dem som arbetar med samarbetssamtal är av avgörande betydelse. Det ankommer på huvudmännen – dvs. kommunerna – att svara för att kompetensen upprätthålls och vidareutvecklas.

För att upprätthålla och utveckla kompetens behövs inte bara utbildning utan även möjlighet att praktisera samarbetssamtal med en viss regelbundenhet. Det kan vara svårt för små kommuner som kanske har ett eller ett par samarbetssamtal under ett år att upprätthålla en tillräcklig kompetens. En möjlighet är i sådana fall att flera kommuner samarbetar i frågan.

En annan fråga som tas upp i lagstiftningsärendet gäller kvinnliga resp. manliga samtalsledare.

Ofta leds samarbetssamtalen i dag av två kvinnliga samtalsledare. En-

ligt propositionen är det en angelägen uppgift för kommunerna att söka få in fler manliga samtalsledare i samarbetssamtalen. Enligt riksdagen är det önskvärt att samtalen leds av en kvinna och en man.

Väntetider

Det är viktigt att samarbetssamtalen inleds så snart som möjligt efter det att samtalet har aktualiserats. Väntetiden för samtal är enligt den utvärdering Vårdnadstvistutredningen gjort högst tre veckor i åtta av tio kommuner. Det är ett bra resultat. Enligt propositionen är det dock en betydelsefull uppgift för kommunerna att se till att samtal kan inledas så snart det över huvud taget är möjligt.

Barnets rätt att komma till tals

Enligt artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) skall barn ha rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som rör det och skall barnets åsikter tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

I förarbetena till bestämmelserna om samarbetssamtal uttalades att samtalen i första hand är att uppfatta som ett instrument för föräldrarna att gemensamt och i samråd besluta om vårdnad och umgänge. Det behov som barnet kan ha av att tala med någon utomstående får enligt förarbetena primärt tillgodoses på något annat sätt (se prop. 1990/91:8 s. 27 f.).

I 1998 års lagstiftningsärende görs följande uttalande (prop. 1997/98:7 s. 43):

Samarbetssamtal syftar till att föräldrarna skall bli överens i frågor om vårdnad m.m. Det kan mot den bakgrunden vara mindre lämpligt att den som anordnar samarbetssamtal också skall ha en uttrycklig skyldighet att utreda barnets inställning. En annan sak är att samarbetssamtal naturligtvis ändå till stor del handlar om hur frågor om vårdnad och umgänge bäst skall anordnas i framtiden. Barnet måste därför, om det inte är olämpligt, på något stadium komma med i samtalen. Som regel bör detta ske när föräldrarna börjat samarbeta och kan föra konkreta diskussioner i tvistefrågorna. Av Vårdnadstvistutredningens utvärdering framgår att barn i endast begränsad omfattning får möjlighet att komma till tals vid samarbetssamtalen. Detta förhållande är inte tillfredsställande. Metoder för hur barnet skall informeras och få möjlighet att komma till tals bör utvecklas.

Att utveckla metoder för samarbetssamtal och överväga hur barn skall informeras och få möjlighet att komma till tals vid samtalen bör enligt propositionen vara en uppgift för Socialstyrelsen.

Uppföljning m.m.

För att samarbetssamtalens effekt på längre sikt skall kunna mätas är det, enligt propositionen, av vikt att kommunerna dokumenterar i vart fall resultatet av samarbetssamtalen. Metoder och rutiner för detta arbete behöver utvecklas.

Slutligen framhålls i lagstiftningsärendet att Socialstyrelsen har en viktig uppgift när det gäller information, metodutveckling, utbildning av personal m.m. Det ter sig enligt förarbetena naturligt att Socialstyrelsen tar ledningen i det arbete som behöver komma till stånd för att ytterligare utveckla samarbetssamtalen som ett instrument för att uppnå resultat som främjar barnets bästa vid tvister om vårdnad m.m.

9.2 Samarbetssamtalen lyfts fram i föräldrabalken

I föräldrabalken har en uttrycklig bestämmelse förts in som upplyser om att föräldrar har möjlighet att genom samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Därutöver har inga lagändringar gjorts för att öka antalet samarbetssamtal. Samtalen har alltså inte gjorts obligatoriska. Inte heller har samarbetssamtal gjorts till en förutsättning för att rättshjälp skall lämnas.

Den utvärdering av samarbetssamtalen som Vårdnadstvistutredningen redovisar i sitt betänkande talar för att sådana samtal bör komma till stånd så snart som möjligt när föräldrarna inte kan komma överens i frågor om vårdnad m.m. Ju tidigare samtalen kommer till stånd, desto större är i regel möjligheterna att föräldrarna når fram till en överenskomst.

För att markera att samarbetssamtal bör vara den första åtgärd som vidtas när föräldrarna inte kan enas har en bestämmelse som upplyser om att föräldrar har möjlighet att genom sådana samtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad m.m. tagits in i 6 kap. föräldrabalken.

Därutöver har inga lagändringar genomförts för att öka användningen av samarbetssamtal. Samtalen har alltså inte gjorts obligatoriska i den

meningen att en rättegång om vårdnad m.m. inte får inledas innan samarbetssamtal har ägt rum.

Att samtalen inte har gjorts obligatoriska motiveras bl.a. med att den nuvarande ordningen som bygger på frivillighet fungerar väl och att det inte är självklart att ett obligatorium skulle leda till någon ökning av antalet överenskommer.

9.3 Ändringar som påverkar samarbets-samtalen

Kommunernas skyldighet att sörja för att föräldrar kan erbjudas samarbetssamtal avser numera även samtal om

- a) barnets boende (vid gemensam vårdnad) och
- b) fördelningen av de resekostnader som kan uppkomma i samband med umgänget. Frågan om resekostnader har ett nära samband med frågan om umgänget skall ordnas. Det torde därför många gånger vara naturligt att man under samarbetssamtalen kommer in på frågan om resekostnaderna (se 6 kap. 17 § föräldrabalken).

Också de vidgade möjligheterna för domstol att besluta om gemensam vårdnad och umgänge (se avsnitten 11.1 och 11.3.2) kommer att få betydelse för samarbetssamtalen.

9.4 Samarbetssamtal och sekretess

1998 års reform innebär inga ändringar såvitt gäller sekretessen vid samarbetssamtal.

Bestämmelser om sekretess inom socialtjänstens område finns i 7 kap. 4 § sekretesslagen.

Bestämmelserna innebär följande:

1. Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgifter om enskildas personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgifterna kan röjas utan att den enskilde eller någon honom eller henne närstående lider men (socialtjänstsekretess).

Med socialtjänst förstås bl.a. verksamhet som enligt lag handhas av socialnämnden. Socialtjänstsekretess gäller vid exempelvis vård-

nads-, boende och umgängesutredningar och vid prövning av huruvida föräldrarnas avtal om vårdnad m.m. kan godkännas.

2. Inom den kommunala familjerådgivningen gäller sekretess för uppgifter som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen (s.k. familjerådgivningssekretess).

Sekretessen är i dessa fall absolut. Uppgifterna är hemliga oavsett om det skulle vara till men eller inte för den enskilde om de kom ut.

Sekretess gäller även mellan myndigheter och mellan olika verksamhetsgrenar inom samma myndighet, om de är att betrakta som självständiga i förhållande till varandra. Familjerådgivningen har sedan länge betraktats som en självständig verksamhetsgren.

Sekretessbestämmelserna innebär i praktiken för familjerådgivarens del att han eller hon inte kan delta i en utredningen eller pröva om ett avtal kan godkännas, såvida inte den enskilde efterger sekretessen (14 kap. 4 § sekretesslagen).

Familjerådgivningen har till syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer. Samarbetssamtalen är inriktade på barnen och syftar i första hand till att skapa enighet i frågor om vårdnad m.m. (se 12 a § socialtjänstlagen).

JO har i ett uttalande år 1994 anfört att det inte är avgörande för sekretessbedömningen hur verksamheten organiserats. Vilken sekretess som råder måste enligt JO bedömas med hänsyn till bl.a. samtalens inriktning och syfte, formerna för samtalen och huruvida de kan ses som en del av eller ett led i annat ärende hos förvaltningen (JO:s beslut den 15 december 1994, dnr 3280-1993).

Sekretessen beror alltså på samtalens *karaktär*. Har samtalet karaktär av familjerådgivning gäller den strängare familjerådgivningssekretessen. I andra fall gäller socialtjänstsekretess. Även ett samtal som äger rum inom socialtjänsten kan falla in under definitionen av familjerådgivning och alltså omfattas av familjerådgivningssekretess (se prop. 1997/98:7 s. 97).

I olika undersökningar framkommer att många kommuner uppger att de inte kan erbjuda samarbetssamtal under familjerådgivningssekretess. (Detta torde botten i att verksamheten med familjerådgivning måste vara organiserad på ett sådant sätt att den skiljer sig från övrig verksamhet inom familjerättssektionen.) Att observera är att familjerådgivningssekretess gäller även i dessa kommuner om samtalet trots allt får karaktär av familjerådgivning (se prop. 1997/98:7 s. 95).

I vissa fall sker samarbetssamtal inom ramen för familjerådgivnings-

verksamheten. Det är då naturligt att samtalen oftast har karaktär av sådan rådgivning med vidhängande strängare sekretess (bet. 1997/98:LU12 s. 23).

Det är viktigt att det innan samtalen påbörjas klargörs vilken inriktning samtalen skall ha och vad som är syftet med dem. Det är också viktigt att föräldrarna informeras om att samtalens karaktär är avgörande för vilken sekretess som gäller (se prop. 1997/98:7 s. 97).

Enligt riksdagen är det angeläget att samtalsledarna ges fördjupade kunskaper om de sekretessregler som gäller för olika typer av samtal. Det finns, enligt riksdagens mening, anledning för Socialstyrelsen att uppmärksamma frågorna i samband med utbildningsinsatser och i det metodutvecklande arbetet (bet. 1997/98:LU12 s. 23).

JO 1994/95 s. 506 (ang. redovisning till domstolen av vad som förekommit vid samarbetssamtal): En domstol hade uppdragit åt en socialförvaltning att anordna samarbetssamtal med anledning av en tvist rörande vårdnad om barn. De samtal som familjerättsenheten anordnats var enligt JO att jämställa med sådan familjerådgivning för vilken familjerådgivningssekretess gäller. JO uttalade i sitt beslut följande. "Från sekretessynpunkt anser jag att det är mycket tveksamt att myndigheten i något avseende berör vad som förekommit under samarbetssamtal. Någon invändning mot att domstolen underrättas när samtalen är avslutade kan inte resas. Stor återhållsamhet måste däremot iaktas när det gäller lämnande av andra uppgifter. Enligt min uppfattning bör därför information rörande parternas ståndpunkter under samtalen eller liknande uppgifter inte lämnas till den domstol som initierat samarbetssamtalen. – Det ankommer närmast på parterna att i rättegången framföra sina ståndpunkter i tvistefrågorna. Något behov av att familjerätten redovisar vad parterna i denna del anfört vid samarbetssamtalen synes regelmässigt inte föreligga. Det bör närmast ankomma på parterna eller deras ombud att agera. Jag vill dock inte utesluta att det kan finnas situationer där det kan vara lämpligt att handläggarna tar initiativ till att uppgifter rörande vissa frågor skall vidarebefordras till rätten. Uppgifter från samtalen, som omfattas av den särskilda sekretessen i 7 kap. 4 § sekretesslagen, får emellertid lämnas ut endast om det föreligger ett uttryckligt samtycke därtill."

9.5 Frågeförbudet i rättegångsbalken

Det s.k. frågeförbudet i rättegångsbalken gäller även för en samtalsledare som inom socialtjänsten har lett ett samarbetssamtal. En förutsättning är dock att samtalet har ägt rum under familjerådgivningssekretess.

Familjerådgivare enligt socialtjänstlagen och deras biträden får inte höras som vittnen om något som har anförts trots dem i deras yrkesutövning

eller som de har fått veta i samband därmed, annat än om det är medgivet i lag eller den till vars förmån tystnadsplikten gäller samtycker till det (36 kap. 5 § rättegångsbalken).

Som framgått av avsnitt 9.4 kan ett samtal som har ägt rum inom socialtjänsten falla in under definitionen av familjerådgivning och alltså komma att föras med familjerådgivningssekretess. En fråga har varit om frågeförbudet i rättegångsbalken gäller/skall gälla även samtalsledare inom socialtjänsten som har lett ett samarbetssamtal under familjerådgivningssekretess.

Regeringen anser att frågeförbudet gäller för alla uppgifter som lämnats under familjerådgivningssekretess. Om ett samarbetssamtal med hänsyn till sin karaktär är att anse som familjerådgivning är, enligt uttalanden i lagstiftningsärendet, den som leder samtalet att anse som familjerådgivare i rättegångsbalkens mening. Någon lagändring för att samtalsledare inom socialtjänsten som lett ett samarbetssamtal under familjerådgivningssekretess skall omfattas av frågeförbudet har mot den bakgrunden inte ansetts behövlig.

Trots vad som nu sagts föreligger skyldighet för samtalsledaren att vittna i mål angående vissa grova brott (brott för vilka inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år) samt vissa mål om brott mot någon som inte fyllt 18 år, t.ex. misshandel och sexualbrott.

10. Utredningar om vårdnad, boende och umgänge

10.1 Även boendet kan behöva utredas

Vid gemensam vårdnad kan domstolen numera besluta vem av föräldrarna barnet skall bo hos. Avgörande för domstolens bedömning är vad som är bäst för barnet. Domstolen är skyldig att se till att frågan blir tillbörligt utredd.

Inför ett interimistiskt beslut om boendet kan domstolen begära in upplysningar från socialnämnden i frågan.

Innan frågan avgörs skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans avgörande är nämnden skyldig att lämna domstolen sådana upplysningar.

Om det behövs ytterligare utredning får domstolen uppdra åt socialnämnden (eller något annat organ) att utse någon att göra en utredning.

JO 1989/90 s. 229: Vårdnadsutredning och förslag till yttrande som avser endast den ena av två föräldrars lämplighet som vårdnadshavare skall kommuniceras med den andra föräldern innan socialnämnden yttrar sig.

JO 1994/95 s. 363 (ang. plikten att kommunicera vårdnads- och umgägesutredningar): Enligt JO bör en vårdnads- eller umgägesutredning alltid kommuniceras med parterna innan den ges in till domstolen och detta alldeles oavsett om den innehåller ett ställningstagande i sakfrågan eller inte. Se även avsnitt 10.2.

JO 1995/96 s. 309 (ang. plikten att kommunicera upplysningar i form av ett s.k. snabbyttrande): Enligt JO bör upplysningarna kommuniceras med parterna innan de ges in till domstolen, om det i upplysningarna redovisas ett förslag till lösning av tvisten. Snabbyttrandena är dock i allmänhet mindre ingående än ordinarie utredningar och brukar inte heller ha karaktären av klara ställningstaganden. Frågan om kommunikation bör ske även i de fall upplysningarna inte skall innehålla något ställningstagande får enligt JO avgöras från fall till fall. Även tidsaspekten bör därvid enligt JO beaktas. Se även JO 1996/97 s. 297.

Frågan om resekostnader anses utgöra en del av umgängesfrågan. Till skillnad från umgängesfrågan i övrigt är frågan om fördelningen av resekostnaderna i huvudsak dispositiv (dvs. den är av sådan art att det står parterna fritt att reglera frågan genom förlikning). Den gäller ett betalningsanspråk som det står föräldrarna fritt att komma överens om. Domstolarna har inte någon utredningsskyldighet såvitt gäller umgängesfrågan i denna del. Det torde därför som regel saknas anledning för den som gör en utredning i ett umgängesmål att komma in på frågan om resekostnader. Om det är motiverat är det dock ingenting som hindrar att frågan tas upp i utredningen. Att göra någon utredning om föräldrarnas ekonomiska förhållanden blir inte aktuellt. Den utredning som kan krävas får föräldrarna själva ta fram och presentera för domstolen.

De vidgade möjligheterna för domstol att besluta om gemensam vårdnad får givetvis betydelse även för de utredningar som görs. Medan det tidigare – i de fall där en förälder motsatte sig gemensam vårdnad – fanns två alternativ, nämligen att ge vårdnaden till antingen mamman eller pappan, finns det nu ytterligare ett alternativ, gemensam vårdnad, som kan behöva belysas i utredningen.

Sammanfattning

- ♦ Domstol kan uppdra åt socialnämnden att utse någon att göra en boendeutredning.

10.2 Förslag och konsekvensbeskrivningar

Den som gör en vårdnads-, boende- eller umgängesutredning har inte någon skyldighet att lämna förslag till beslut, inte heller att redovisa vilka konsekvenser olika alternativ får för barnet. Utredaren får alltså själv bedöma om han eller hon skall komplettera det insamlade materialet med en egen slutsats eller en konsekvensbeskrivning.

Domstolen skall innan den avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge ge socialnämnden tillfälle att lämna upplysningar. Behövs ytterligare utredning får domstolen uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att göra en sådan utredning. Domstolen får därvid fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Vidare skall domstolen se till att utredningen bedrivs skyndsamt (se 6 kap. 19 § föräldrabalken).

Den som av nämnden utses att göra utredningen (ofta en socialsekreterare) svarar själv för utredningen och sänder rapporten direkt till domstolen.

Det är alltså upp till den som gör utredningen att avgöra om det insamlade faktamaterialet skall kompletteras med en egen slutsats. Vid den avvägning som görs får hänsyn tas till bl.a. om ett ställningstagande skulle tjäna något egentligt syfte och vad det skulle kunna innebära för föräldrarnas möjligheter att samarbeta i framtiden (se prop. 1990/91:8 s. 45 f.).

JO 1994/95 s. 363 (ang. plikten att kommunicera utredningar): JO anförde i sitt beslut följande. "Uppenbarligen utgör utredningen underlag för den myndighetsutövning som domstolen utövar mot den enskilde i vårdnads- och umgängesrättsmålet. Den som är part i ett vårdnads- och umgängesrättsärende vid allmän domstol berörs alltså så nära av en utredning att han bör äga rätt att få del av och yttra sig över utredningen, innan den inges till domstolen. Därtill kommer att en sådan kommunikation är ägnad att öka förutsättningarna för en objektiv utredning. Det räcker inte att parten kan komma med sina invändningar inför domstolen. Han har rätt att kräva skäligen rådrudd för att anlägga synpunkter på utredningen. Min uppfattning är således att en vårdnads- eller umgängesrättsutredning alltid bör kommuniceras med parterna innan den inges till domstolen, och detta alldeles oavsett om den innehåller ett ställningstagande i sakfrågan."

Inte heller har det införts någon skyldighet att i utredningen redovisa vilka konsekvenser olika lösningar kan få för barnet. Utgångspunkten vid bedömningen av frågor om vårdnad m.m. är barnets bästa. Mot den bakgrunden är det enligt propositionen många gånger naturligt att den som gör utredningen resonerar om vad olika beslutsalternativ kan innebära för barnet. Mot bakgrund av de diskussioner som förts i bl.a. förarbetena till de ändringar i socialtjänstlagen som trädde i kraft den 1 januari 1998 kan det, enligt propositionen, i alla händelser förväntas att utredarna vid behov lämna en konsekvensbeskrivning.

Det kan mot bakgrund av uttalandet vara av intresse att återge vad som sades om begreppet barnperspektiv m.m. i förarbetena till ändringarna i socialtjänstlagen (prop. 1996/97:124 s. 99).

Ordet perspektiv betyder synvinkel. I detta sammanhang kan perspektiv alltså betyda att se ur barnets synvinkel, att se med barns ögon. Men barnperspektiv kan också betyda att vuxna ser barnet, dvs. den vuxne har barnet i sin synvinkel. – – – Socialstyrelsen menar i sin rapport att begreppet barnperspektiv inom socialtjänsten måste innefatta bägge betydelseerna – att vuxna ser barnet och att vuxna

lyssnar till barnets egna synpunkter och bildar sig en personlig uppfattning om barnet.

Regeringen anser att varje beslut som rör ett barn måste grunda sig på en bedömning av vad som är bäst för just det barnet. Olika förslag till lösningar behöver analyseras och vägas mot varandra i en besluts-situation.

Sammanfattning

- ♦ Utredaren avgör själv om han eller hon skall lämna ett förslag till beslut eller en konsekvensbeskrivning.
- ♦ Utredaren bör vid behov – dvs. när det kan vara av värde för domstolen – lämna en konsekvensbeskrivning.

10.3 Riktlinjer för utredningens bedrivande

Möjligheten för domstolarna att lämna riktlinjer för utredningen finns kvar.

Oavsett om domstolen drar upp riktlinjer för utredningen eller inte skall den se till att utredningen bedrivs skyndsamt. Som regel bör domstolen ange en viss tid inom vilken utredningen skall vara färdig.

JO 1995/96 s. 79 (ang. domstolens skyldighet att se till att utredningen bedrivs skyndsamt): Enligt JO:s mening får de förarbetsuttalanden som gjorts anses innebära att en domstol, när den beslutar om en vårdnadsutredning, normalt skall utnyttja sin rätt att bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. JO anser att det också finns goda sakliga skäl för en sådan ordning. Genom att sätta ut en bestämd frist markerar domstolen vikten av att utredningen genomförs snabbt, och den visar därmed också för såväl parterna som socialnämnden att den tar sin lagstadgade skyldighet att bevaka utredningsarbetet på allvar. Om utredningen inte är klar inom den utsatta tiden bör domstolen, enligt JO, ta kontakt med nämnden för att inhämta upplysningar om skälen till detta och, om det finns behov av det, förlänga fristen. Domstolen får således, enligt JO, inte utgå från att fastställandet av tidsfrister och påminnelser till socialnämnden saknar betydelse.

Någon bestämd tidsgräns anges inte i lagen. Tidsfristens längd får bedömas med utgångspunkt från omständigheterna i det enskilda fallet. En handläggningstid på tre till fyra månader torde enligt uttalanden i 1998 års lagstiftningsärende kunna vara ett riktmärke på vad som kan anses rimligt (se prop. 1997/98:7 s. 91).

JO 1982/83 s. 189 (ang. handläggningstiden vid vårdnadsutredningar): JO uttalande i sitt beslut följande. "Enligt min mening bör en vårdnadsutredning, om samarbetssamtal inte äger rum och speciella förhållanden inte föranleder annat, kunna slutföras inom sådan tid att socialnämndens yttrande är domstolen till handa inom tre eller högst fyra månader från det begäran om yttrande inkom till socialförvaltningen. I den utsträckning som samarbetssamtal förekommer måste emellertid godtas att längre tid förflyter, innan domstolen kan få yttrandet. Även i dessa senare fall bör dock tillses att längre tid inte anslås än som är nödvändigt för att uppnå ändamålet med samtalen eller för att konstatera att man inte uppnår syftet med dem. Detta bör i flertalet fall kunna ske inom loppet av tre eller högst fyra månader. Även om både samarbetssamtal äger rum och vårdnadsutredning sker, bör alltså yttrande som regel kunna vara domstolen till handa inom sju eller högst åtta månader."

Sammanfattning

- ♦ Utredningen bör normalt ges in till domstolen inom tre till fyra månader.

10.4 Innehållet i utredningarna

I propositionen framhålls att det är viktigt att utredningsarbetet i tvister om vårdnad m.m. bedrivs effektivt och problemorienterat. Hur noggrant de uppgifter som föräldrarna lämnar till utredaren skall redovisas och hur mycket information om barnet som skall tas med i redovisningen måste avgöras från fall till fall av den som gör utredningen.

JO 1982/83 s. 189 (ang. utformningen av vårdnadsutredningar): JO anför i sitt beslut följande. "Min erfarenhet är – – att många utredningar är alltför vidlyftiga. En bidragande orsak till detta är ofta det stora antal referenser som hörs i utredningarna. Man kan vanligen ifrågasätta värdet av att släkt och vänner hörs i en vårdnadsutredning. Uppgifter från dessa är ofta ägnade att förstärka föräldrarnas konflikt utan att beslutsunderlaget för den skull blir bättre. – Enligt min uppfattning bör utredaren vara återhållsam när det är fråga om att ta in uppgifter från släkt och vänner till föräldrarna i utredningen. I stället bör utredaren – utöver samtal med föräldrarna och eventuellt barnen – i största möjliga utsträckning nöja sig med att kontakta personer som står utanför konflikten och som har särskilda kunskaper om barn, t.ex. personal på barnavårdscentraler, förskolor, skolor och fritidshem. Även i övrigt bör utredaren sträva efter att i möjligaste mån begränsa utredningen, utan att för den skull eftersätta kravet på att ge domstolen ett så tillförlitligt beslutsunderlag som möjligt. – – Utredaren bör – – sträva efter att i möjligaste mån begränsa utredningen till sådant som objektivt sett kan vara av intresse för beslutsfattaren. Omdömen, värderingar och slutsatser från personer som på något sätt är engagerade i skilsmässokonflikten bör undvikas."

Vad gäller upplysningar om barnet kan det här finnas anledning att påminna om att det sedan den 1 januari 1996 finns uttryckliga bestämmelser om att den som gör en utredning i ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för domstolen (se prop. 1994/95:224). Härigenom markeras att barnet skall ha en framträdande plats i utredningarna.

Skyldigheten att ta reda på barnets inställning och redovisa den för domstolen omfattar numera även den som gör en boendeutredning.

Barnets inställning skall klarläggas "om det inte är olämpligt". Det kan här finnas anledning att notera vad som sades i förarbetena till de nuvarande bestämmelserna om barnets rätt att komma till tals (se prop. 1994/95:224 s. 54 f.).

Det är givetvis inte lämpligt att försöka få fram en inställning hos ett barn som inte är gammalt eller moget nog att ha en egen uppfattning i saken. Det går inte att säga någon bestämd ålder för när ett barn bör tillfrågas. Utredaren får bedöma detta från fall till fall. Även i andra situationer än då barnet är mycket ungt kan det vara olämpligt att forska i barnets inställning. Det kan vara fallet om barnet är särskilt känsligt och dess huvudsakliga inställning är känd genom annan utredning. – – – bestämmelsen tar sikte på vad som kan vara olämpligt för barnet.

För att socialnämnden skall kunna lämna upplysningar i de fall detta bör ske måste utredaren sammanträffa med barnet och ställa frågor som kan ge kunskap om barnets inställning. Det är utredarens uppgift att på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till barnets ålder och mognad bedöma om barnet bör tillfrågas om sina synpunkter. Utredaren måste uppträda med varsamhet och med respekt för den lojalitetskonflikt som barnet befinner sig i. Barnet får inte pressas på synpunkter.

Av yttrandet bör framgå sådana observationer som utredaren kunnat göra och som kan ge en bild av barnets inställning. Eventuella uttalade ståndpunkter från barnets sida bör noteras, varvid utredaren bör ange vilken betydelse som enligt hans eller hennes mening bör tillmätas sådana uttalanden.

Har det enligt utredarens bedömning inte varit lämpligt att tillfråga barnet, bör detta och skälen därtill anges.

Vidare anför följande (prop. 1994/95:224 s. 33):

Det anförda betyder inte att utredaren måste söka utröna barnets uppfattning i den aktuella tvisten, dvs. få barnet att ta ställning till hur domstolen skall döma i målet eller ärendet. Det kan tvärtom ofta vara olämpligt. Men utredaren måste försöka få en sådan kontakt med barnet att det är möjligt att dra slutsatser om huruvida barnet har en viljeinriktning som bör tillmätas betydelse för prövningen.

Sammanfattning

- ♦ Utredningar bör göras effektivt och problemorienterat.
- ♦ Om det inte är olämpligt skall utredaren söka ta reda på barnets inställning och redovisa den för domstolen.

10.5 Uppgifter från polisregistret

Socialnämnden kan i vissa ärenden inhämta utdrag ur Rikspolisstyrelsens polisregister (se 21 § polisregisterkungörelsen).

I kungörelsen har, såvitt här är av intresse, hittills nämnts endast ärenden om vårdnad. Polisregisterkungörelsen har nu ändrats och omfattar uttryckligen även ärenden om boende och umgänge.

Uppgifter från polisregistret får inte inhämtas rutinmässigt.

JO 1983/84 s. 186 (ang. lämpligheten av att socialförvaltningen inhämtar utdrag ur polisregistret i vårdnads- och umgängesärenden): *JO* anförde i sitt beslut följande. "Anledningen till att ett vårdnads- eller umgängesrättsärende uppkommer hos nämnden är som regel att föräldrarna i en spänd och känslig situation inte själva kan nå en överenskommelse beträffande sina barn. Det är oftast fråga om personer, som socialnämnden inte tidigare haft befattning med. Någon anledning att utgå från att föräldrarna endast därför att de inte kan komma överens i vårdnads- eller umgängesfrågan skulle vara misskötsamma finns inte. Ett rutinmässigt inhämtande av uppgifter från polisregistret beträffande föräldrarna eller någon av dem i ärenden av denna art kan därför inte vara påkallat eller ens lämpligt. Endast om nämnden på grund av vad som tidigare är bekant eller vad som framkommer vid utredningen i ärendet finner att uppgifter som förekommer i polisregistret kan vara till gagn för utredningen, bör sådana upplysningar inhämtas."

Polisregisterutdrag får inhämtas också beträffande sambo till en förälder.

JO 1989/90 s. 234 (ang. polisregisterutdrag beträffande sambo): *JO* anförde i sitt beslut följande. "När det i en vårdnadsutredning framkommer att den ena

parten är sammanboende med en annan person, måste självfallet utredarna ta hänsyn till detta när man bedömer ifrågavarande parts lämplighet som vårdnadshavare. Med den restriktivitet som följer av ovannämnda JO-uttalande (anm. se JO 1983/84 s. 186), måste med tanke på att utredningen görs för att utröna vad som är bäst för barnet möjligheten att rekvirera uppgifter från polisregistret få utnyttjas även beträffande partens sammanboende.”

Sammanfattning

- ◆ Socialnämnden kan inhämta utdrag ur polisregistret i ärenden om vårdnad, boende eller umgänge.
- ◆ Utdrag får inte inhämtas rutinmässigt.
- ◆ Utdrag får inhämtas även beträffande föräldrarnas sambor.

II. Övriga nyheter, m.m.

II.1 Gemensam vårdnad mot en förälders vilja

Domstol kan numera vägra att upplösa en gemensam vårdnad resp. besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja. En förutsättning för ett sådant beslut är att gemensam vårdnad är bäst för barnet. Det har alltså inte – som ibland sägs – blivit obligatoriskt med gemensam vårdnad. Inte heller kan man tala om en presumtion för gemensam vårdnad. Men den "vetorätt" som en förälder tidigare hade mot gemensam vårdnad har tagits bort.

Tidigare var domstolen tvungen att lösa upp en gemensam vårdnad om någon av föräldrarna begärde det och motsatte sig fortsatt gemensam vårdnad. Domstolen var också förhindrad att döma till gemensam vårdnad om en förälder motsatte sig den vårdnadsformen. Numera kan domstolen även i dessa fall besluta om gemensam vårdnad. En förutsättning för ett sådant beslut mot en förälders vilja är att gemensam vårdnad är bäst för barnet (se 6 kap. 5 § föräldrabalken).

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna och vill en av dem att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, står det domstolen fritt att, efter vad som är bäst för barnet, upplösa den gemensamma vårdnaden och anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna eller låta den gemensamma vårdnaden bestå. Den sistnämnda möjligheten står dock inte öppen om båda föräldrarna motsätter sig gemensam vårdnad.

Motsvarande gäller om båda föräldrarna var för sig begär att få ensam vårdnad om barnet. Om ingen av dem eller endast en av dem motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad, kan domstolen alltså låta den gemensamma vårdnaden bestå, om det är bäst för barnet. Om däremot båda föräldrarna motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad, är domstolen skyldig att upplösa den gemensamma vårdnaden och anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna.

Står barnet under vårdnad av endast en förälder och begär den för-

älder som inte är vårdnadshavare gemensam vårdnad, kan domstolen besluta om gemensam vårdnad även om den andra föräldern motsätter sig detta. Den förälder som är ensam vårdnadshavare kan också på eget initiativ få till stånd gemensam vårdnad. Även här är det barnets bästa som är avgörande.

De vidgade möjligheterna för domstol att besluta om gemensam vårdnad innebär bl.a. att det blir möjligt för en pappa som vid barnets födelse inte är gift med barnets mamma att få gemensam vårdnad om barnet även om mamman motsätter sig det.

I förarbetena påpekas att det *inte alltid är bäst för barnet med gemensam vårdnad* och att lagändringen inte får medföra att det mer eller mindre schablonmässigt beslutas om gemensam vårdnad mot den ena förälderns önskemål. Om den som motsätter sig gemensam vårdnad anför vägande skäl för sin ståndpunkt är det, enligt förarbetena, ofta lämpligast att inte gå emot den personens vilja.

Har motståndet sin grund i sådana förhållanden som misshandel, trakasserier eller andra former av övergrepp från den andra förälderns sida, torde det, enligt riksdagen, vara bäst för barnet att den ena föräldern får ensam vårdnad. I propositionen anfördes att det kan vara bäst för barnet att den ena föräldern får ensam vårdnad, om motståndet hade sin grund i sådana förhållanden men att övergrepp inom familjen inte alltid borde utesluta gemensam vårdnad. Det betonades vidare att en prövning måste göras i varje enskilt fall och att avgörandet alltid skall ske efter vad som är bäst för barnet (se prop. 1997/98:7 s. 50 f. och 107). I sitt av riksdagen godkända betänkande framhåller Lagutskottet som sin mening att i de fall där den ena föräldern utsätter en familjemedlem för våld, trakasserier eller annan kränkande behandling, gemensam vårdnad mot en förälders vilja bör vara utesluten (se bet. 1997/98:LU12 s. 30 f.).

Att det nu öppnats en möjlighet att besluta om gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja får självfallet inte leda till att den förälderns motstånd mot gemensam vårdnad negligeras. Detta motstånd kan bero på en vällovlig önskan att skydda barnet.

I förarbetena framhålls vidare att möjligheten att döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja måste användas med *stor försiktighet och lyhördhet*. Den bedömningen görs att avgörandet i vårdnadsfrågan många gånger kommer att bli detsamma som med tidigare gällande regler, men domstolarna har nu en något större handlingsfrihet än tidigare för att barnets bästa skall kunna tillgodoses.

Om det alltså i vissa fall är olämpligt med gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja, kan det i andra fall vara bäst för barnet att den föräldern inte får sin vilja igenom. Så kan exempelvis vara fallet när mamman har ensam vårdnad och pappan önskar gemensam vårdnad samt mamman motsätter sig detta utan något godtagbart skäl. Ofta kommer det i dessa fall inte i fråga att föra över vårdnaden till pappan ensam, varför gemensam vårdnad är enda sättet för pappan att få del i vårdnaden. Ett sådant arrangemang kan då vara till barnets bästa, trots mammans motstånd. Det är bl.a. för sådana situationer som lagändringen är avsedd (se prop. 1997/98:7 s. 108).

Det är viktigt att komma ihåg att man inte kan förlita sig blint på en viss modell. Gemensam vårdnad löser inte alla problem utan ställer stora krav på föräldrarna. För de flesta barn är det viktigast att ha en bra kontakt med båda föräldrarna och slippa konflikter.

Domstolen får inte besluta om gemensam vårdnad, om båda föräldrarna motsätter sig det. Härmed är dock inte sagt att gemensam vårdnad alltid skulle vara utesluten för att ingen av föräldrarna från början är inresserad av en sådan ordning. Genom samarbetssamtal kan föräldrar ofta närma sig varandra och komma fram till att gemensam vårdnad kan vara värd att pröva i barnets intresse.

Den nya ordningen gäller också vid överflyttning av vårdnaden från en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare till någon av föräldrarna eller till föräldrarna gemensamt. Ändringen innebär att domstolen kan flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt även om en av dem motsätter sig det. En förutsättning är givetvis även här att gemensam vårdnad är bäst för barnet. Motsätter sig båda föräldrarna gemensam vårdnad får domstolen inte besluta om gemensam vårdnad.

Den nya ordningen gäller inte särskilt förordnade vårdnadshavare. Är vårdnaden anförtrodd åt två särskilt förordnade vårdnadshavare och vill någon av dem att vårdnaden inte längre skall vara gemensam är domstolen alltså fortfarande tvungen att anförtro vårdnaden om barnet åt en av dem.

11.2 Beslut om boende vid gemensam vårdnad

Har båda föräldrarna vårdnaden om barnet (gemensam vårdnad) får domstolen besluta om barnets boende. Vad domstolen bestämt om barnets boende kan verkställas enligt bestämmelserna i 21 kap. föräldrabalken.

Hittills har utgångspunkten varit att föräldrar som har gemensam vårdnad skall kunna enas i frågor som rör barnet. Denna utgångspunkt har numera modifierats något. Domstol kan sålunda i dag besluta om vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med om föräldrarna har gemensam vårdnad.

Avgörande för domstolens bedömning skall vara barnets bästa.

Ingenting hindrar att domstolen beslutar att barnet skall bo växelvis hos båda föräldrarna, om detta är bäst för barnet.

Ett domstolsavgörande kan bli aktuellt när föräldrar som har gemensam vårdnad om barnet inte kan enas om hos vem av dem barnet skall bo, eller när föräldrarna vill få sin överenskommelse om boende fastställd av domstol.

Ett domstolsavgörande om vem barnet skall bo tillsammans med (likom ett av socialnämnden godkänt avtal om barnets boende) kan verkställas enligt de bestämmelser som finns i 21 kap. föräldrabalken. Det ligger emellertid något motsägelsefullt i att tvångsvis genomföra ett beslut om boende under det att den gemensamma vårdnaden består. Om en förälder inte rättar sig efter avgörandet, kan detta vara ett tecken på att en prövning av boende- eller vårdnadsfrågan behövs. Begärd verkställighet kan då vägras, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens avgörande meddelades eller socialnämnden godkände föräldrarnas avtal och det av hänsyn till barnets bästa är motiverat att frågan prövas på nytt. Verktällighet får vägras också, om det finns en risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas (21 kap. 6 § föräldrabalken). Är det motiverat att frågan prövas på nytt får den tas upp av tingsrätten på ansökan av bl.a. socialnämnden.

I övrigt kan här hänvisas till vad som sagts om boende under avsnitt 5.

Det bör observeras att domstolarna precis som tidigare har möjlighet att i vårdnadsfall interimistiskt besluta om hos vem av föräldrarna barnet skall bo i stället för att lösa upp den gemensamma vårdnaden.

11.3 Umgänge

11.3.1 Barnets rätt till umgänge och föräldrarnas gemensamma ansvar för umgänget

I föräldrabalken slås numera uttryckligen fast att barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Vidare betonas föräldrarnas gemensamma ansvar för att barnets behov av umgänge så långt möjligt tillgodoses. Härigenom understryks att också en förälder som barnet inte bor tillsammans med har en skyldighet att umgås med barnet.

Umgänget är i första hand till för barnet. Det är såldes främst barnets intresse och behov av umgänge som skall tillgodoses. Genom den nya bestämmelsen markeras barnets rätt tydligare än tidigare. Nu anges uttryckligen i lagen att barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.

Utgångspunkten för föräldrabalkens regler om umgänge är att det är viktigt att barnet har kontakt med båda föräldrarna även om dessa inte bor tillsammans. Det innebär dock inte att det alltid är bäst för barnet att umgås med den förälder som barnet inte bor tillsammans med. Ibland kan det vara bäst för barnet att inget umgänge äger rum eller om umgänge kommer till stånd först när barnet har blivit äldre. Så kan vara fallet om föräldern har gjort sig skyldig till övergrepp mot barnet eller den andra föräldern. I sådana fall kan umgänget vara direkt skadligt för barnet. Därmed inte sagt att umgänge bör uteslutas i alla fall där det förekommit övergrepp. Det måste som alltid bli beroende av en individuell prövning med utgångspunkt från vad som är bäst för barnet (se prop. 1997/98:7 s. 114 f.).

Tidigare angavs i lagen endast att vårdnadshavaren hade ett ansvar för att barnets behov av umgänge så långt möjligt blev tillgodosett. Numera betonas båda föräldrarnas ansvar.

Även den förälder som barnet inte bor tillsammans med har alltså ett uttryckligt ansvar för att barnets behov av umgänge med honom eller henne blir tillgodosett. Ansaret är inte sanktionerat. Trots detta är förhoppningen att en uttrycklig regel om föräldrarnas ansvar kan inverka positivt. Den kan också utgöra ett stöd för en förälder som vill umgås med sitt barn men som möter motstånd från den andra föräldern liksom för en förälder som arbetar för att få till stånd ett umgänge mellan sitt barn

och den andra föräldern. På motsvarande sätt kan bestämmelsen utgöra ett stöd i socialtjänstens arbete med föräldrarna.

Föräldrarnas ansvar gäller oavsett om de har gemensam vårdnad om barnet eller om en av dem har ensam vårdnad.

Barnets rätt till umgänge med en förälder gäller även om vårdnaden om barnet har anförtrotts åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Precis som tidigare har särskilt förordnade vårdnadshavare ett ansvar för att barnets behov av umgänge med föräldrarna så långt som möjligt tillgodoses. Föräldrarnas ansvar för att barnet behov av umgänge tillgodoses gäller även i dessa fall.

Barn har behov av att umgås inte bara med föräldrar utan även med andra personer som står dem särskilt nära. I föräldrabalken slås uttryckligen fast att vårdnadshavarna har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med närstående så långt möjligt tillgodoses. Far- och morföräldrar hör enligt uttalanden i 1998 års lagstiftningsärende till dem som ett barn normalt måste få träffa. Om det bristande umgänget beror på att vårdnadshavaren inte tar sitt ansvar är det enligt propositionen en viktig uppgift för socialtjänsten att försöka få vårdnadshavaren att se till barnets behov (se prop. 1997/98:7 s. 61).

Rätten att i dessa fall föra talan vid domstol är anförtrodd åt socialnämnderna. Någon ändring i det avseendet innebär inte 1998 års reform, även om den ordningen kritiserades under remissbehandlingen. Med hänsyn till frågans vikt och till de svårigheter som kan finnas vid tillämpningen följer regeringen dock utvecklingen.

11.3.2 Beslut om umgänge vid gemensam vårdnad

Domstol kan numera besluta om umgänge även i de fall då föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet.

Tidigare kunde en förälder som inte bodde tillsammans med barnet inte få ett domstolsavgörande beträffande umgänge, om föräldrarna hade gemensam vårdnad om barnet. Ville föräldern få umgänget reglerat, måste han eller hon begära att få ensam vårdnad och i andra hand, för den händelse vårdnaden tillerkändes den andra föräldern, yrka umgänge med barnet. Genom detta förfarande kunde föräldern visserligen få till stånd ett av domstol reglerat och verkställbart umgänge men riskerade samtidigt att gå miste om sin del i vårdnaden.

11.3.3 Individuellt anpassat umgänge

En fråga som diskuteras i förarbetena till 1998 års reform är flexibiliteten i domstolarnas beslut om umgänge.

I olika lagstiftningsärenden har betydelsen av att umgängesfrågan bedöms med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet och vikten av att umgänget blir individuellt anpassat och flexibelt betonats. Också Högsta domstolen har tagit avstånd från schablonmässigt bestämda umgångestider och framhållit betydelsen av att prövningen företas med beaktande av omständigheterna i det särskilda fallet (se NJA 1988 s. 559).

Några åtgärder för att ytterligare betona vikten av att regleringen av umgänget präglas av flexibilitet m.m. har mot den bakgrunden inte ansetts behövliga.

I förarbetena görs dock den bedömningen att möjligheten för föräldrar att träffa avtal om umgänget och skyldigheten att ta hänsyn till barnets vilja bör kunna bidra till en mer flexibel reglering av umgänget.

11.3.4 Annan kontakt än umgänge

Det är tveksamt om ett beslut om umgänge (eller ett av socialnämnden godkänt avtal) kan omfatta annan kontakt än direkt umgänge, t.ex. kontakt genom brev eller telefonsamtal.

I förarbetena till 1998 års reform diskuteras om det i föräldrabalken borde införas en uttrycklig regel om att domstol i särskilda fall skall kunna besluta om annan kontakt än umgänge mellan barnet och en förälder som barnet inte bor tillsammans med.

Någon sådan regel har dock inte införts.

Ingenting hindrar dock att föräldrarna kommer överens om annan kontakt än umgänge och att frågan om sådan kontakt tas upp i samarbetsamtal.

11.3.5 Umgängesavdrag

En bidragsskyldig förälder som haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn eller under en kalendermånad haft barnet hos sig i minst sex hela dygn får göra ett avdrag från det underhållsbidrag som han eller hon skall betala.

En motsvarande utvidgning av rätten till umgängesavdrag har ge-

nomfört även när det gäller återbetalning enligt lagen om underhållsstöd.

Tidigare gällde som huvudregel att en bidragsskyldig förälder fick tillgodoräkna sig umgängesavdrag först om han eller hon haft barnet hos sig under minst fem hela dygn i följd.

I dag är det inte ovanligt att ett barn vistas i stor omfattning hos den förälder som det inte bor hos. Det är emellertid inte alltid så att vistelsen omfattar fem hela dygn i följd. I vissa fall är inte heller så långa vistelseperioder den bästa lösningen för barnet.

Det är mot den bakgrunden man skall se den nya sexdygnsregeln. Att umgängesavdrag inte får göras så snart umgänge har ägt rum hänger samman med att avdragen ofta vållar konflikter mellan föräldrarna. Avdragsrätten tar därför sikte på de fall där den bidragsskyldige har störst behov av avdrag, nämligen när barnet vistas hos honom eller henne i stor omfattning utan att fråga är om ett växelvis boende. Vid växelvis boende är ju normalt ingen av föräldrarna skyldig att betala underhållsbidrag till barnet och något umgängesavdrag kan således inte göras.

Avdrag får nu göras även när barnets vistelse uppgår till sex hela dygn under en kalendermånad. Det är då, enligt förarbetena, normalt inte fråga om ett växelvis boende, även om så ibland kan vara fallet (se avsnitt 5.8).

I likhet med vad som gällt tidigare avses med ett dygn tiden mellan kl. 00 och kl. 24. Det innebär att det dygn barnet överlämnas från den ena föräldern till den andra inte ger någon rätt till avdrag. Detta kan framstå som orättvist. Fördelen med kalenderdygnsberäkningen är dock att det sällan får betydelse vid vilken tidpunkt på dygnet som barnet skall anses ha överlämnats från den ena föräldern till den andra. Få barn lämnas eller hämtas ju vid midnatt. Överger man kalenderdygnsberäkningen till förmån för t.ex. 24-timmarsberäkning kan det föra med sig tvister mellan föräldrarna om vid vilken tidpunkt barnet lämnades eller hämtades.

Om umgänge förekommit under sex hela dygn under en kalendermånad får ett avdrag motsvarande 1/40 av det månatliga underhållsbidraget göras för varje helt dygn av vistelsen.

Exempel: Barnet vistas hos den bidragsskyldige från den 1 januari kl. 15 till den 5 januari kl. 18, från den 19 januari kl. 20 till den 22 januari kl. 10, från kl. 15 till kl. 20 den 25 januari och från den 27 januari kl. 21 till den 29 januari kl. 9.

Ett avdrag får då göras för sex hela dygn (den 2–4, 20, 21 och 28 januari). Är underhållsbidraget (eller återbetalningsskyldigheten enligt lagen om underhållsstöd) 500 kr för januari månad blir avdraget 75 kr.

$$500 \times 6/40 = 75 \text{ kr}$$

11.3.6 Resekostnader

Den förälder som barnet bor hos skall ta del i de resekostnader som kan uppkomma i samband med att barnet umgås med den andra föräldern.

Frågan om resekostnadernas fördelning kan bli föremål för domstolsprövning.

Se avsnitt 8.

11.3.7 Kontaktperson vid umgänge

I förarbetena till 1998 års reform diskuteras olika frågor som gäller kontaktpersoner. Reformen innebär inte några ändringar i dessa delar.

När en domstol beslutar om umgänge kan domstolen föreskriva att umgänget skall ske i närvaro av t.ex. en av socialnämnden utsedd person. Domstolen kan emellertid inte ålägga en kommun att utse en kontaktperson vid umgänget. Om umgänget inte kommer till stånd i enlighet med vad domstolen bestämt beroende på att nämnden inte utser någon kontaktperson, kan detta få till följd att umgängesfrågan måste omprövas med utgångspunkt i den ändrade förutsättningen att nämndens medverkan inte kan påräknas (se NJA 1987 s. 15).

En fråga är vilka kontakter som bör förekomma mellan domstolen och socialnämnden innan ett beslut om umgänge kombineras med ett förordnande om kontaktperson. Såväl Högsta domstolen som JO har framhållit viken av att ett beslut föregås av en kontakt med socialnämnden.

En annan fråga gäller nämndens skyldighet att utse kontaktperson.

Domstolen kan inte ålägga kommunen att utse en kontaktperson att närvara vid umgänget. Redan i socialnämndens övergripande ansvar enligt 3 och 12 §§ socialtjänstlagen ligger emellertid en skyldighet att medverka till att ett barns behov av umgänge med en förälder som det

inte bor tillsammans med blir tillgodosett. Om en domstol har beslutat att umgänge skall utövas i närvaro av en person utsedd av socialnämnden, har nämnden vid behandlingen av frågan att utgå från att umgänge skall äga rum i den utsträckning och på det sätt som domstolen beslutat och att detta är i överensstämmelse med barnets bästa (se NJA 1987 s. 15).

JO 1992/93 s. 309 (ang. socialnämndens skyldigheter när domstolen beslutat att umgänget skall ske i närvaro av personer som godkänts av socialnämnden): JO anförde i beslutet följande. "Såvitt framgår av socialnämndens yttrande har man från socialförvaltningens sida uppenbarligen bedömt det av domstolen beslutade umgänget som alltför omfattande för att vara till gagn för barnen. Något försök att få till stånd ett umgänge i enlighet med domen har därför inte gjorts. Att på detta sätt åsidosätta domstols dom är givetvis inte godtagbart. – – – Ärendet föranleder mig att allmänt framhålla vikten av att en socialnämnd anstränger sig att uppfylla domstols förordnande. Om det efter domen inträffar nya omständigheter som motiverar en omprövning av ett umgängesförordnande måste detta ske i den för en sådan omprövning föreskrivna ordningen, dvs. i första hand efter talan vid domstol av vårdnadshavaren."

JO 1994/95 s. 285 (ang. en kontaktpersons befogenheter): I en vårdnadstvist kom föräldrarna, som hade gemensam vårdnad om barnet, överens om att mamman skulle träffa barnet i närvaro av en kontaktperson som socialnämnden utsåg. JO ansåg att kontaktpersonen inte hade möjlighet att använda maktmedel för att hindra mamman från att vid ett umgängestillfälle vara ensam med barnet och kritiserade socialförvaltningen för att den inte hade upplyst föräldrarna om kontaktpersonens befogenheter.

11.4 Övergångsregler

Lagändringarna träder i kraft den 1 oktober 1998. Den upphävda lagen om medling mellan samlevande skall emellertid tillämpas i fråga om medling som påbörjats före utgången av september månad 1998. I övrigt har några särskilda övergångsregler inte meddelats. De nya bestämmelserna i föräldrabalken är alltså tillämpliga fr.o.m. den 1 oktober. Reglerna skall tillämpas även i pågående mål, om inte processuella bestämmelser – vilket torde vara mycket ovanligt – lägger hinder i vägen.

De ökade möjligheterna för domstolarna att döma till gemensam vårdnad, liksom möjligheterna att besluta om umgänge och boende när föräldrarna har gemensam vårdnad, kan få betydelse också för de samarbetssamtal och utredningar som påbörjats före den 1 oktober. Vad gäller vårdnadsmål kan det t.ex. nu finnas anledning för utredaren att ta

upp och belysa förutsättningarna för föräldrarna att ha gemensam vårdnad om barnet och vad en sådan lösning skulle innebära för barnet.

En vanlig missuppfattning är att reformen innebär att alla föräldrar automatiskt får gemensam vårdnad om sina barn. Så är inte fallet. Vill en förälder få en ändring i vårdnaden krävs en aktiv handling (en gemensam anmälan till skattemyndigheten, ett domstolsavgörande eller ett av socialnämnden godkänt avtal).

Att vårdnadsfrågan avgjorts av domstol hindrar inte att en förälder nu väcker talan vid domstol med yrkande om att vårdnad om barnet skall tillkomma föräldrarna gemensamt eller att han eller hon ingår ett avtal med barnets andra förälder om att vårdnaden om barnet i framtiden skall vara gemensam. En förutsättning för att avtalet skall få någon verkan är dock att avtalet godkänns av socialnämnden.

12. Författningar och referenser

Litteratur, m.m.

1998 års reform

- SFS 1998:319–327
 - Lagutskottets betänkande 1997/98:LU12 Vårdnad, boende och umgänge
 - Regeringens proposition 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge
 - Vårdnadstvistutredningens betänkande Vårdnad, boende och umgänge (SOU 1995:79)
 - Underhållsbidrags- och bidragsförskottsutredningen -93:s betänkande Underhållsbidrag och bidragsförskott (SOU 1995:26 s. 321–350, 521–523, 526, 551 f. och 555 f.)
 - Pappagruppens slutrapport (Ds 1995:2)
- Vårdnad, boende och umgänge.* Mats Sjösten, Norstedts Juridik, 1998
- Ny Juridik* 1:98. Nya regler om vårdnad, boende och umgänge. Anita Wickström (s. 7–44)

Ett axplock av övrig litteratur som kan vara av intresse

Barnets boende

Nordisk Sosialt Arbeid 3-96. Separationsbarns boende. Lars Tornstam (s. 193–201)

Barnets bästa, m.m.

Barnet i den sociala barnvården. Gunvor Andersson. Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS), 1996

I fädrens spår ... En intervjubok om invandring och faderskap. Christian Cato-meris. Arbetsmarknadsdepartementet, 1998

Barn- och ungdomspsykiatriska synpunkter på vårdnads- och umgängeskongflikter. SOU 1995:79. Torgny Gustavsson (s. 321–327)

Med barns ögon – om ett barnrelaterat förhållningssätt i familjehemsvården. Sigbritt Hagbard och Ulla Esping. Allmänna Barnhuset, 1992

Med barnet i centrum – ett sätt att leda samarbetssamtal. Gunn Schlyter. Svenska Kommunförbundet, 1992

Barn – skilsmässa, vårdnad och umgänge. Bilaga till Ds 1989:52. Carl Göran Svedin

Några synpunkter på barns behov (se SOU 1979:63 s. 55–58 eller Allmänna råd från socialstyrelsen 1985:2 s. 132–135)

Barnets rätt till båda föräldrarna. Rädda Barnen, 1998

Samtal kring gemensam vårdnad. En konferensrapport från Sättra Bruk 1987. Socialstyrelsen och Allmänna Barnhuset

Att tala med barn i socialt och familjerättsligt arbete. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 1995

Att dela ett barn – tvistiga vårdnadsmål. Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Socialstyrelsen, 1997

Barnets bästa – en antologi. Bilaga till Barnkommitténs huvudbetänkande SOU 1997:116

Barnets bästa – vår framtid. Socialdepartementet, 1997

Underhållsbidrag

Underhåll åt barn och make. Anders Agell, 4 uppl., 1988

Underhållsstöd och underhållsbidrag. Lars Bejstam och Anita Wickström, 1996

Allmänna råd från Socialstyrelsen 1989:6 och de meddelandeblad som kompletterar råden (råden uppdateras inte längre)

Ur föräldrabalken

6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge

Inledande bestämmelser

1 § Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

2 § Barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äktenskap.

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas.

Om ansvaret i frågor som gäller barnets ekonomiska förhållanden finns bestämmelser i 9–15 kap.

2 a § Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas.

2 b § Vid avgörande enligt detta kapitel av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Vårdnadshavare

3 § Barnet står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem båda, om inte rätten dessförinnan har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Om det döms till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna står barnet även därefter under båda föräldrarnas vårdnad, om inte den gemensamma vårdnaden upplöses enligt 5, 7 eller 8 §. Skall barnet även efter domen på äktenskapsskillnad stå under båda föräldrarnas vårdnad, skall rätten i domen erinra om att vårdnaden alltså är gemensam.

4 § Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill föräldrarna gemensamt utöva vårdnaden, skall rätten på talan av dem båda förordna i enlighet med deras begäran, om inte gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

Föräldrarna kan få gemensam vårdnad också genom registrering hos skattemyndigheten efter anmälan av dem båda

1. till socialnämnden i samband med att nämnden skall godkänna en faderskapsbekräftelse, eller

2. till skattemyndigheten under förutsättning att förordnande om vårdnaden inte har meddelats tidigare och att föräldrarna och barnet är svenska medborgare.

5 § Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och vill någon av dem få ändring i vårdnaden, skall rätten efter vad som är bäst för barnet förordna att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna.

Rätten får inte besluta om gemensam vårdnad, om båda föräldrarna motsätter sig det.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda. I mål om äktenskapsskillnad får rätten utan yrkande anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

6 § Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala att vårdnaden skall vara gemensam eller att en av dem skall ha vårdnaden om barnet. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det enligt andra stycket.

Har föräldrarna avtalat om gemensam vårdnad, skall socialnämnden godkänna avtalet, om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innebär avtalet att en av föräldrarna skall ha ensam vårdnad, skall nämnden godkänna avtalet, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

6 a § Upphävd

7 § Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och gäller vad som sägs i första stycket en av dem, skall rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också den föräldern i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Står barnet under endast en förälders vårdnad, skall rätten i fall som avses i första stycket flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i andra mål enligt 5 §.

8 § Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och är det uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, skall rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av socialnämnden.

9 § Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och en av dem dör, skall den andra föräldern ensam ha vårdnaden. Om båda föräldrarna dör, skall rätten på anmälan av socialnämnden eller när förhållandet annars blir känt anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Om barnet står under vårdnad av endast en av föräldrarna och den föräldern dör, skall rätten på ansökan av den andra föräldern eller på anmälan av socialnämnden anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

10 § Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta efter vad som är bäst för barnet. Rätten får inte flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt, om båda föräldrarna motsätter sig det.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av båda föräldrarna eller en av dem eller på talan av socialnämnden.

10 a § Om vårdnadshavare skall förordnas särskilt, utses någon som är lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran. Den som är underårig får inte förordnas till vårdnadshavare.

Två personer kan utses att gemensamt utöva vårdnaden, om de är gifta med varandra eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden.

För syskon skall samma person utses till vårdnadshavare, om inte särskilda skäl talar mot det.

Om vårdnadshavare skall förordnas efter föräldrarnas död och föräldrarna eller en av dem har gett till känna vem de önskar till vårdnadshavare, skall denna person förordnas, om det inte är olämpligt.

10 b § En särskilt förordnad vårdnadshavare har rätt att på begäran bli entledigad från uppdraget.

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och någon av dem vill att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten på talan av en av dem eller båda anförtro vårdnaden åt en av dem efter vad som är bäst för barnet. Rätten kan också i mål om äktenskapsskillnad mellan vårdnadshavarna utan yrkande förordna om vårdnaden enligt vad som nu har sagts, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

10 c § En särskilt förordnad vårdnadshavare skall entledigas, om han eller hon vid utövandet av vårdnaden gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller av någon annan orsak inte längre är lämplig som vårdnadshavare.

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och den ena entledigas eller dör, skall den andra ensam ha vårdnaden. Om båda vårdnadshavarna entledigas eller dör, skall rätten utse en eller två andra personer att vara särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas efter ansökan av socialnämnden.

10 d § Upphävd

Vårdnadens utövande

11 § Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

12 § Barnet ingår självt avtal om anställning eller annat arbete, men endast om vårdnadshavaren samtycker till avtalet. Barnet får självt säga upp avtalet och, om barnet har fyllt sexton år, utan nytt samtycke avtala om annat arbete av liknande art.

Barnet eller vårdnadshavaren får säga upp avtalet med omedelbar verkan, om det behövs med hänsyn till barnets hälsa, utveckling eller skolgång. Har vårdnadshavaren sagt upp avtalet av detta skäl, får barnet inte därefter träffa nytt avtal utan vårdnadshavarens samtycke.

Om verkan av att barnet ensamt har träffat avtal om arbete utan att ha rätt till det finns bestämmelser i 9 kap. 6 och 7 §§.

13 § Står barnet under vårdnad av två vårdnadshavare, skall vad som sägs i 11 eller 12 § gälla dem tillsammans.

Är en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan uppskjutas, bestämmer den andre ensam. Denne får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

14 § Om rätten för barn och vårdnadshavare att få stöd och hjälp hos socialnämnden finns bestämmelser i socialtjänstlagen (1980:620). Socialnämnden förmedlar kontakter med andra rådgivande samhällsorgan.

Barnets boende

14 a § Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna, får rätten på talan av en av dem eller båda besluta vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med. Avgörande skall vara vad som är bäst för barnet.

Föräldrarna får avtala om barnets boende. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

Umgänge

15 § Barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.

Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare har ett motsvarande ansvar.

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och skall umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, skall den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet skall umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, skall upplysningar enligt första meningen lämnas av vårdnadshavaren.

15 a § Rätten skall besluta om umgänge efter vad som är bäst för barnet. Talan om umgänge får föras av en förälder som vill umgås med sitt barn. Om umgänge begärs av någon annan, får talan föras av socialnämnden.

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

15 b § Om barnet bor tillsammans med endast en förälder, skall den föräldern ta del i kostnaderna för de resor som föranleds av barnets behov av umgänge med den andra föräldern. Det skall ske efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.

En dom eller ett avtal om kostnaderna för resor kan jämkas av rätten för tiden efter det att talan har väckts, om ändring i förhållandena föranleder det.

Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad m.m.

16 § Anmälan enligt 4 § andra stycket om gemensam vårdnad för föräldrar som inte är gifta med varandra prövas av skattemyndigheten i det län (anmärkning: fr.o.m. den 1 januari 1999 skattemyndigheten i den region) där barnet är folkbokfört. Anmälan skall göras skriftligen av båda föräldrarna.

Anmälan enligt 4 § andra stycket 2 görs hos valfri skattemyndighet eller allmän försäkringskassa.

Beslut av skattemyndigheten får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Riksskatteverket får från skattemyndigheten ta över uppgiften att föra det allmännas talan i länsrätt och kammarrätt. Riksskatteverket för det allmännas talan i Regeringsrätten.

17 § Frågor om vårdnad, boende eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4, 5, 7, 8 och 10 §§ samt 10 b § andra stycket samt frågor om boende och umgänge handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Frågan om fördelning av resekostnader enligt 15 b § skall anses som en del av frågan om umgänge. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

Övriga frågor om vårdnad handläggs i den ordning som gäller för domstolsärenden.

I mål om vårdnad och boende kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad, boende eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

17 a § Föräldrar kan enligt 12 a § socialtjänstlagen (1980:620) få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.

Socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört prövar om ett avtal mellan föräldrarna enligt 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § andra stycket skall godkännas.

Vid sin prövning av föräldrarnas avtal skall socialnämnden se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda. Utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100) är en annan socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som skall pröva avtalet.

Socialnämndens beslut enligt andra stycket får inte överklagas.

17 b § Har en socialnämnd godkänt ett avtal om vårdnad, skall ett meddelande om avtalets innehåll sändas samma dag till

1. skattemyndigheten i det län (anmärkning: fr.o.m. den 1 januari 1999 skattemyndigheten i den region) där barnet är eller senast har varit folkbokfört,

2. om avtalet gäller ett barn som har fyllt 15 år: Centrala studiestödsnämnden,

3. den allmänna försäkringskassa där vårdnadshavaren är inskriven eller skulle ha varit inskriven om vårdnadshavaren hade uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring. Innebär avtalet att föräldrarna skall ha gemensam vårdnad om barnet, skall meddelandet sändas till den försäkringskassa där modern är eller skulle ha varit inskriven.

18 § Föräldrar kan enligt 12 a § socialtjänstlagen (1980:620) genom samarbetsamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetsamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna.

Om rätten lämnar uppdrag enligt andra stycket, kan den förklara att målet skall vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbetsamtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

19 § Rätten skall se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar.

Om det behövs utredning utöver vad som sägs i andra stycket, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa den. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

20 § I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge får rätten besluta om vårdnad, boende eller umgänge för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden. Rätten skall besluta efter vad som är bäst för barnet.

Beslut enligt första stycket får meddelas utan huvudförhandling. Innan beslutet meddelas skall motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan. Har rätten meddelat ett beslut som ännu gäller när målet eller ärendet skall avgöras, skall rätten ompröva beslutet.

Ett beslut enligt denna paragraf får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslutet får dock när som helst ändras av rätten.

21 § I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge kan rätten, i samband med att den meddelar dom eller beslut i saken och om det finns särskilda skäl, på yrkande av en part förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet. Har vite förelagts i samband med beslut som avses i 20 § första stycket, kan rätten förordna att föreläggandet skall gälla omedelbart.

Beslut om föreläggande enligt första stycket får överklagas endast i samband med överklagande av domen eller beslutet om vårdnad, boende eller umgänge.

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt föreläggandet.

22 § I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. En part kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl.

Skall en part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom

vållat kostnaden helt eller delvis, kan han eller hon förpliktas att tillsammans med parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta om detta även om någon part inte yrkar det.

Denna paragraf tillämpas också när målet eller ärendet handläggs i högre rätt.

7 kap. Om underhållsskyldighet

3 § När underhållsbidrag bestäms enligt 2 § får den bidragsskyldige förbehålla sig ett belopp för eget eller annans underhåll enligt andra–fjärde styckena. Förbehållsbelopp för den bidragsskyldiges eget underhåll innefattar alla vanliga levnadskostnader. Bostadskostnaden beräknas för sig efter vad som är skäligt. De andra levnadskostnaderna beräknas med ledning av ett normalbelopp. För år räknat utgör normalbeloppet 120 procent av gällande basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Om det finns särskilda skäl får ett belopp förbehållas för underhåll åt make som den bidragsskyldige varaktigt bor tillsammans med. Med make jämställs annan som den bidragsskyldige varaktigt bor tillsammans med, om de har barn gemensamt. Förbehållsbeloppet bestäms enligt andra stycket. Normalbeloppet utgör dock 60 procent av basbeloppet.

Oberoende av vad som annars gäller om en förälders underhållsskyldighet mot två eller flera barn får den bidragsskyldige för underhåll åt varje hemmavaraande barn förbehålla sig ett belopp som, tillsammans med vad som utges till barnet av den andra föräldern eller för dennas räkning, för år utgör 40 procent av gällande basbelopp. Rätten kan dock bestämma ett annat förbehållsbelopp om det föranleds av omständigheterna i det särskilda fallet.

4 § Har en förälder som enligt 2 § skall betala underhållsbidrag haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn eller under en kalendermånad haft barnet hos sig i minst sex hela dygn, får föräldern vid fullgörande av sin bidragsskyldighet tillgodoräkna sig ett avdrag för varje helt dygn av barnets vistelse med 1/40 av det underhållsbidrag som räknat för kalendermånad gäller under tiden för vistelsen. Något sådant avdrag får dock inte göras på underhållsbidrag som belöper på senare tid än sex månader från utgången av den kalendermånad då vistelsen upphörde. Det sammanlagda avdragsbelopp som tillgodoräknas föräldern vid ett tillfälle skall, om det slutar på örestal, avrundas till närmast lägre krontal

Om det finns särskilda skäl kan rätten förordna om andra villkor för avdragsrätten än som anges i första stycket. Mot en parts bestridande får ett sådant förordnande dock inte meddelas för tiden innan talan har väckts.

Den bidragsskyldiga föräldern har inte rätt till avdrag när underhållsbidraget har fastställts med beaktande av att han eller hon i väsentlig mån fullgör sin underhållsskyldighet genom att ha barnet hos sig.

Ur socialtjänstlagen

12 § Socialnämnden skall

verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden,

i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom,

med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling,

i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet, samt

i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts.

12 a § Kommunen skall sörja för

1. att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad, boende och umgänge (samarbetssamtal) samt

2. att föräldrar får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § andra stycket föräldrabalken.

Kommunen skall sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig rådgivare kan erbjudas dem som begär det.

Med familjerådgivning avses i denna lag en verksamhet som bedrivs av det allmänna eller yrkesmässigt av enskild och som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer.

48 § Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

1 kap. 4 § föräldrabalken,

2 kap. 1, 4–6, 8 och 9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,

3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,

6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § andra stycket föräldrabalken,

6 kap. 19 § föräldrabalken beträffande beslut att utse utredare i mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge,

7 kap. 7 § föräldrabalken beträffande godkännande av avtal om att underhållsbidrag skall betalas för längre perioder än tre månader,

11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte heller omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 27 § denna lag eller att fullgöra vad som ankommer på nämnden enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller 17 § lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

Ur polisregisterkungörelsen

21 § Utdrag av Rikspolisstyrelsens polisregister meddelas av polismyndighet på framställning av myndighet i följande fall.

Myndighet	Ärende om
Övervakningsnämnd eller frivårdsmyndighet	Övervakning av den som villkorligt frigivits, dömts till skyddstillsyn eller överförs till vård utom anstalt Den som är intagen på anstalt men erhållit tillstånd att vistas utom denna
Socialstyrelsen eller socialnämnd	Adoption, vårdnad om barn, barns boende eller umgänge med barn
Socialnämnd	Medgivande att ta emot barn m.m. enligt 25–28, 30 och 31 §§ socialtjänstlagen (1980:620) samt åtgärder enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
Luftfartsverket	Lämplighetsprövning enligt luftfartskungörelsen (1961:558)
Vägverket	Lämplighetsprövning enligt 64, 68 och 69 §§ körkortsförordningen (1977:722).

Faktisk ekonomisk situation eller verklig förvärvsförmåga?

NJA 1978 s. 392: Målet gällde en 28-årig polisassistent som, för att kvalificera sig för en högre tjänst inom poliskarriären, tagit tjänstledigt från sitt arbete för att studera juridik. Högsta domstolen anförde i sina domskäl att utbildningsväsendet i allt större utsträckning bygger på att den som yrkesarbetar skall kunna avbryta sitt arbete för att vidareutbilda sig. Vid bedömningen av en förälders förmåga att bidra till sitt barns försörjning kunde man därför inte, ansåg Högsta domstolen, bortse från att han eller hon utbildar sig. Detta gällde, enligt Högsta domstolen, även den som tidigare haft ett välbetalt yrke, under förutsättning att vidareutbildningen framstod som välmotiverad och fullföljdes i normal takt. Underhållsbidraget i det aktuella fallet bestämdes med hänsyn till de barntillägg som den bidragsskyldige hade rätt att få enligt studiestödslagen (vilka i och för sig utgjorde återbetalningspliktiga studiemedel).

NJA 1985 s. 768: Målet gällde en bidragsskyldig pappa som lämnat en fast anställning som busschaufför med en årsinkomst på ungefär 85 000 kr och av personliga skäl flyttat ut till Möja för att försörja sig på fiske m.m. med en beräknad framtida inkomst på 30 000 kr om året. Omställningen låg i linje med vad familjen gemensamt planerat. Efter brytningen med barnets mamma fullföljde pappan planerna ensam. Högsta domstolen ansåg att det saknades anledning att tro att pappan försökte undandra sig bidragsskyldigheten eller att hans handlande var ett utslag av lättsinne. De skäl som åberopats för omställningen ansågs emellertid inte vara av sådan art att det var tillräckligt motiverat att låta sonen bära de ekonomiska konsekvenserna av åtgärden. Underhållsförmågan bedömdes därför utifrån antagandet att pappan hade inkomster liknande dem han uppburit i sin anställning som busschaufför.

NJA 1983 s. 194: Målet gällde en bidragsskyldig som lämnat en fast anställning som faktor i tryckeribranschen och startat ett eget företag i samma bransch. Den därav föranledda försämringen av ekonomin ansågs inte motivera en nedsättning av underhållsbidraget. Som anledning till att han slutat sin anställning hade den bidragsskyldige åberopat bl.a. att han önskade övergå till verksamhet som egen företagare. I sina domskäl antecknade Högsta domstolen att ett byte av verksamhet på detta sätt normalt inte får gå ut över barnets anspråk på underhållsbidrag. Om den nya verksamheten ger sämre utbyte än arbetsanställningen, kan detta därför inte, fortsatte Högsta domstolen, annat än i särskilda fall föranleda en nedsättning av underhållsskyldigheten. Hit hör en sådan situation som att det försämrade utbytet beror av omständigheter, vilka faller utom ramen för vad den bidragsskyldige bort ta i betraktande när han eller hon startade den nya verksamheten. Den bidragsskyldiges yrkesområde befann sig i teknisk omdaning och konkurrensen där var stor. Det förelåg därför, ansåg Högsta domstolen, en beaktansvärd risk för att den bidragsskyldiges företag, såsom skedde, skulle misslyckas. Underhållsskyldigheten sattes inte ned.

NJA 1990 s. 201: Målet gällde en bidragsskyldig pappa som arbetade som bröduktörare. Han hade minskat sin arbetstid för att genomgå en treårig kurs i företagsekonomi och redovisning på komvux. Med hänsyn till hans ålder (42 år), dittillsvarande yrkesinriktning och inkomstnivå (9 000–10 000 per månad vid heltidsarbete) förelåg, enligt Högsta domstolen, inte tillräcklig grund för antagandet att de studier som föranlett att arbetstiden reducerats skulle komma att i någon mera väsentlig mån påverka hans ekonomiska situation i framtiden. Minskningen av inkomsterna beaktades därför inte vid bedömningen av underhållsskyldigheten.

NJA 1979 s. 615: Målet gällde en bidragsskyldig som lämnat sin tidigare yrkesverksamhet i byggnadsbranschen för att genomgå arbetsmarknadsutbildning med inriktning på läraryrket, i första hand musikläraryrket. Övergången hade, såvitt framkom, inte varit påkallad av medicinska skäl. Den bidragsskyldige hade antagits till arbetsmarknadsutbildningen efter beslut av arbetsvårdande myndighet. På grund härav och då byggnadsverksamheten i landet väsentligt minskat under 1970-talet utgick Högsta domstolen från att åtgärden var påkallad av arbetsmarknadsmässiga skäl. Den utbildning den bidragsskyldige genomgick hade valts i samråd med arbetsvårdande organ med ledning av resultatet av verkställd anlagsundersökning. Den godtogs därför trots sin längd (totalt omkring sju år) och bidragsskyldigheten sattes ned.

NJA 1990 s. 205: Målet gällde en bidragsskyldig pappa som var anställd som taxichaufför. Han hade en årlig inkomst på omkring 90 000 kr. Utredningen visade inte annat än att han var arbetsför. Det var i målet upplyst att den genomsnittliga årslönen för en heltidsanställd taxichaufför i den stad där den bidragsskyldige arbetade uppgick till ca 111 000 kr. Den bidragsskyldige lämnade inte någon förklaring till att hans inkomst låg under genomsnittslönen inom yrket. Han fick därför, ansåg Högsta domstolen, antas ha möjlighet att nå upp till en inkomst motsvarande genomsnittslönen inom sitt yrke, och denna förvärvsförmåga lades till grund för bedömningen av hans underhållsskyldighet.

NJA 1991 s. 40: En bidragsskyldig pappa drev tillsammans med en kompanjon en taxirörelse. Den bidragsskyldiges verkliga förvärvsförmåga ansågs motsvara en anställd taxichaufförs normalinkomst och underhållsskyldigheten bedömdes utifrån det.

NJA 1990 s. 495: Föräldrarna hade efter äktenskapsskillnaden gemensam vårdnad om sina två barn, som varaktigt bodde tillsammans med pappan i den tidigare familjebostaden. För att kunna tillbringa två dagar i veckan i bostaden tillsammans med barnen, som var åtta och elva år, hade mamman ett deltidsarbete. Arrangemanget ansågs, främst med hänsyn till barnens ålder, vara till barnens bästa. Högsta domstolen ansåg att mamman fick anses ha godtagbar anledning att inte skaffa sig högre inkomster genom att arbeta heltid. Till grund för prövningen av hennes förmåga att betala underhållsbidrag lades därför hennes faktiska ekonomiska förhållanden. Hon ansågs inte ha förmåga att betala underhållsbidrag för barnen, trots att hon skulle ha haft en sådan förmåga om hon utnyttjat möjligheten till anställning på heltid.

NJA 1990 s. 697: En bidragsskyldig pappa hade nedsatt arbetstid till 75 % för att få mer tid att umgås med sin son. I sina skäl uttalade Högsta domstolen att en förälder som utnyttjar sin rätt till föräldraledighet och som till följd därav får vidkännas en inkomstminskning inte alltid har rätt att få sin underhållsskyldighet mot barnet reducerad i motsvarande utsträckning. Enligt Högsta domstolen fick underhållsskyldighetens omfattning bedömas separat i förhållande till frågan om föräldraledighet. Endast om det med hänsyn till barnets bästa förelåg särskilda skäl för att förkorta arbetstiden borde den minskning av inkomsten som följde med arbetstidsförkortningen godtas när underhållsbidraget bestämdes. Några sådana skäl hade inte framkommit. Yrkandet om befrielse från underhållsskyldigheten lämnades därför utan bifall.

NJA 1982 s. 133: En mamma som var bidragsskyldig mot två barn fick i ett nytt äktenskap ytterligare två barn och slutade med anledning därav en halvtidsanställning som sjukvårdsbiträde för att ta vård om dessa barn. Mannen i det nya äktenskapet hade goda inkomster såsom läkare. Mamman befriades från skyldigheten att bidra till de två äldre barnens underhåll. Med hänsyn till vården av barnen i hemmet ansågs det inte kunna krävas att hon skulle söka yrkesarbete.

NJA 1992 s. 550: Målet gällde om en förälder underlåtit att göra vad som rimligen kunnat krävas av honom för att skaffa sig arbete, så att hans förvärvsförmåga skulle anses vara större än som motsvarade hans faktiska ekonomiska förhållanden. Den bidragsskyldige hade – fränsett ett par kortvariga arbetstillfällen och ett beredskapsarbete under knappt fyra månader – varit utan förvärvsarbete under närmare tre år. Det kunde visserligen, anförde Högsta domstolen, ifrågasättas om inte den bidragsskyldige, som endast var 28 år gammal och, såvitt framgick, fullt frisk och arbetsför, bort kunna skaffa sig ett fast arbete åtminstone under det tidigare skedet. Högsta domstolen beaktade emellertid att den bidragsskyldige saknade yrkesutbildning och även tidigare varit utan arbete under lång tid samt att det under de senaste åren blivit svårt särskilt för personer utan yrkesutbildning att få anställning. Något stöd för påståendet att den bidragsskyldige erbjudits anställningar som han inte accepterat hade inte anförts. Mot den bakgrunden fanns det, enligt Högsta domstolen, inte tillräckligt underlag för slutsatsen att den bidragsskyldige underlåtit att göra vad som rimligen kunnat krävas av honom för att skaffa sig arbete och inkomst. Det fanns inte heller tillräckliga skäl till antagande att den bidragsskyldige skulle kunna få en stadigvarande sysselsättning inom den närmaste tiden. Skyldigheten att betala underhållsbidrag bedömdes därför utifrån de aktuella ekonomiska förhållandena.

Normer för 1998 års bostadskostnader

För år 1998 har RFV tagit fram följande normer för bedömningen av bostadskostnaden vid beräkning av bostadsbidrag enligt förordningen om förmåner till totalförsvarspliktiga. Normerna skall jämföras med bostadskostnaden före avdrag för eventuellt bostadsbidrag.

Tabell 1 för Stor-Stockholm*

Familjetyp	Genomsnittskostnad kr/månad	Högsta godtagbara kostnad kr/månad
1-2 vuxna	4 025	5 850
1-2 vuxna + 1 barn	4 850	6 950
1-2 vuxna + 2 barn	6 000	8 600
1-2 vuxna + 3- barn	7 850	10 125

* Botkyrka, Danderyd, Ekerö, Haninge, Huddinge, Järfälla, Lidingö, Nacka, Nynäshamn, Salem, Sigtuna, Sollentuna, Solna, Stockholm, Sundbyberg, Södertälje, Tyresö, Täby, Upplands-Bro, Upplands-Väsby, Vallentuna, Vaxholm, Värmdö, Österåker

Tabell 2 för Stor-Göteborg**

Familjetyp	Genomsnittskostnad kr/månad	Högsta godtagbara kostnad kr/månad
1-2 vuxna	4 125	5 950
1-2 vuxna + 1 barn	5 000	7 025
1-2 vuxna + 2 barn	6 150	8 750
1-2 vuxna + 3- barn	7 900	10 175

** Ale, Alingsås, Göteborg, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Lerum, Mölndal, Partille, Stenungsund, Tjörn, Öckerö

Tabell 3 för övriga kommuner med fler än 75 000 invånare

Familjetyp	Genomsnittskostnad kr/månad	Högsta godtagbara kostnad kr/månad
1-2 vuxna	3 575	5 275
1-2 vuxna + 1 barn	4 450	6 275
1-2 vuxna + 2 barn	5 525	7 750
1-2 vuxna + 3- barn	6 900	9 175

Tabell 4 för övriga kommuner

Familjetyp	Genomsnittskostnad kr/månad	Högsta godtagbara kostnad kr/månad
1-2 vuxna	3 450	5 125
1-2 vuxna + 1 barn	4 325	6 150
1-2 vuxna + 2 barn	5 200	7 600
1-2 vuxna + 3- barn	6 200	8 800

Sakregister

Avgift 85

Avtal

- exempel på 85, 117
 - hjälp med 83, 95
 - interimistiskt 38, 44, 59, 76
 - om boende 29, 55
 - om resekostnad 95
 - om umgänge 29, 71
 - om vårdnad 29, 31
 - tidsbegränsat 38, 59, 76
 - underkännande av 41, 60, 77
- Avtalsfrihet 29, 96, 115

Barnets boende 55

Barnets bästa 17, 36, 58, 74

Barnets grundläggande rättigheter 22

Barnets vilja 20, 124, 136

Barnkonventionen 23, 124

Barnombudsmannen (BO) 26

Barnperspektivet 24, 133

Behov av kontakt 18

Behörighet 45

Bistånd 120

Boende

- avtal om 29, 55
- barnets 55
- växelvis 25, 55, 65, 71, 96, 142, 146

Delegering 48

Egenmäktighet med barn 69

Ekonomisk förmåga 102

Flyttning med barn 69

Flyttningsanmälan 64

Folkbokföring 45, 48, 63

Formel 100

Formkrav 34

Frågeförbud 128

Förbehåll

- för egna levnadskostnader 103
- för skälig bostadskostnad 105
- för underhåll åt barn 108
- för underhåll åt make 107
- hemmamake- 107

Gemensam vårdnad 139

Hemmamakeförbehåll 107

Hemvist 46

Hjälp med avtal 83, 95

Ingiven handling 39

Interimistiskt avtal 38, 44, 59, 76

Internationell anknytning 46

Jämkning 116

Kommunikation 43, 44, 131, 133

Konsekvensbeskrivning 132

Kontaktperson 147

Meddelande 50, 62, 79

Motivering 40

Ogiltighet 35

Personbevis 40

Polisregistret 137

Portalparagraf 17, 120

Reducering 111

- Registrerad partner 100, 105, 108
Resekostnad 75, 95, 132
Risk 18
- Sammanträffande med föräldrar 44
Sekreteress 43, 126
Skattemyndigheten 50
Statsbidrag 15
Särskilt förordnad vårdnadshavare
31, 32, 141
- Tidsbegränsat avtal 38, 59, 76
- Umgänge 25
– avtal om 29, 71
– villkor för 75
Umgängesavdrag 145
Underhållsbidrag 84, 109, 145
Underhållsstöd 109, 146
Underkännande av avtal 41, 60, 77
- Uppehållstillstånd 48
Upplysning 43
Utredning 131
- Valmöjlighet 34, 57, 73
Verkställighet 34, 52, 57, 67, 74, 80,
115, 142
Villkor
– för godkännande 38, 59, 76
– för umgänge 75
Vårdnad 25
– avtal om 29, 31
– gemensam 139
Växelvis boende 25, 55, 65, 71, 96,
142, 146
- Överförmyndare 51
Övergångsregler 148
Överskott 102, 110, 112, 113

Anita Wickström

1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten

Den 1 oktober 1998 ändras föräldrabalkens regler om vårdnad, boende och umgänge. Ändringarna syftar till att betona vikten av samförståndslösningar och underlätta för föräldrar att i så stor utsträckning som möjligt komma överens om hur frågor om vårdnad m.m. skall lösas.

Ändringarna innebär bl.a. att den "finländska modellen" införs i Sverige. Är föräldrarna överens kan de reglera frågor om vårdnad, boende och umgänge genom avtal som godkänns av socialnämnden.

I boken redogörs för de nya reglerna. Tyngdpunkten ligger på möjligheten för föräldrar att reglera frågor om vårdnad m.m. utan att gå via domstol. Vidare behandlas i boken bl.a. frågor om fördelningen av de resekostnader som kan uppkomma i samband med att barnet umgås med en förälder som bor på en annan ort än barnet.

Boken vänder sig i första hand till dem som inom kommunerna behöver kunskap om de nya reglerna, men den är också lämpad för andra som i sin verksamhet befattar sig med familjerättsfrågor.

Anita Wickström är hovrättsassessor och kansliråd i Justitiedepartementet. Hon var sekreterare i Underhållsbidrags- och bidragsförskottsutredningen 1993 och har inom Regeringskansliet arbetat med 1998 års vårdnadsreform.

ISBN 91-39-10247-5

BESTÄLLNINGAR: NORSTEDTS JURIDIK AB • KUNDTJÄNST • BOX 6454 • 113 82 STOCKHOLM
FAX 08-690 90 30 • TEL 08-690 96 96 • VÄXEL 08-690 91 00